BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
42 G
24

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ANIMADVERSIONES
IN LIBROS
NOVI TESTAMENTI

JAM
Tertiâ curâ auctæ & emendatæ.

AUTHORE
D. *NORTONO KNATCHBULL*
Eq. & Bar.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

OXONIÆ,
Excudebat *Henric. Hall*, Academiæ
Typographus Impenſis *R. Davis*.
M. DC. LXXVII

Ex Bibl.
Ios. Ren. Car.
Imperialis

Imprimatur.

RAD. BATHURST.

Vice-Cancel.

OXON.
Febr. 5.
1676.

Digitized by Google

LECTORI.

HAbes hic, Amice Lector, animadverſiones noſtras in Libros Novi Teſtamenti ultima manu jam auctas & qua cura potui emendatas, abſq; omni partium ſtudio, ut jam antea dixi, ruri exaratas, ut ex ipſo ſtylo vel primo ſenties intuitu. Aliqua in prioribus chartis leviora, vel

quæ

Digitized by Google

quæ non ita neceſſariò faciebant ad Sacrum Codicem (quod præcipue fuit in voto) a Solœciſmis, quos vulgò tam in expoſitione quàm in verſione Sacris Scriptoribus impingunt interpretes, vindicandum in his de induſtria prætermiſi, ut te inutili levarem tœdio. Aliqua verò jam etiam addidi. Quod ſi quis arguat receſſiſſe à ſenſu veterum vel recentiorum interpretum, ut jam prius dictum; non eſt quod reponam. Imò

ſi

ſi id non feciſsem, omninò non ſcripſiſsem. Rurſus verò dico, me vehementer utriſque ſuam debere reverentiam, ſed nec meam nec alterius fidem velim mancipari. Si quid profecerim in voto, mercedem habeo, ſin minus, operam non totus perdidi, in magno conatu eſt voluiſſe aliquid. Tu interim qui has chartulas perlegeris, pro candore tuo ſi quid erratum ſit ignoſces. Vale.

Digitized by Google

ERRATA.

PAG. 2. lin. 12. צעור. 22. צערה. 26. אשמיר
perdam. 30. צעור. 31. צעור. 4. 28. *pote-
rat*. 9. 25. reflexa. 10. 8. & 25. *ſiliqua*. 15. 4. ſenſus.
20. poſt, *omnibus*, fac comma, 16. 28. שור. 17. 28.
filius. 22. 8. quarum. 34. ἡ ἀνακολ. 23. 12. pro
ἐκ lege ἐν. 20. reperire. 18. במנדו. 25. 25. poſt
δύνασαι fac notam interrogationis; 29. 13. ἀπά-
της. 29. ἑτοιμάσαι. 34. καθὼς. 31. 1. fecit. 24.
dele, &. 38. 18. comprehendentes. 42. 28. utram-
que. 46. l. ult. οἱ. 48. 29. dele, *eo*. 50. 1. κατε-
λείφθη. 52. 34. ſufficiat. 70. 14. poſt, *Arabicus*
adde *in Bibliis Polyglottis*. 75. 8. pro οἱ καὶ, lege
οἱ γὰρ. 76. 3. והכישר. 78. 9. ונערתי. 80. 3.
deſcendamus. 81. 13. pro eſt lege ſit. 85. 3. עלה
86. 21. pro :). 95. 15. pro, *qua nihil familiarius
phraſi*, lege, *quo nihil familiarius, phraſi qualis*
&c. 96. 1. *fecit*. 104. 6. משמניהם. 109.
22. ie. 29. *in Corintho*. 114. 15. ὑπάρχων. 17.
חמונה. 118. 27. pro. 19. lege. 29. ibid. 31. poſt,
ἔχουσι, fac notam interrogationis; 122. 1. *im-
merſionem*. 124. 25. ſciat. 126. 14. δωρεὰ. 127.
24. εἰσὶ. 28. ſingulos. 128. 2. *adminiſtrata* 14.
ἐπιχορηγῶν. 129. 21. σαρκαστικῶς. 27. ἀνέχεσθε.
132. 6. experiri. 134. 15. *aſſumps*. 140. 8. ἐκλήθ.
142. 18. ἐλεγχόμ. 172. 4. Fateor in. 177. 12. pro
ἐξ, lege, ἐκ. 189. 26. poſt, *interpretes*, fac comma.

Digitized by Google

In Matthæum.

MATTH. c. 1. v. 19. δίκαιος ὢν, i. e. איש חסד, *vir miſericordiæ*, ut apud LXX, *Iſ.* 57. 1. Et ſic vocem חסד, quæ *affectum pietatis & miſericordiam* κυρίως ſignificat, LXX ſæpiùs vertunt δικαιοσύνη. Ut *Gen.* 19. 19. καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, *Et magnificâſti* חסדך *miſericordiam tuam* 20. 13. Ταύτην τὴν δικαιοσύνην ποιήσεις εἰς ἐμὲ, זה חסדך *Hanc miſericordiam tuam facies mecum. Exod.* 15. 13. Ὡδήγησας τῇ δικαιοσύνῃ σου: *Dux fuiſti* בחסדך *in miſericordia tua populo tuo quem redemiſti*; & alibi. Quod ſi Evangeliſta voluiſſet *Joſephum* eſſe juſtum vulgari ſenſu, eo ipſo nomine oportuiſſet eum *Mariam* παραδειγματίσαι, *Exemplum ſtatuere.* Clam verò dimiſit illam, quod planè arguit eo facto miſericordem magis quàm familiari ſenſu juſtum. Hinc *Chryſoſtomus*, δίκαιος οὖν ὢν, τουτέστι χρηστὸς καὶ ἐπιεικής, i. e. *mitis & benignus*: & *Theophylactus*, οὐκ ἐβούλετο ἀπηνὴς εἶναι, ἀλλ᾽ ἐφιλανθρωπεύετο ἀπὸ πολλῆς χρηστότητος: *Nolebat crudelis eſſe, ſed ex multa benignitate miſericordia eam proſequebatur*, ut Interpres.

C. 2. v. 6. Οὐδαμῶς ἐλαχίστη. Locus iſte pugnat ex diametro cum *Mich.* 5. 2. *Et tu Bethleem non es minima, & tu Bethleem es parvula ut ſis inter Principes Judæ.* Quoad verò ſenſum conſentiunt univerſi utroſque idem velle. Magis verò explicitus locus iſte ut aiunt in *Matthæo*, quem ip-

ſum reſtituiſſe à quibuſdam creditur: At verò verba iſta *Matthæi* non ſunt, ab illo tantùm hiſtoricè recitantur ; verba ſunt Sacerdotum & Scribarum, qui percontanti reſponderunt *Herodi*, *In Bethleem Judæ*, *ſic enim ſcriptum eſt per Prophetam*, *Et tu Bethleem non es minima* &c. Atque eos ita reſpondiſſe vel ſecundum lectionem tunc temporis vulgatam *Græcorum* codicum, vel ſecundum vulgò receptum ſenſum, non eſt cur quis dubitet. At quid ſi fortè neutra lectio ſit ipſa vera? Eſt enim certè poſſibile, aliquod vitium irrepſiſſe in codice *Hebræo*, legendo fortè צעיר pro צעור, vel incuriâ vel errore aliquo apographi à primis etiam temporibus, quem bonâ fide ſequebantur poſteri, cùm ſit adeò pronum errare in literis *Hebræis* ob ſimilitudinem characterum, ſicut in aliis locis erratum eſſe, ſine controverſia palam eſt. Atque error iſte in hoc loco proclivis admodum ob ſimilitudinem literarum ר & ד, י & ו. Neque verò hoc omnino novum, in eâdem enim ipsâ voce errârunt LXX, *Gen.* 49. 22. legentes צערה, & vertendo νεώτερος, *adoleſcentior*, pro צעדה, *progrediebatur ſuper murum*, ob literarum ר & ד ſimilitudinem, & æquè facilis eſt error inter י & ו, qui etiam occurrit in ſingulis. *Ezek.* 34. 16. Ubi *Græci* pro אשמיד, *perdam*, habent אשמור, φυλάξω, *cuſtodiam*, vel *ſervabo*, legendo ר pro ד, & ו pro י. Atque hoc errore conceſſo in hoc ipſo *Michææ* loco, legendo è contrario ו pro י, & ד pro ר i. e. צעוד, pro צעיר, optimo ſenſu vertitur צעוד לריון, *Et tu Bethleem Ephrata progredere*, ſive *cum pompa progredere*, ſecundùm vim *Hebræam*, ut ſis inter *Chiliadas Judæ*, *ex te enim egredietur*, *qui erit dominator in Iſrael.*

V. 10. Ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα, ſubaudi ἑστῶτα vel ὅτι ἔστη. Dicitur enim verſu præeunte, *& ecce ſtella*

ſtella quam viderunt in oriente præibat eis, uſque dum venit & ſtetit ſuprà ubi erat puer. Cùm igitur *viderent ſtellam* ſubſiſtentem, vel ubi ſteterit (non poterant enim non videre ſtellam antea, quam ſequebantur ducem) *gaviſi ſunt gaudio magno.*

V. 16. Ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω, *A bimatu & infra*, ut vetus; *à bimulo & infra*, ut alii; utrum verò vis legatur, haud multùm refert, vel *ſubſtantivè* vel *adjectivè*, dummodo idem omnes intelligant, ἀπὸ διετίας πληρωθείσης, *à biennio expleto*, ut dicitur *Act.* 24. 17. Quod ego nullo modo huic loco convenire ſentio; verba verò reddenda & intelligenda ſecundum morem loquendi & apud *Græcos* & *Latinos*, atque ipſam rationem & mentem loci, in hunc modum. *Tum Herodes videns quod illuſus eſſet à Magis, iratus eſſet valdè, & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethleem & in finibus ejùs, à bimulo & infra*, nempe incipiendo à bimulis excluſivè, & deſcendendo ad eos qui infra bimatum erant, (& non ut eſt in *Anglico*, (*From two years old and under.*) Interpretando διετοῦς, ἀπὸ διετίας ἀρχομένης, & non πληρωθείσης, *à bimatu incipiente & non expleto.* Quaſi diceret, omnes unius anni pueros & infrà, ſecundùm tempus quod exquiſierat à Magis. Ab anno enim integro & ſuprà puer incipit vocari ab *Hebræis* בן שנתים, *filius duorum annorum*, i. e. *ſecundi anni*, apud *Græcos* διετὴς, apud *Latinos* bimus; ſic שנתים LXX rectè, opinor, vertunt δευτέρου ἔτους, *ſecundo anno poſt diluvium*, *Gen.* 11. 10. Sic *Noah* dicitur *Gen.* 7. 6, & 11, בן שש מאות שנה, *ſexcentorum annorum filius* בשנת שש מאות, in ſexcenteſimo anno vitæ ſuæ. Sic ſenſit *Heſychius*, διετὴς, δι' ὅλου τοῦ ἔτους, *poſt annum integrum*, quaſi

tum demum inciperet puer eſſe vel vocari *διετὴς*, *διὰ* poſito pro *μετὰ*, quod fieri ſolet cùm de interjecto tempore dicitur, ut *δι' ἡμερῶν*, *poſt dies aliquot. Mar.* 2.1. *Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων*, *poſt plures annos. Act.*24.17. Et *δι' ἐτῶν σχεδὸν τετταρακοντα*, *poſt annos fere quadraginta*, *Plut.* Sic etiam *Ariſtoteles lib.* 9.*c.*5. *de Hiſt.Animal.*cujus verba de cervo ſunt hujuſmodi: *φύουσι δὲ διετεῖς πρῶτον τὰ κέρατα*, *bimi primùm generant cornua.* At verò nihil certius quàm quòd cervi incipiant generare cornua ſimul ac primum exceſſerint ætatis annum, & ſecundum introierint. Et ut hoc demonſtretur planiùs, qui apud nos vocatur, *The Calf of a red Deer*, toto primi ætatis anni ſpatio apud eum vocatur *ἐνιαύσιος*, ut etiam in *Scriptura* vocatur agnus *Hebraicè* בן שנה, apud *Græcos ἐνιαύσιος*, apud *Latinos*, *anniculus*, in bibliis *Anglicis*, *a Lamb of the firſt year*. Et qui apud nos ſecundo ætatis anno vocatur, *a Brocket*, apud eum dicitur *πατταλίας*, ſive *διετὴς*, apud *Latinos*, *Subulo* vel *bimus*, in initio cujus anni cornua generat, in fine abjicit. *Τῷ δὲ τρίτῳ ἔτει*, ut idem dicit, i.e. ac primùm ingrediuntur tertium ætatis annum, *δίκρουν φύουσι*, *bifida generant*, & vocantur tertio ætatis anno apud *Latinos*, *trimi*, Anglicè *Spaydes.* Ubi liceat obiter obſervare, *διετεῖς* & *τῷ τρίτῳ ἔτει*, unam eandemque eſſe phraſim apud *Ariſtotelem*, adeò ut æquè dixiſſe poterit, *τῷ δευτέρῳ ἔτει* ac *διετεῖς*, & *τριετεῖς* æquè ac *τῷ τετάρτῳ ἔτει*. Unde liquet, *ἀπὸ διετοῦς* accipi poſſe vel à bimatu incipiente vel deſinente, à tempore quo puer incipit eſſe duorum annorum filius, vel a tempore quo eſſe deſinit, eſt enim *ἀπὸ* alterutri excluſiva vel initio vel fini. Quia verò *τὸ κατωτέρω* *infrà* additur, videtur hoc loco debere accipi *à bimatu incipiente*, à tempore quo puer ingredi-

tur

tur ſecundum ætatis annum, & *infrà*, ut contrà 2 *Paral.* 31. 16. ἀπὸ τριετοῦς καὶ ἐπάνω, *à triennio & ſuprà*, vel *à filio trium annorum & ſuprà*, ut eſt in *Hebræo*, non poteſt intelligi niſi de maſculis qui tertium ætatis annum jam exceſſerant, quaſi diceretur, ἀπὸ τριετίας πληρωθείσης. Sic etiam *Ariſtoteles lib.* 2. *c.* 1 *de hiſt. Animal.* ἀποβάλλει δὲ τὰ κέρατα μόνον ἔλαφος κατ᾽ ἔτος, ἀρξάμενος ἀπὸ διετοῦς καὶ πάλιν φύει. *Cervus ſolus ſingulis annis abjicit cornua*, incipiens [*abjicere*] à bimatu & rurſus generat. In quo etiam loco neceſſarium eſt intelligere, ἀπὸ διετίας πληρωθείσης *à bimatu expleto*, uſque enim ad illud tempus, cornua non abjiciunt, at immediatè *incipiente trimatu* πάλιν φύει *rurſus nova generat*, ut antea dictum, τῷ δὲ τρίτῳ ἔτει δίκρουν φύουσι. Quod ſi ergò Evangeliſta intellexiſſet pueros duos jam totos annos natos, dixiſſet certiùs ἀπὸ τριετοῦς καὶ κατωτέρω, *à trimatu & infrà*. Eſt enim diſcrimen certè inter *à bimatu* vel *trimatu & infrà*, & *à bimatu* vel *à trimatu & ſuprà*. Nec apud *Latinos* omnino differt mos loquendi. Idem enim ſignificant *bimus* ac διετὴς, *bimatus* ac διετία, *trimus* ac τριετὴς, &c. *Bimus* vulgariter, *qui in bimatu eſt*. *Bima dies, tempus biennii. Vall.* Habemus etiam in vulgari Latino, *Iſai.* 15. 5. *vitulam conternantem*, i. e. ut exponunt *Grammatici*, *quæ eſt in complexione anni tertii*, & apud LXX vocatur δάμαλις τριετὴς, apud *Interp. Arab. vitula trima*. Ita ut ab utroque dicendi genere vel *Græco* vel *Latino* neceſſariò exponendum, nè unum quidem bimulum ab *Herode* interfectum, eos verò ſolùm occiſos, qui erant *infrà*, i.e. *unius anni expleti, pueros*, quorum omnes perierunt, uſque ad infantem recens natum. Et jam reſtat demonſtrare, quomodo interpretatio iſta ſit magis commoda

Digitized by Google

ſcopo loci, & rationi magis conſentanea. Idque reor ob hanc præcipuè cauſam, eò quòd *Herodes* occiderit infantes, κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἠκρίβωσε παρὰ τῶν μάγων, *ſecundùm tempus quod exquiſierat à Magis.* Atque hoc fuit tempus quo apparuit eis ſtella in *Oriente*, quam *Herodes* qui accuratè perquiſiverat ab eis momentum temporis quo apparuit, non vanè poterat ſupponere deſignâſſe conceptum iſtius quem quærebant regis. *Cometæ enim ſigna ſunt rerum imminentium non præſentium,* ut *Joſephus Scaliger*, undè *veriſſimum eſſe* arguit, *natalem filii Dei illo oſtento denunciatum magis longo tempore antequàm incideret.* Neque eſt omninò *nobis* à ratione alienum conjicere, ſtellam illam apparuiſſe *magis* primò in ipſo temporis articulo, quo *Virginem* ſalutavit *Angelus.* Circa quod tempus in quo filius *Dei* deſcendit è cælo, ut fieret filius hominis in utero *Virginis*, rurſùs aio, non eſt à ratione alienum conjicere *magos* primò vidiſſe ſtellam, atque ea viſa protinùs, divinitùs priùs admonitos eam portendere regem *Judæis* naſciturum, incœpiſſe ſe parare itineri ad *Jeruſalem*: divinitùs aio priùs admonitos, non enim credo eos ita calluiſſe *prophetiam Balaami*, vel *aſpectum aſtrorum*, ut ex iis ſcire poterint ſtellam illam portendere regem *Judæis naſciturum*, ſi non fuiſſent è ſuprà divinitùs admoniti, non magis quàm ſciebant habuiſſe *Herodem* in animo infantem interimere, ſi non per ſomnium fuiſſent priùs χρηματισθέντες. In cujus itineris expeditione cum feciſſent circà quadraginta ſeptimanas, *cum impleti eſſent dies quibus ipſa pareret*, *Luc.* 2.6. (quod ſpatium temporis fas eſt dare abſolvendo itineri, præcipuè ſi ſit verum quod *Joſephus* ait, *eos qui habitabant ſuprà Euphratem feciſſe ad Hieroſolymam quinque menſium iter*, ſive venerint

nerint ex *Perſia*, ut volunt aliqui, ſive venerint ex *Arabia*, quæ etiam ſecundùm *Ptolemæum Judæam ab oriente terminat*, ut alii, quorum argumenta licet eis ipſe potiùs adſtipulor non eſt opus noſtrum hîc repetere) civitatem illam duce ſtella tandem advenerunt. Quibus quadraginta ſeptimanis ſi duodecim addamus dies poſt nativitatem *Jeſu*, includentes diem in quo venerint ad eum adorandum *magi*, quod tempus æquum eſt conjicere eos expendiſſe in inquirendo ubinam eſſet recens natus *Judæorum* rex, uſque dùm apparuit eis ruſus ſtella, & *præivit eis uſque dum venit & ſtetit ſuprà ubi erat puer*, & deinceps circà viginti & octo dies uſque dùm *dies purificationis Mariæ & præſentationis filii in templo ſecundùm legem Moſis* jam præterierant, circa quod tempus *magi* fortè reverterunt in regionem ſuam, dando etiam ulteriùs pro reditu *à Jeruſalem in urbem ſuam Nazaret, cum perfeciſſent omnia ſecundùm legem Domini*, Luc 2. 39. atque indè rurſus retrò in *Ægyptum*, Matt. 2. 14. & 16. ſecundùm ordinem hiſtoriæ, antequam *Herodes videns ſe illuſum eſſe à magis, iratus eſt valdè & mittens occidit pueros*, ſex ſeptimanas ampliùs, erunt in toto quinquaginta duo, ſpatium anni integrum à tempore quo primò dicimus apparuiſſe ſtellam *magis* uſque ad tempus quo *Herodes* interemit pueros. Adeò ut non omninò præter rem ſit dicere, *Herodem* occidiſſe *pueros omnes* ἀπὸ διετοῦς καὶ κατωτέρω *à ſecundo ætatis anno & infrà*, i. e. omnes qui primum expleverant ætatis annum & infrà *ſecundùm tempus quod exquiſierat à magis*, poſito eum ſuppoſuiſſe τὴν φάσιν τοῦ ἀστέρος eo tempore portendiſſe conceptionem iſtius quem timebat regis. Quod ſi quis criminetur diſtributionem temporum

rum, velim eum ſçire non fuiſſe nobis in animo eâ ita exactè aptare, ut nullus relinqueretur exceptioni vel correctioni locus: ſatis verò eſſe mihi, ſi quod hic propoſui habeat in ſe (quoad ſummam) ſpeciem veri. *En verò quàm abſurdum errorem peperit διετὴς χρόνος ille perperàm intellectus?* Verba ſunt *Scaligeri* ſuprà nominati, Lib. 6. *de emend. temp.* Errorem verò ille intelligit eorum, qui voluerunt *Jeſum* fuiſſe διετῆ i. e. eorum ſenſû *duos totos annos natum*, cum *Herodes* pueros occidi juſſerit *à bimatu & infrà.* Apud quem videre licet plura, quæ non parùm faciunt pro ſententia noſtra. Poſitive enim non veretur dicere, *Cometes ille quo duce magi in Judæam profecti ſunt, non eſt dubium, quin longo intervallo Chriſti natalem præceſſerit.* Atque ego iſtud intervallum aio, præter vel contrà (detur venia verbo) ipſius opinionem, à *Chriſti* conceptione incœpiſſe, quam ille *cometam præceſſiſſe ait.*

C. 3. V. 4. Ἡ δὲ τροφὴ αὐτοῦ ἦν ἀκρίδες καὶ μέλι ἄγριον. Quid ἀκρίδες hoc loco ſignificet, non parùm diſcrepat inter Interpretes: in hoc verò conſentiunt univerſi, *Baptiſtam* veſci ſolitum in deſerto cibo tenuiſſimo & parabili, i. e. quem Natura ſponte miniſtraverat, qualis erat quo veſcebatur, τὸ μέλι ἄγριον, *mel ſylveſtre.* Quo conceſſo, ſummitates foliorum arborum vel plantarum, quas τὸ ἀκρίδες hoc loco ſignificare putârunt aliqui, quales erant τὰ κεράτια, *Siliquæ*, quibus *implere cupiebat ventrem ſuum prodigus*, *Luc.* 15. 16. erant certè cibus & tenuiſſimus, multóque magis parabilis quàm Locuſtæ. Non enim uſquam legi Locuſtas omninò crudas eſcam fuiſſe alicujus populi, paratas autem fuiſſe ſemper, priùs quàm ederentur, arte aliquâ coquinariâ; vel ad ignem

Digitized by Google

ignem coquebantur vel aſſabantur, vel ad Solem arefactæ; vel fumo & ſale duratæ, vel conditæ edebantur, quarum artium ullâ vix credere eſt uſum fuiſſe *Baptiſtam* in deſerto, & utrum laboris tœdium in arefaciendo coram ſole, vel in venando vel in aucupando ſumpſerit, cordatis egomet ſubmitto. Cùm e contra, τὰ κεράτια, *ſiliquæ* ſive *ſummitates frondium* ſine ullo laboris tœdio paratæ erant ad manum. Atque has ἀκρίδας non fuiſſe locuſtas, ſed ἀκρέμονας βοτανῶν, ἢ φυτῶν, ἢ φύλλων, *ſummitates herbarum, plantarum* ſive *frondium*, conſtanter aſſeruit *Iſid. Pelus, lib.* 1. *ep.* 5. & 132. Cujus ſententiæ fuit & *Paulinus* & *Nicephorus*, & alii quorum meminerunt *Euthymius* & *Theophylactus*, quæ etiam non diſplicere videtur *Optimo* & *Doctiſſimo Hammondo* noſtro, nec *Baronio*, cujus verba ſunt ejuſmodi. *Hæc cùm ſcribat* Iſidorus, *& non niſi majorum authoritate, quid de his ſentiendum, definiendum nobis non eſt, ſed totum relinquimus Lectoris arbitrio; nam conſtat Græcam dictionem,* ἀκρίδες, *& Locuſtam inſecti genus infirmas habens alas ad volandum, & ſummitates herbarum ſignificare.* Præterquam etiam quod me multùm movet, quòd hæc κεράτια, quæ ita vocantur Græcè, quoniam ſint *reflexo ſicut cornu*, & *Latinè* redduntur *ſiliquæ*, vel à ξυλικὴ, *eò quòd ſint eſu ligneæ*, vel à *Silo*, propter formæ ſimilitudinem, *eò quòd Silus appellatur, naſo ſurſum verſus repando* ut ſunt illæ, apud *Germanos* ad huc vocantur *St Johans Brot*, i. e. *Sancti Johannis panis*, quaſi conſtans foret opinio inter ipſos, *Baptiſtam* veſci ſolitum his frondium ſummitatibus in deſerto. Adde etiam περὶ πάντων, quòd oculatus teſtis *Sandys* noſter fidus & nobilis hiſtoricus, in relatione peregrinationis ſuæ cum iter faceret per *Judæam* circà annum 1611. *lib.* 3. *pag.* 183.

183. *edit.* 2. hanc ipſiſſimam montanam regionem, in qua *Baptiſta* veſci ſolitus, depinxit in tabula ſparsìm arboribus refertam, inſcripto nomine, *The deſert of St John Baptiſt*, *Deſertum Johannis Baptiſtæ*, paulo inferiùs addens, *beholding oncly to the Locuſt tree*, *ſoli locuſtæ devinctum arbori.* Quæ arbor utrùm ſit *Acacia*, vel *Siligna*, vel *Ceratium*, ſtatuant in botanicis eruditi. Nobis verò aptum eſt ſtatuere, ex hoc itinerario & ſuprà nominatis teſtimoniis eam eſſe ipſiſſimam, ex qua *Baptiſta* veſci ſolitus, quam etiam hodiè locuſtam vocant. Adeò ut mihi, dum hæc ſimul reputo, quicquid nihilominus ita ſtrenuè contradicitur, æquè ſi non magis appoſita videatur verſio: *Eſca autem ejus erat ſummitates foliorum arborum, & mel ſylveſtre.* Neque *Eraſmus*, cùm pro viribus vindicâſſet eos qui hîc *locuſtas* volunt, id tamen confidenter aſſerit, ſed modeſtè concludit, *Neq; hac commemoramus, quòd omnino negem hîc ἀκρίδας accipi poſſe pro frutice aut herbæ genere. Keratia* autem iſta ſive *ſiliquas* in regionibus in quibus naſcuntur, frequenter eſcam eſſe pauperum teſtantur abundè *Authores.* Inter alios *Lobelius, in Adverſ. Multum hæc*, nempe ſiliquæ, *cognita Nicææ & maris Liguſtici accolis, ubi eam eſitant pueri etiam & porci.* Et *Galenus* 2. *de Aliment.* περὶ κερατίων, ἔστι δ' ἔδεσμα κακόχυμόν τε, &c. *Eſt autem* (i e. Keratium,) *pravi ſucci edulium & lignoſum; proinde ſatius eſt à regionibus Orientalibus in quibus naſcitur, ad nos n n importari.* Fuit verò ille ex *Pergamo minoris Aſiæ*, à cujus latere haud longè diſtat versùs Orientem *Judæa*, è qua regione fieri poteſt hæc *Keratia* importata fuiſſe uſque ad *Pergamum* tempore *Galeni* ſaltem à *Syria*, quæ utriſque fuit contermina. Sic etiam apud

Digitized by Google

apud Ælian. Diogenes dicitur manducâſſe φύλλων ἄκρα, ſummas foliorum extremitates.

C. 5. v, 19. Ὃς ἐὰν οὖν λύσῃ μίαν τῶν ἐντολῶν τούτων τῶν ἐλαχίστων. *Quiſquis ergo ſolverit unum ex mandatis biſce minimis.* Sic plerique, ac ſi eſſet quædam inſignior emphaſis in verſione iſta *Mandatis biſce minimis*: verùm ego nullo modo ſentio, *Chriſtum* in his verbis aliquam ſermonis magis Emphaticam affectâſſe elegantiam, ſed locutum fuiſſe receptâ phraſi & obvio ſenſu, trajectione in N. T. familiari, *Quiſquis ergo ſolverit unum ex minimis horum mandatorum*, quale eſt illud c. 25. 40. ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, *uni ex minimis horum meorum fratrum*.

V. 42. Καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῇς. Rectiùs, opinor, vertitur, quam vulgò ſolet, *Ne avertas volentem mutuari à te.* Habet enim ἀποστρέφομαι *Activam* etiam ſignificationem, ut & alia *Paſſiva* plurima in N. T. Et ſic *Symmachus* legit, *Pſal.* 132.10. μὴ ἀποστραφῇς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σου, *Ne avertas faciem Chriſti tui.*

C. 6. v. 2. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν, *Amen dico vobis, receperunt mercedem ſuam.* Sic plerumque Interpretes, vel in eundem ſenſum. Verſu verò priore planè dicitur, *Si eleemoſynam faciatis coram hominibus ut ſpectemini ab iis*, μισθὸν οὐκ ἔχετε, præſenti pro futuro, *mercedem non habebitis apud Patrem veſtrum qui eſt in cœlis*, adeò ut ſit mera contradictio; ideòque ſenſus qui ſequitur magis foret accommodus, ſi qui eleemoſynam faciunt in plateis vel Synagogis, ut gloriam conſequantur ab hominibus, potiùs dicantur non habituri, quàm habere mercedem ſuam In cujus remedium hæc verba velim reddi omnino aliter, *Amen dico vobis, prohibent mercedem ſuam.* Captando gloriam apud

apud homines, prohibent mercedem ſuam apud *Deum*: apud quem non ſunt habituri mercedem, ſi eleemoſynam faciunt coram hominibus, ut ſpectentur ab iis. Sat ſcio priorem ſenſum ſalvari commodè, ut aliqui putant, diſtinctione; Habere quidem eos mundanam & fragilem mercedem, non verò habere ſolidam & cœleſtem. At quid opus eſt ſenſu extraneo & allegorico, quid, inquam, diſtinctione opus eſt quæ planè eſt coacta, ſi ſenſus ſit ſine diſtinctione planus, idque ferat verborum uſus? At verò apud omnes *Lexicographos*, κωλύω, ἀπέχω, & ἐμποδίζω, ταυτὸ σημαίνουσιν, *idem ſignificant*. Atque in hoc ſenſu pace doctiſſimorum *Bezæ* & *Grotii* accipi voluit eandem vocem *Plutarchus* in *Solone*, ubi narrans aliquid lege ſancitum durius, videlicet, è meretricibus procreatos non aſtrictos eſſe lege ad alendum parentes, rationem inſuper addit, verbis ſequentibus. Ὁ γὰρ ἐν γάμῳ παρορῶν τὸ καλὸν οὐ τέκνων ἕνεκα δῆλός ἐστιν ἀλλ' ἡδονῆς ἀγόμενος γυναῖκα, τόν τε μισθὸν ἀπέχει, καὶ παῤῥησίαν αὐτῷ πρὸς τοὺς γενομένους οὐκ ἀπολέλοιπεν, οἷς αὐτὸ τὸ γενέσθαι πεποίηκεν ὄνειδος. Quæ verba ut ſibi mutuò conſtent, omninò debent verti in hunc modum: *Qui nuptiarum decus vilipendit, palam oſtendit ſe non liberorum gratiâ, ſed voluptatis, mulierem aſciſcere, probibetque mercedem ſuam, & non reliquit ſibi libertatem loquendi ad natos ſuos, quibus ipſum naſci fecit probrum.* In eo quod non reliquerit ſibi libertatem loquendi ad natos ſuos, ἀπέχει τὸν μισθὸν, *probibet mercedem ſuam* alimoniæ, quam ab honeſte natis liberum fuit parentibus lege poſtulâſſe. Neque credo de diſtinctione illa mundanæ & cœleſtis mercedis *Plutarchum* unquam ſomniâſſe. Atque in hanc ſententiam proniùs etiam feror, eò quòd apud

eundem

Digitized by Google

eundem occurrit eadem vox in eodem ſenſu in *lib. de defectu Oraculorum* versùs finem, (fortè & alibi) οὐδὲν ἀπέχει τὴν μαντικὴν ἀναθυμίασιν, *nihil probibet vaticinandi ſpiritum* &c. Quam etiam phraſin diſertiſſimè reperire eſt apud *Dion. Halic.* in ipſiſſimo ſenſu : Οὐδείς με ἀφέξει φόβος μὴ οὐχ ἃ φρονῶ λέγειν; *Nullus me probibebit terror, quo minus dicam quod ſentio* In ſumma, in vanum recurritur ad ſenſum myſticum, ubi habemus literalem, atque ita ſtatuendum in locis *parallelis* arbitror.

C. 9. v. 5. & 6. Vulgaris punctatio & importuna verſuum diviſio & parentheſis ita involvunt ſenſum, ut non ſine cauſa dixerit *Eraſmus, Orationem eſſe duriuſculam.* Ut verò facilis & plana fiat, diſtinguantur tantùm verba, & punctentur prout ſequitur v. 5. Τί γάρ ἐστιν εὐκοπώτερον, εἰπεῖν, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἔγειραι καὶ περιπάτει, ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας; v. 6. τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ. Ἐγερθεὶς ἆρόν σου τὴν κλίνην, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. v. 5. *Utrum enim eſt facilius dicere, remittuntur tibi peccata, an dicere, ſurge & ambula, ſed ut ſciatis quod filius hominis habet poteſtatem in terra remittendi peccata? 6. Tunc ait Paralytico, ſurge & tolle lectum tuum, & abi domum.* Vulgatiſſima loquendi formula poſthabitâ tantùm interrogatione, Quaſi diceret, *Jeſus* ſentiens cogitationes eorum, quod dicebant intra ſe, eum blaſphemare, quia dixit P*aralytico, remittuntur tibi peccata*, dixit eis, unum idemque eſt mihi dicere, remittuntur tibi peccata, & ſurge & ambula, ſed ut vos ſciatis me habere poteſtatem in terra remittendi peccata, ideo dixi P*aralytico, remittuntur tibi peccata.* Sæpiſſimè ſiletur quod intelligitur; & tum demum, ut viderent utrumque

ſibi

ſibi eſſe ex æquo facile, jubet *Paralyticum* ſurgere & tollere lectum, & abire domum, prout immediatè fecit.

V. 18. Ἄρτι ἐτελεύτησεν, *Filia mea propè defuncta eſt.* Neque enim omnino fuiſſe mortuam, patet ex hiſtoria in locis *parallelis*, *Mar.* 5. 23. & *Luc.* 8. 42. ἄρτι enim ſignificat etiam τὸ ὑπόγυον, *vicinum*, & τὸ παραυτίκα μέλλον γίνεσθαι, *quod brevi* vel *illico futurum eſt.* Phav.

V. 23. Τοὺς αὐλητὰς, *Tibicines.* Maximè ad rem hujus loci facit quod *Servius* in *Virgilium*; *Majoris ætatis funera ad tubam proferebantur, minoris ad tibiam.* Quod etiam teſtatur *Statius.*

Tibia cui teneros ſuetum producere manes
Pelopen monſtrâſſe ferebant
Exequiale ſacrum carmenq; minoribus umbris
Utile.

Vocatur enim hoc loco hæc *præfecti* filia κοράσιον, *puellula*, *Mar.* 5. 23. θυγάτριον, *filiola*, & *Luc.* 8. 42. ὡς ἐτῶν δώδεκα, *filia circiter duodecim annorum.*

Cap. 10. v. 11. Ἐξετάσατε τίς ἐν αὐτῇ ἄξιός ἐστι κἀκεῖ μείνατε, *exquirite quis in ea dignus ſit, & manete illic.* *Dignus*, i. e. *dignus apud quem maneatis.* Siletur τὸ νοούμενον, & ſuppletur ex verbis præcedentibus vel ſubſequentibus: ut *Matth.* 22. 8. οἱ κεκλημένοι οὐκ ἦσαν ἄξιοι. *Invitati non erant digni*, i.e. *digni paratis nuptiis;* Noluerunt enim venire, ſed *abierunt alius ad villam, alius ad negotiationem ſuam*, &c. Et *Apocal.* 3. 4. *Ambulabunt mecum in ſtolis albis*, ὅτι ἄξιοί εἰσι, *quoniam digni ſunt*, nempe *ut ambulent*, *quia non inquinaverunt veſtimenta ſua.* Et 16. 6. *Sanguinem eis dediſti bibere*, ἄξιοι γάρ εἰσι, *Digni enim*

enim ſunt, i. e. *digni ut bibant ſanguinem, quoniam ſanguinem Sanctorum & Prophetarum effuderunt.* In utramque partem vox accipitur, prout variatur ſeſnus.

V. 17. Πϱοσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ἀνθϱώπων, *cavete ab his hominibus*, i. e. à lupis, inter quos ſum vos miſſurus. v. 16. τῶν pro τούτων; quod adeò familiare. vide *animad.* in c. 11. v. 19. & alibi.

V. 23. Ου τελέσετε, *non obieritis*, i. e. Prædicando *non peregrabitis omnes civitates Iſrael*, *donec veniat filius hominis*, nempe ad excidium *Hieroſolymæ*.

C. 11. v. 19. Ἡ σοφία, ἡ frequenter intelligitur pro ἄυτη, ut *Luc.* 21.23, & alibi. Sic apud *Heſychium*, τὴν δὲ ταύτην. Sic etiam *Mar.* 6. 2. καὶ τίς ἡ σοφία ἡ δοθεῖσα αὐτῷ; rectè vertit opinor *Beza*, *& quæ eſt* hæc *ſapientia quæ data eſt ei?* Ut non minus etiam rectè & aptè hoc loco vertitur *Et juſtificata eſt* hæc *ſapientia à filiis ſuis*, additur à *Luca*, *omnibus* nempe à *Scribis* & *Phariſæis*, qui ſe ſolos putârunt ſapientiæ filios, qui ſederunt in cathedra *Moſis*, & amabant vocari *Rabbi*, juſtificârunt illi ſapientiam, quæ noluit attendere ad vocem vel *Chriſti* vel *Baptiſtæ* hortantium ad reſipiſcentiam.

C. 12. V. 18. Καὶ κϱίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγελεῖ, ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κϱίσιν. *Et judicium annuntiabit gentibus uſq; dum proferat judicium in æternum*, vel *in victoria*. Quæ interveniunt Parentheſi includenda. κϱίσιν ἔοικε τὸν νόμον καλεῖν, *Judicium vocat legem ſuam*; τὴν περὶ τῆς ἐκκλησίας διοίκησιν, *Eccleſiæ adminiſtrationem*, *Procop.* in *Iſai.* i. e. *Evangelium*: εἰς νῖκος, rectè ſatis, *in æternum*, ut in veteri intelligunt, & vertunt LXX לָנֶצַח, 2 *Sam.* 2. 26. *Job.* 36. 7. *Jerem.* 3. 5. & alibi: vel *in victoriâ*, ita ut *Evangelium*

Digitized by Google

gelium triumphabit in *Gentiliſmum*, converſis ad ejus nomen univerſis gentibus. Οὐκ ἐρίσει &c. *non contendet* &c. quæ in Parentheſi includuntur, monſtrant in promulgando *Evangelium* lenitatem.

V. 20. Λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει, *Lucernam moribundam non extinguet.* *Linum* per *Metonymiam* eſt *Ellychnium*, τυφομένους, μαραινομένους, *marceſcens*; *Heſych.* in *Heb.* [illegible] *fumigans*, *ferè extinctum. Kirch. Moribundum* legit *Porſicus*, *Caligans* aliqui. Vide *Job.* 13. 25.

V. 43. Δι' ἀνύδρων τόπων, *per deſertum. Æthiop.* Sic *Hebræum* ישימון, quod propriè ſignificat *ſolitudinem*, vel *deſertum*, LXX ſæpiùs reddunt ἄνυδρος, ut *Pſal.* 106. 14. καὶ ἐπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν ἀνύδρῳ, *& tentârunt Deum in deſerto*; & *Iſai* 43. 19. καὶ ἐν τῇ ἀνύδρῳ ποταμούς, *& in deſerto fluvios.* Parabolam aptavit *Dominus* ad opinionem vulgi, quæ fortè fuit eadem quam meminit *Pſellus* de *Dæmoniis*, τοῖς γὰρ μυχαιτάτοις τόποις συνδιαιτώμενα ψυχροῖς ἐσχάτως καὶ ἀνίκμοις οὖσι, *quòd verſentur in locis penitiſſimis, quæ extremè frigida ſunt & ſicca.* Neque fuit hæc vana opinio: dicitur enim *Matth.* 4. 1. *Jeſum ſubductum fuiſſe à Diabolo, ut tentaretur, in deſertum*, in loca ubi ipſe maximè verſabatur. *Dæmones* enim apud *Syros* vocantur שארין, vel [illegible]שארי, à שׁ[illegible]ד, *taſtavit*, *eò quòd habitent in locis vaſtis & deſertis. Schindl.*

C. 13 v. 44. ἔκρυψε, *celavit.* Fuit Theſaurus jam occultus & abſconditus, quem inventum celavit ne aliis innoteſceret. Fruſtrà verò fuiſſet rurſus abſcondere, quod jam erat abſconditum.

C. 15. v. 5. Ὑμεῖς δὲ λέγετε, ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρί, Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς,

καὶ

καὶ ἐ τιμήσῃ &c. Fruſtrà eſt repetere varias in hunc locum expoſitiones Interpretum, liceat mihi tantùm meam addere. Senſus ergò ſupplendus, ut opinor ego cum aliis in *Vatablo* nominatis, in *Mar.*7. 11. ex præcedentibus, quæ vel ſubaudiuntur, vel mutatis mutandis ſunt ἀπὸ τῦ κοινῦ repetenda, ut ſæpè alibi fieri ſolet, & vertendum in hunc modum. *Nam Deus mandavit, honora patrem tuum, & matrem tuam*, &c. *Vos autem dicitis*, [honorat patrem ſuum, & matrem ſuam] *quiſquis dixerit patri vel matri, Donum* [eſt] *quicquid juvatus fueris ex meo, & non honorabit* (nempe in poſterum) *patrem ſuum vel matrem ſuam, & irritum feciſtis mandatum Dei per traditionem veſtram.* Atque ita debere exponi, ut licitè fieri poteſt, τὸ ἐκ ἔτι, quod ſequitur in *Marco*, ſtrenuè, innuit ſi non planè indicat: in eo enim quòd dicit, ἐκ ἔτι ἀφίετε &c. *non ſinitis eum ampliùs aliquid facere patri vel matri ſuæ*, clarè monſtrat filium anteà quàm dicaverat *Deo*, ut (τὸ δῶρον hoc loco ſignificat) quicquid habuit quo parentem aleret, feciſſe aliquid patri vel matri ſuæ, i. e. perſolviſſe eis debitum alimoniæ. Dictum videtur de filio, qui pie ſolitus eſt parentem alere ſecundùm legem *Moſaicam*, uſque dum edoctus eſt à *Phariſæo*, quomodo eluderet præceptum *Dei*, & cum ſpecie etiam ſanctitatis fraudaret eos alimoniâ. Ac ſi diceret filius, cùm parentes, ut feciſſent anteà, jam rurſus peterent alimoniam, Non poſſum ego nunc vos juvare ampliùs, quicquid enim habeo eſt jam devotum *Deo*: â quo voto. ſemel obſtricti, non poterant abſolvi, adeò ut ſi filius, qui jam ſua voto devoviſſet *Deo*, benificentiâ ſuâ parentem adjuvaret, violati voti reus fieret, ſecundùm illud *Num* 30. 2. Atque hæc fuit egregia *Phariſæorum* ſanctitas quam docebant

populum. Dum filius fictum perſolvit votum *Deo*, honorat patrem, nec prævaricatur legem *Moſis*, etſi perire ſinat: καὶ οὕτως ἐμέριζον αὐτοὶ μετὰ τῶν παίδων τὰ χρήματα, *& ſic ipſi cum filiis partiebantur opes. Theophyl.* Ἐξ ἐμοῦ, rectè vertitur *ex meo*, ſive *ex re meâ*; ſic τὸ ἐμὸν, *res mea*, apud *Sophoclem*. Rogabit verò fortè aliquis quid ſibi vult *honorat & non honorabit*? Expeditur in hunc modum; *honorat* parentem voto ſuo (ſecundùm *Phariſæum*) faciendo *Deum* eis propitium propter votum quod ei voverat, non tamen de futuro *honorabit* eum alimoniâ, quia quicquid habet eſt jam dicatum *Deo*, depoſitum in ærario in uſum templi, i. e. reverà in commodum Sacerdotum.

Cap. 16. v. 28. *Amen dico vobis, ſunt quidam ex his qui adſtant, qui non guſtabunt mortem, donec videant filium hominis venientem in regno ſuo.* Locus iſte vix myſticè, literaliter verò non poteſt intelligi, niſi de adventu *Chriſti* ad excidium *Hieroſolymæ*, qui tum verè venit in regno ſuo, ut triumphum ageret in *Judæos*, juſtam & ſeveriſſimam capiendo in eos ultionem. Quoſdam verò adſtantium in vivis remanſiſſe uſque ad eum diem, & verum eſt & notum. Atque in hoc ſenſu verum eſt, *Amen dico vobis, non præteribit generatio iſta, donec hæc omnia fiant*, 24, 34. Nec ante hoc tempus adventûs ejus pertranſierunt diſcipuli omnes civitates *Iſrael*. 10. 23. Atque in hoc ſenſu remanſit *Johannes* inter alios in vivis, uſque dum venit *Chriſtus*. *Joh.* 21. 22.

Cap. 17. v. 11. Καὶ ἀποκαταστήσει πάντα, *& conſummabit omnia* Sic 11. 13. *Omnes enim Prophetæ prophetârunt, & lex fuit uſque ad Johannem*, dictum per *Hyperbaton*, ut explanat *Lucas* 16. 16. *Lex & prophetæ uſque ad Johannem*, in eo habuere conſummationem ſive finem. Apud

Heſychium

Heſychium & *Phavorinum*, ἀποκατάστασις, τελείωσις, & apud utroſque, ut opinor, perperàm ἀποκαταπλύσαι, τελειῶσαι, pro ἀποκαταστῆσαι, τελειῶσαι.

V. 21. Τοῦτο δὲ τὸ γένος οὐκ ἐκπορεύεται εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ: *Hoc verò genus non egreditur niſi per orationem & jejunium.* De dæmoniis plerumque interpretantur, quaſi eſſet præ cæteris malignum quoddam genus dæmonum, ad quos ejiciendos opus foret prece & jejunio. Dixit verò eis *Jeſus* verſu præeunte, διὰ τὴν ἀπιστίαν ὑμῶν, *propter inopiam veſtram fidei non potuiſtis ejicere, ſi verò habeatis fidem ſicut granum ſinapis*, i. e. ut *Beza, quantulum eſt granum ſinapis, nihil impoſſibile erit vobis.* Non dixit propter defectum orationis & jejunii. Vocantur γενεὰ ἄπιστος, *generatio incredula*, quia non poterant ejicere. *Mar.* 9. 18. 19. Adeò ut præſentia verba reſpondeant aptiùs, ſi de fide exponantur, ídque eò magis, quia γενεὰ & γένος ſæpius idem ſignificant. *Hæc verò generatio* [i e. hominum qui habent fidem ſicut granum ſinapis] *non procedit* vel *progreditur niſi precibus & jejunio.* Per fidem ſolam ejecerunt dæmonia, fides verò illa non erat à *Deo* impetranda, niſi fervidâ prece & jejunio. Neque eſt credibile, cùm ejicienda eſſent dæmonia, quæ inexpectatò ſæpiùs occurrebant, eos, priuſquàm ejicerent, poſtulâſſe ſibi tempus jejunandi. Parallelum etiam illud *Marci*, ubi dixit eis *Jeſus*, τοῦτο τὸ γένος ἐν οὐδενὶ δύναται ἐξελθεῖν &c. *hoc genus nullo modo poteſt exire niſi prece & jejunio*, fortiùs arguit de fide eſſe, ut anteà exponendum: Improprium enim foret dicere, dæmoniorum genus non *poſſe* exire niſi prece & jejunio, impotentiam dæmoniis imputando, quæ fuit in diſcipulis propter inopiam fidei. Quod

ſi intellexiſſet *Jeſus* dæmoniorum genus, reſpondiſſet (opinor) planè & appoſitè, *ἐν οὐδενὶ δύναται ἐκβάλλεσθαι, nullo modo poteſt ejici niſi prece & jejunio.* Notandum verò, τὸ ἐξελθεῖν, hoc etiam loco meliùs exponi, ſi vertatur, *nullo modo poteſt progredi* vel *procedere.* Ἐξελθεῖν enim apud *Authores* quandóque ſignificat *progredi* vel *procedere*, i. e. in altiorem ſtatum evehi; ut ἐξέρχονται εἰς τοὺς ἐφήβους, *progrediuntur* vel *procedunt in ephebos. Xenoph.*

C, 22. v. 13. *Tunc dixit Rex famulis, ligatis pedibus & manibus ejus, tollite eum & ejicite* εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, *in tenebras exteriores*, i. e. *à cælo remotiſſimas*, ut *Grotius*; ἐξώτερος, ἐξώτατος. *Phavor.* Vulgatiſſimum enim eſt *comparativa* poni pro *ſuperlativis.* Quis verò non ex his verbis mutuatum eſſe credat *Senecam* illud in *Agamemnone.*

Abripite famuli monſtrum & avectum procul
Vincite ſeptum nocte tenebroſi ſpecus.

Idem enim valent *procul*, & τὸ ἐξώτερον; quale eſt illud etiam in *Virgilio*, *Pallentes umbras Erebi, noctémque profundam*, i. e. cujus fundus quàm longiſſimè procul eſt. In quo ſenſu licitè & aptè exponi reor *Sap. Sol.* 17. 2. μακρᾶς πεδῆται νυκτὸς, *longinquæ* i. e. *profundæ captivi noctis*, μακρᾶς pro μακρὰν ἀπούσης, *procul diſtantis noctis.* De loco enim dicitur μακρὸς, etiam ut de tempore. Sic legimus apud *Plutarchum* in *Alcibiade*, διαπόντιον καὶ μακρὰν στρατείαν *tranſmarinam & procul diſtantem expeditionem*; & *apud Lucam.* 15. 13. ἀπεδήμησεν εἰς χώραν μακρὰν, *peregrè profectus eſt in regionem longinquam.*

C. 24. V. 22. *Et niſi breviati forent dies illi, non*

non ſervaretur ulla caro, ſed propter electos breviabuntur dies illi. Maximè recepta hujus loci interpretatio eſt hujuſmodi. Tot & tam atroces fuiſſe in *Jeruſalem* mutuas cædes (quod jam prædixit *Chriſtus*,) ut niſi valdè accelerata fuiſſet urbis obſidio, non fuiſſet ullus relictus in vivis, ſed ipſi ſe mutuò trucidâſſent univerſi, & funditùs extirpâſſent. At quoniam habuit Deus electos ſuos in civitate, quos ſervari voluit, & ex publicâ calamitate liberari, accelerare fecit *Titum* & *Veſpaſianum* obſidionem modis omnibus quibuſcunque, atque ita dies illos breviari. Verùm poteſt & alter dari hujus loci ſenſus non minus accommodus, capiendo vocem ἐσώθη ſecundùm phraſin *ſacræ Scripturæ. Et niſi dies illi*, i. e. excidii *Hieroſolymæ, breviati forent, Judæorum nullus ſalvaretur:* nam quamdiu Templum ſtetit, & ſacrificia, cæremoniæ & ritus *Judaici* manebant, talis erat petra ſcandali univerſæ genti, ut ferè omnes in eam impingerent, nec pauci indies devenerunt Apoſtatæ à Chriſtianâ fide quam anteà fuerant amplexati, eo fortè nomine & ſcrupulo, quòd ipſorum vetus religio eſſet verior, quia ſivit *Deus* manere eorum Templum & ſacrificia, de quorum certâ & brevi futurâ abolitione edocti fuerant in *Chriſtianâ* fide. Ob quam etiam cauſam videtur eos exhortari *Author Ep.* ad *Heb.* 10.25. *ut non deſererent congregationem credentium, ut quibuſdam mos erat, ſed ut hortarentur ſeſe invicem ut manerent in fide, idque tantò magis, quòd viderent diem illum appropinquantem*, i.e. *diem decurtationis, diem excidii Hieroſolymæ*, & *deſolationis Templi.* Namque ita dies ille hic & alibi, ut & adventus *Domini*, & finis omnium, referuntur ad excidium *Hieroſolymæ.*

V. 28. Ὅπȣ γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, *Ubicunque*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

enim cadaver fuerit, ibi congregabuntur aquilæ. *Cadaver* notat *ſtatum Judaicum* jam expirantem, *aquilæ, vexilla Romanorum*, in quibus pingebantur aquilarum imagines. Senſus eſt ejuſmodi; Quemadmodum aquilæ ſagacitate excellentes frequenter comitantur exercitus expectatione prædæ poſt cladem, pari etiam modo *Romanos* milites præfiguratos in aquilis, quorum effigies portabant in vexillis, coactos fore in unum, ubi *Judaicus* ſtatus jacebat jam expiraturus, ſi non planè emortuus, ſub ſpe etiam & expectatione prædæ. Quærebant diſcipuli, *Luc.* 17. 37. *Ubi fierent*, quæ prædixerat futura *Dominus*, *ipſe verò dixit eis*, ὅπȣ τὸ σῶμα, &c. *ubi corpus, ibi congregabuntur aquilæ*, quaſi expreſſè denotans deſolationem & ſubitum exitium *Judæorum*, de quibus jam anteà verba fecerat, non poſſe alio loco evenire quàm in ipſis, ut factum eſt, *Hieroſolymis*; ídque in ſignum fore, deſolationem ibi futuram, ubi *Romani* milites in unum cogerentur, ut factum eſt, ad obſidionem illius urbis. Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλουμένην &c. *quum autem videritis Hieroſolymam circundari ab exercitibus, tunc ſcitote quod immineat deſolatio ejus. Luc.* 21. 20.

Cap. 27. v. 9. 10. Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίȣ τȣ͂ προφήτȣ, λέγοντος, καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια (τὴν τιμὴν τȣ͂ τετιμημένȣ ὃν ἐτιμήσαντο) ἀπὸ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τȣ͂ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι ὁ Κύριος. *Et accepi triginta argenteos (pretium æſtimati quem æſtimârunt) à filiis Iſrael, qui* vel *& illi dederunt eos pro agro figuli, ſicut præcepit mihi Dominus.* Atque iſtâ diſtinctione & verſione tollitur ἡ ἀκολȣθία, & incohærentia loci; & verba illa, *Quemadmodum præcepit mihi Dominus*, reſpondent rectè voci ἔλαβον, in perſonâ primâ,

quo

quo modo etiam legit *Zacharias*, καὶ ἔλαβον &c. primâ perſonâ ſingulari, *& accepi triginta argenteos, & projeci illos* (ſicut & hic etiam jam antea dictum retuliſſe eos *Judam* in Templum) εἰς τὸν οἶκον κυρίου εἰς τὸ χωνευτήριον, *in domo Domini pro conflatorio*,(ut vertunt Interpretes εἰς τὸν ἀγρὸν κεραμέως, *pro agro figuli*,) ut filii *Iſrael*, nempe *ſacerdotes*, darent illos pro agro figuli, quod diſertè dicitur v. 7. Nomen *Jeremiæ* errore aliquo inſertum credo. Vocem καὶ in hoc ſenſu frequenter uſurpari, abundè tritum eſt. Occurrit *Ruth*. 1. 11. μὴ ἔτι μοι υἱοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ μου, καὶ ἔσονται ὑμῖν εἰς ἄνδρας; *Nunquid ultra filii mihi in ventre meo, qui* [vel & illi] *erunt vobis in viros?* In quo loco videtur eſſe *Hebraiſmus*; eſt enim in *Hebræo* והיו. Sic etjam occurrit 2 *Reg*. 23. 29. וילך המלך יאשיהו לקראתו וימיתהו במגדו *Et abiit Rex Joſiah in occurſum ejus, qui* [vel & ille i. e. *Pharaoh* Necho] *occidit cum in Megiddo*. Reperiri eſt etiam apud Scriptores *Ethnicos*. *Plutarchus* habet in *Timoleonte*, ἐδείκνυον τοῖς στρατιώταις, καὶ εἰς προσευχὴν τῶν θεῶν ἐτρέφοντο, *monſtrârunt eos militibus, qui* [ſive & illi] *ad precandum Deos converſi ſunt*. Videre eſt etiam in recentiore, εὐθὺς γὰρ ἐν προοιμίοις λέγεις, ὦ ἄνδρες Λατῖνοι, καὶ ἔστιν ἀνοίκειον, *ſtatim enim in proœmio dicis, O viri Latini, quod* [ſive & illud] *eſt inaſſuctum* *Sgurop. Hiſt. Conc. Flor*. vide *Matth*. 14. 11. *Mar*. 1. 9. & 10. *Job* 15. 6. 20. 18. *Act*. 6. 6. & alibi.

In Marcum.

MAR. c. 3. v. 19, 20, 21. Καὶ ἔρχονται εἰς οἶκον, καὶ συνέρχεται πάλιν ὄχλος, ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἀκούσαντες οἱ παρ' αὐτοῦ ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτὸν, ἔλεγον γὰρ ὅτι ἐξέστη. Verſione plerumque receptâ *Jeſus* dicitur apud ſe non eſſe, vel extra ſe eſſe, interpretatione (ſi fas ſit dicere) *Filio Dei* indigna nimis, præcipuè cùm modeſtior poterit dari ſenſus & conſtructio, ídque magis etiam accommodus. *Et veniunt in domum, & convenit iterum turba, adeò ut nè panem quidem poſſent edere, & audientes*, ſive *quidam ab eo audientes exiverunt ut eam ſiſterent*, vel *comprimerent*, *dicebant enim quòd fureret.* Scilicet, *turba*, quæ præ ſtupore vel vehementi deſiderio ad *Jeſum* appropinquandi, ita violenter irrueret, ut cibum non poſſent edere. Non eſt τὸ αὐτὸν relativum τῷ αὐτοῦ, ſed voci ὄχλος: κρατῆσαι apud *Heſychium* eſt μένειν, i. e. *ſiſtere*, *manere facere:* καὶ ἀκούσαντες οἱ, dicitur frequenti trajectione pro οἱ ἀκούσαντες παρ' αὐτοῦ ἐξῆλθον, *Et qui audiverunt*, ſive *audientes* quòd turba ita fureret, *ab eo exiverunt ut eam cohiberent.* Vel οἱ παρ' αὐτοῦ, ſecundum *Grammaticos* ſunt, *aliqui ab eo miſſi.* Præterquam etiam quòd ipſe *Jeſus* erat intrà in domo, ita ut non poſſit commodè affirmari, eos qui audiverant exiviſſe extra domum, ut tenerent ipſum, qui erat in domo. Dicere etiam cognatos ejus è domiciliis exiviſſe ut tenerent ipſum, nec eſt

eſt congruum, nec omnino veriſimile. Unde enim ad eos tam cita pervaſit fama, ut undequaque derepentè in unum cogerentur? quòd ſi etiam forte id ita foret, τὸ προσῆλθον magis fuiſſet accommodum quàm ἐξῆλθον, *advenerunt potiùs quàm exiverunt.* Atque hanc interpretationem non poſſum mirari ſatis, cur exploſerint eruditi, quæ cum ſenſu, & ſyntaxi, & more loquendi, & quod inſtar omnium, cum locis parallelis perfectè convenit. Dicitur enim apud *Matthæum*, 12. 23. eodem loco & tempore, ipſiſſimo etiam verbo, ἐξίσταντο πάντες οἱ ὄχλοι &c. *Obſtupuit tota turba,* i.e. ut interpretatur *Beza*, *præ admiratione apud ſe non erat.* Hoc tantùm diſcrepat, *Matthæus* habet ἐξίσταντο, in *Paſſivo plurali*, *Marcus* ἐξέστη in *Activo ſingulari*, quos verbo Synonymo (eſt enim apnd *Phavorinum*, ἐξέστην, ἐθαύμασα, ἐξεπλάγην) interpretatur *Lucas*, 11. 14. καὶ ἐθαύμασαν οἱ ὄχλοι, *Et mirata eſt turba.* Loca eſſe parallela, ideóque pari modo exponenda, dubitabit nullus qui ſeriò inſpexerit.

Cap. 9. v. 22, 23, 24. Ἀλλ᾽ εἴ τι δύνασαι, βοήθησον ἡμῖν σπλαγχνισθεὶς ἐφ᾽ ἡμᾶς. ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, τὸ εἰ δύνασαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι. Interpretes in hoc loco plerumque prætermittunt articulum, τὸ, in quo videtur eſſe quædam emphaſis nullo modo ſilenda. Nè pereat ergò emphaſis, nec ſyntaxis violetur, diſtingui velim verba ut ſuprà, & congruenter verti. *Sed ſi quid potes, ſuccurre nobis miſereſcens noſtri, Jeſus verò dixit ei, ſi potes? crede tu, omnia credenti poſſibilia.* Tò accipitur hoc loco τεχνικῶς, & præſupponit materiam de qua agitur, nempè quæſtionem de potentiâ *Chriſti.* Pater enim pueri, qui jam antea filium adduxerat

ad diſcipulos, qui eum ſanare non poterant διὰ τὴν ἀπιςίαν, *propter inopiam fidei.* ut dixit eis *Jeſus*, *Matth.* 17. 14. videtur dubitâſſe, num etiam *Chriſtus* eum ſanare poterat, ideóque dixit, εἴ τι δύνασαι, *ſi tu quid potes*, diſcipuli enim tui non poſſunt, *miſerere noſtri.* Cui *Jeſus* reſpondet, illicò corripiens eum cum indignatione propter incredulitatem, ac ſi diceret, An dubitas utrum ego poſſum? *ſi potes*, inquis? *Crede tu*, nec de mea potentia deſpera, *omnia enim credenti fieri poſſibilia.* Qualia ſunt verba ejus ad *Centurionem*, *Matth.* 8. 13. & *ad cæcos*, 9. 28. Atque hunc eſſe hujus loci ſenſum ſequentia valdè arguunt. Nam continuò pater pueri exclamans cum lachrymis aiebat, *Credo, Domine, adjuva incredulitatem meam.* Unicum hoc erat tempus, quo unquam quæſtio facta eſt *Chriſto* de potentia ejus à quoquam, qui ſanari ab eo petiit; vox enim vulgò fuit, Κύριε ἐὰν θέλῃς, δύνασαί με καθαρίσαι, *Domine, ſi vis, potes me mundare.* *Matth.* 8. 2. &, *Dic verbum tantùm & ſanabitur puer meus.* ibidem 8. De potentiâ nulla quæſtio, voluntatem tantùm implorabant, adeò ut non ſit omnino mirum *Chriſtum* hoc loco exprobrare patri pueri incredulitatem ejus. Πιςεῦσαι pro accentu poteſt eſſe vel *Aoriſtus* primus vocis *mediæ*, vel *Infinitivus Activæ*, ſubaudiendo θέλε vel μέμνησο, ut frequenter fieri ſolet.

Cap. 11. v. 13. Ὀυ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων. *Nondum enim erat tempus ficuum. For the time of figs was not yet.* Quod ſi unquam dixerit aliquid opportunè *Vir Clariſſimus*, certè emendatio ejus in hoc loco eſt idonea, mutando ſpiritum lenem in aſperum (non enim ſunt accentus ab authore) & legendo οὗ γὰρ ἦν, & ſubintelligendo ἦν, quod frequens eſt ſingulis ferè paginis.

ginis. *Ubi enim fuit, tempus* erat *ficuum.* For where he was, was the time of figs. Atque ita hiſtoria perfectè quadrat, ſi referatur ad *Judæos*, apud quos æquum erat Deo, ſi terrarum uſquam, expectare fructum, fuit enim ibi certè idoneum ſi non inexcuſabile tempus fructuum. At non eſt idoneum dicere, Chriſtum è via divertiſſe cum eſuriret, ut adiret à longe ficum ſperans in ea fructum invenire, ubi jam anteà ſciret non eſſe tempus ficuum, præterquam etiam quod fuiſſet durum nimis innocenti maledixiſſe ficui, ſi in eo loco non fuiſſet tempus ficuum. In eo loco dico, ut quorundam objectioni ſatisfiat, qui unum & idem fuiſſe ſimul volunt per totam *Judæam* tempus ficuum, ideoque vanum fore legiſſe ȣ̃. Varia enim fuerunt etiam in *Judæa* climata licèt parvula, ideoque etiam varia fructuum tempora, prout erat regio vel montana vel valloſa, vel meridionalis vel Arctica, &c. Nec poſſum reperire in authore quovis vel ſacro vel prophano. vocem καιρὸς ſignificare *feracem annum*, ut putarunt aliqui, ita ut legitimè poſſit verti, *Non fuit enim tempus ferax ficuum*, phraſi anglica, For it was not a fig yeare. Et ſi detur, non fuiſſet minus durum maledixiſſe ficui, cum *non eſſet annus ferax ficuum*, quam ſi *non* fuiſſet adhuc *tempus ficuum*. ut ſemel dicam, Non fuit vitium vel in ſolo vel in tempore, ſola maledictionis cauſa erat ſterilitas in arbore.

Cap. 14. v. 3. Καὶ συντρίψασα τὸ ἀλάβαστρον, *& concutiens ampullam* ſive *vas unguentarium.* Quod ſi fregiſſet, quomodo potuit effundere? Neque eam fregiſſe dicitur in *Matth.* Concuſſit ergò vel conquaſſavit, ut unguentum gratiorem odorem redderet, vel ut totum effunderet,

deret, nec quicquam in imo vaſis reſideret. Eſt enim *συντείβω concutio. Gloſſ.vet.* & *συντείβει*, *συνθλᾷ* i.e. *conquaſſat. Phav* Ἀλάβαςρον dicitur ἄγγος μὴ ἔχον λαβὰς, *vas quod non habet anſas, quod minimè prehendi poteſt*, ab α privativâ, & λαμβάνομαι. Eſt etiam λήκυθος μύρε, *vas olearium*, ſive *ampulla unguentaria*, apud eundem.

V. 72. Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. ſubaudi ἑαυτὸν. *Et ſe præcipitans*, vel *dans præcipitem* vel *cum impetu projiciens*, i. e. *exiliens* ſive *ſe proripiens flevit.* Sic apud *Theogn.* poſt, καὶ εἰς μεγακήτεα πόντον Ῥιπτεῖν, ſubaudiendum ἑαυτὸν monet *Stephanus*, apud quem ἐπιβάλλεσθαι eſt *jacere* vel *mittere*, ut etiam apud *Heſychium* ἐπιβαλεῖ, ἐπιρρίψει. Adeò ut τὸ ἐπιβαλὼν hoc loco nihil aliud denotet quam τὸ, ἐξελθὼν ἔξω *Matth.* 26. 75. & *Luc.* 22. 62. *Et egreſſus foràs flevit amarè*, niſi quod impetum in exeundo magis innuat.

In Lucam.

LUC. c. 1. v. 17. Verſus iſte, ſi cum venia deleatur punctum poſt δικαίων, exponitur meliore, ni fallor, ſenſu & grammatica quàm vulgò ſolet in hunc modum. Καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου ἐπιςρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ ἀπειθεῖς ἐν φρονήσει δικαίων ἑτοιμάσαι Κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον. *Et ipſe antecedet cum in ſpiritu & virtute Eliæ, ut convertat*

vertat corda patrum ad filios, & infideles inſtruat in ſapientia juſtorum p pulum paratum Domino. Nempe ut ſint populus paratus *Lomino.* Eſt enim τὸ λαὸν κατεσκευασμένον appoſitivum τῷ, ἀπειθεῖς. *Ut convertat corda patrum ad filios*, vel ut vertit *Pagninus Malach.* 4. 5. *cor patrum ſuper filios & cor filiorum ſuper patres eorum*, intelligendum reor, *uſque ad filios* &c. ut τὸ על & τὸ ἐπὶ quandoque ſignificant in *veteri*, i e. ut planè *Vatablus*, *ut convertat patres unà cum filiis.* Occurrit omninò eadem dictionis formula *Judith.* 9. 10. πάταξον δοῦλον ἐκ χειλέων ἀπάτης μου ἐπ' ἄρχοντι καὶ ἄρχοντα ἐπὶ θεράποντι αὐτοῦ. *Percute ſervum ex labiis deceptionis meæ ſuper principem & principem ſuper miniſtrum ejus*, ut eſt in verſione *Latina*, i. e. ut in *Malachia*, *uſque ad principem & principem uſque ad miniſtrum ejus*, vel ut vertimus *anglicè* magis planè, **Smite by the deceit of my lips the ſervant with the Prince and the Prince with the ſervant.** Ut etiam vertit *Junius*, *Percute ſervum labiis fraudulentis meis* cum *Domino & Dominum* cum *ſervo ipſius.* Officium enim erat præcurſoris, qui parabat vias Domini, reſipiſcentiam prædicare omnibus hominibus à patribus ad filios & à filiis ad patres, ut paratiores fierent ad recipiendum, quod appropinquabat, regnum Dei. τὸ ἐν φρονήσει δικαίων ἑτοιμάσαι, & τὸ, δοῦναι γνῶσιν σωτηρίας &c. v. 77. unum idemque ſignificant, eſt enim tantùm verborum periphraſis, in utriſque verò locis unus idemque ſenſus.

V. 54, 55. Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ μνησθῆναι ἐλέους (καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν) τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα. *Et ſublevavit filium ſuum*

ſuum Iſrael reminiſcendo miſericordiam (ut lo cutus eſt ad patres noſtros) Abrahamo & ſemini ejus in æternum. Quàm facili remedio ingens curatur ſolœciſmus ? ſemen *Abrahami* ſunt fideles. Jam adimpletum eſt quod prædixit *Michæas* iiſdem ferè verbis, 7. 20. Δώσεις ἀλήθειαν τῷ Ἰακὼβ, &c. *dabis veritatem Jacobo, miſericordiam Abrahamo, quæ jurâſti patribus noſtris à diebus antiquis :* & quod prædixit *David, Pſal.* 98. 3. ἐμνήσθη ἐλέους τῷ Ἰακὼβ &c *Recordatus eſt miſericordiæ ſuæ Jacobo, & veritatis ſuæ domui Iſrael ; viderunt omnes termini terræ ſalutare Dei noſtri.* LXX legunt in *Michæâ*, δώσει εἰς, pro δώσεις ; ſed hoc fuiſſe ſcriptoris vitium nullus dubito.

C. 2. V. 34. 35. Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον (καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία) ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν ἐκ πολλῶν καρδιῶν διαλογισμοί. *Ecce poſitus eſt hic in caſum & reſurrectionem multorum in Iſrael, & in ſignum cui contradicetur (& tuam ipſius animam pertranſibit gladius) ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.* Atque huic lectioni & verſioni conſentiunt plerumque interpretes, quid verò velit ſibi *gladius* iſte, non conſentiunt. Alii de *mæroris gladio* interpretantur, qui cor penetraret matris cum ſpectaret miſerandam paſſionem filii. Alii de *gladio diffidentiæ*, quo perculſa eſt cum videret ipſum mori, quem credebat eſſe Deum, uſque dum per reſurrectionem & reſtituta & confirmata eſt in fide. Alii de *gladio calumniæ* vel *opprobrii*, qui pertranſibat animam, cum audiret impios & incredulos *Judæos & Romanos* contumelias ſuas in filium conjicientes, quales ſunt *Matth.* 27.42.

Alios

Digitized by Google

Alios ſalvos fecit, ſeipſum non poteſt ſalvare: ſi rex eſt Iſrael deſcendat nunc de cruce, & ſimilia. Et pro proprietate metaphoræ ſingulus interpres habet exempla ſuo ſenſui accommoda, verùm quam interpretationem velis capias, non eſt una, quæ ſine vi poteſt applicari ſcopo loci, ideoque videntur verba abrupte interpoſita, eoque nomine à textu reliquo parentheſi diviſa. Cum ergò vulgaris ſenſus ita ſit incommodus, quid ni tentemus lectionem, conſtructionem & interpretationem aliam, quæ fortè magis apta, certè magis plana, nec à grammatica aliena? Qualis hæc eſt. Ἰδοὺ οὗτος &c. ſine parentheſi, *Ecce poſitus eſt hic in caſum & reſurrectionem multorum in Iſrael, & in ſignum cui contradicetur, Imò tuus quoque gladius pertranſibit animam, ut revelentur multorum cordium cogitationes.* Quaſi familiari trajectione legeretur, καί σοῦ δὲ αὐτῆς ῥομφαία τὴν ψυχὴν διελεύσεται, ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν &c. τὴν ψυχὴν, i. e. αὐτῶν ψυχὴν. ut frequenter intelligitur. Senſu ſequenti in hunc modum. *Et ut revelentur multorum cordium cogitationes, tuus & etiam gladius pertranſibit* eorum *animam* i. e. *Verbum Dei* quod procedet ex ore tuo, quod penetrantius erit quovis gladio, pertranſibit multorum corda, adeò ut revelet ipſorum intima ſecreta. Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, &c. *Sermo enim Dei vivus & efficax & acutior gladio, qui binas habet acies, pertingens uſque ad diviſionem animæ ac ſpiritus, —— & diſcretor cogitationum & intentionum cordis. Heb.* 4: 12. Adeò ut metaphora iſta non ſit huic loco omnino incommoda. Occurrit etiam in eodem ſenſu, *Apocal.* 1. 16. ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα, & 19. 15. ῥομφαία ὀξεῖα. *Et ex ore ejus procedit*

cedit gladius acutus. Qui, ut inquit *Grotius*; *eſt Evangelicus ſermo ex ore Chriſti proficiſcens, qui intima penetrat, neque actiones tantum, ſed & cogitata bona malaque diſcernit.* Sic *Eph.* 6. 16. habemus *gladium ſpiritus quod eſt verbum Dei.* Et quid mirnm ſi mater *Domini* gladio ſpiritus, i. e. verbo Dei ex ore ſuo prodeunte ita penetrarit multorum corda, ut *occulta eorum manifeſta eis facta ſint*? ut loquitur Apoſtolus 1 *Cor.* 14. 15. Quis dubitet quin divinum ejus *Magnificat* penetrarit omnium auditorum corda? Occurrit etiam eadem Metaphora ſæpius in *Pſalmis.*

C. 3. v. 19. 20. Ὁ δὲ Ἡρώδης ὁ τετράρχης ἐλεγχόμενος ὑπ' αὐτοῦ περὶ Ἡρωδιάδος τῆς γυναικὸς Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ (καὶ περὶ πάντων ὧν ἐποίησε πονηρῶν ὁ Ἡρώδης) προσέθηκε καὶ τοῦτο ἐπὶ πᾶσι καὶ κατέκλεισε τὸν Ἰωάννην ἐν τῇ φυλακῇ. *Herodes autem Tetrarcha cum corriperetur ab eo de Herodiade uxore fratris ſui Philippi (etiam præ omnibus quæ fecerat malis Herodes) addidit & hoc ſuper omnia & incluſit Johannem in carcere.* **But Herod the Tetrach being reproved of him for Herodias his brother Phillips wife (even above all the evills which Herod had don) added yet this to all, and ſhut vp John in priſon.** περὶ ſæpius *præ*, ut περὶ πάντων εὔχομαι *præ omnibus opto te proſperè agere & valere*, 3 *Joh.* 2. & περὶ πάντων θέλειν *præ omnibus cupere. Dion. Halic.*

Cap. 3. v. 23. Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος, ὢν &c. Hæc verba optimè, opinor, exponuntur per metatheſim, quaſi legeretur, Καὶ ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, αὐτὸς ἀρχόμενος ὢν &c. *Et erat Jeſus*

circa

Digitized by Google

circa triginta annos natus, ipſe incipiens exiſtens (ut putabatur) filius Joſeph &c. i. e. ἀρχόμενος τὸ βιβλίον γενέσεως, *incipiens genealogiam, ſcilicet* paternam aſcendendo, ut maternam recenſuit *Matthæus* deſcendendo; non enim aptè vel ſignificanter dicitur, *Jeſus incœpit eſſe quaſi* vel *circa triginta annos natus*, eſt enim tautologum vel dubium, eò quòd τὸ ὡσεὶ indefinitum tempus ſignificat, videlicet circà, vel pòſt, vel antè.

Cap. 6. v. 35. καὶ δανείζετε μηδὲν ἀπελπίζοντες, *& mutuum date nihil inde ſperantes.* Nuſquam verò apud *Authores* τὸ ἀπελπίζειν in eo ſenſu reperitur. Meliùs ergò legitur cum *Apoſtrophe*, μηδέν' ἀπελπίζοντες, & vertitur in *Hebræorum Hiphil, neminem deſperare facientes*, ut intellexerunt *Syrus*, *Arabicus*, & *Perſicus* interpres. Quale eſt illud in *Matth.* 5. 42. τὸν θέλοντα ἀπό σου δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῇς, *nè avertas volentem à te mutuari*, i.e. ἀπελπίζειν. In quo ſenſu habetur verbum *Iſai.* 29. 19. οἱ ἀπηλπισμένοι τῶν ἀνθρώπων, *deſperati homines implebuntur lætitiâ.* Et *Eccleſiaſtic.* 27. 24. ὁ δὲ ἀποκαλύψας μυστήρια ἀπήλπισεν, *qui autem denudavit myſteria, deſperavit*, i.e. *deſperare fecit:* quale eſt illud in *Plinio*, lib. 22. c. 24. *Vlcera jam deſperantia cicatrice includit*, i. e. quæ medicos faciunt deſperare ſanationem.

C. 7. v. 30. Τὴν βουλὴν τοῦ θεοῦ ἠθέτησαν εἰς ἑαυτοὺς: vulgari trajectione, *ſpreverunt voluntatem Dei erga ſemetipſos, qui eos voluit ad pœnitentiam vocari per* Baptiſtæ *prædicationem & baptiſmum.*

C. 11. v. 41. Πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην, καὶ ἰδοὺ πάντα καθαρὰ ὑμῖν ἐστιν, *imò quæ intus ſunt date eleemoſynam, & omnia vobis erunt*

munda. ἔνεστιν ἀντὶ τοῦ ἐντός ἐστιν, & ἐνεὶς, ἐνθέμενος. *Phav.* Alluſione habitâ ad ſuperiùs dicta, τὰ ἐνόντα ſunt, τὰ ἔσωθεν τοῦ ποτηρίου, juxta locum *parallelum. Matth.* 23. 26. Καθάρισον πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρόν. *Purga priùs quod intùs eſt poculi, ut id quoque quod extrà eſt fiat purum.* Quaſi diceret, Vos *Phariſæi* quidem pulchram præ vobis fertis ſpeciem ad extrà, longas facitis precationes, & datis eleemoſynas pauperibus in plateis, intùs verò eſtis rapinâ pleni. At verò ſi velitis omnia quæ habetis fieri munda, i. e. accepta Deo, date pauperibus hæc malè parta omnia, τὰ ἔσωθεν, & τὰ ἐνόντα, quæ intùs latent occulta ab oculis hominum, hoc enim eſt verè purgare interius poculi. Frigidum foret dicere, *Date pro facultatibus*, vel *ex omnibus quæ habetis.* Non ita certè voluit *Dominus.* Omnia verò ex rapinâ malè parta erant priùs penitùs refundenda, quàm quicquid darent acceptum foret *Deo.*

Cap. 12. v. 49. Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ τί θέλω; εἰ ἤδη ἀνήφθη. &c. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo? utinam jam accenſus eſſet. Baptiſma autem habeo baptizari, & quomodo conſtringor uſque dum perficiatur?* Vox eſt turbati animi, cujus parallelum eſt videre *Joh.* 12. 27. *Nunc anima mea turbata eſt, & quid dicam? Pater libera me ab hac hora, ſed propterea veni in hanc horam, glorifica Pater nomen tuum.* Optimè utriúſque loci ſenſum exprimit *Calvinus* in ſuo commentario in *Joh.* in verba illa, *Et quid dicam?* quæ idem volunt ac *quid volo? Hic tanquam ſub oculis cernimus, quanti conſtiterit ſalus noſtra filio Dei, dum in ultimas anguſtias redactus neque verba invenit quibus exprimat doloris vehementiam, nec conſilium ſecundum hominem. Quod*

autem

Digitized by Google

autem unum reſtat, confugit ad preces, & ſe liberari à morte poſtulat. Rurſum quia ſimul videt ſe æterno Dei conſilio deſtinatum eſſe victimam pro peccatis, votum illud, quod ingens mæſtitia expreſſerat, mox corrigit, & quaſi injectâ manu ſeipſum retrahit, ut totus acquieſcat Patris arbitrio. Εἰ ponitur pro εἴθε, *utinam.* Quo ſenſu legit *Origenes*, Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὴν γῆν, καὶ εἴθε ἤδη ἐκάη, *Ignem veni mittere in terram, atque utinam jam arſiſſet,* ut *Interpres.* Sic εἰ ſæpiùs accipitur apud Authores *Ethnicos*, ut videre eſt apud *Stephanum*, & apud LXX, ut *Num.* 14. 2. ἢ ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ εἰ ἀπεθάνομεν, *vel in deſerto hoc utinam fuiſſemus mortui* : & *Joſ.* 7. 7. καὶ εἰ κατεμείναμεν &c. *Et utinam manſiſſemus & habitaſſemus apud Jordanem*, & alibi. Nec multum differt illud *Luc.* 22. 42. εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ, *& poſitis genibus precatus eſt dicens, Pater, Utinam* (ut interpretatur *Grotius*) *velis transferre hoc poculum à me, veruntamen non mea voluntas, ſed tua fiat.* Πῦρ hoc loco denotat, ut videtur 51. διαμερισμὸν, *diviſionem*, quia fortè ignis diſſipat, alibi *perſecutionem* ſive *afflictionem*, ídque ſæpiùs. *Matthæus* vocat μάχαιραν. 10. 34.

C. 13. v. 9. Κἂν μὲν ποιήσῃ καρπόν· εἰ δὲ μήγε &c. Κἂν poteſt intelligi pro Καὶ ἂν & quidni τὸ ἂν ſit hoc loco δυνητικὸν, & perfecta ſit oratio abſque *anantapodoto* vel *apoſiopeſi* vel *ſupplemento*? *Dimitte eam & hoc anno, uſque dum fodero circà illam & ſtercus miſero, & poterit quidem fructum ferre, ſin minus, in poſterum e cindes eam. Anglice*, **Let it alone this year alſo, till I ſhall have dig'd about it and caſt in dung, and it may bear fruit, but if not, thou ſhalt afterward cut it downe.** Quale

Digitized by Google

eſt illud apud *Iſocratem.* ὅτω γὰρ ἀμφοτέρων ὑμεῖς πεπείραθε, ὥστε ἄεις᾽ ἂν διδάξητε &c. *ita enim in utriſque vos experti eſtis, ut ea optimè docere poſſitis.* Vide plura de ἂν δυνητικῷ cum *ſubjunctivo* apud *Stephanum*, *Budæum*, & alios.

Cap. 13. v. 33. Ὅτι ὐκ ἐνδέχεται, *quia non fieri poteſt, ut Propheta pereat extra Jeruſalem.* Atque in eo ſenſu vox ἐνδέχεται frequenter occurrit apud *Epicurum*; ἔτι τε ἐνδέχεται τὴν σελήνην ἐξ ἑαυτῆς ἔχειν τὸ φῶς, ἐνδέχεται δὲ ἀπὸ τῦ ἡλίυ: *Fieri etiam poteſt Lunam habere lucem ex ſe, fieri autem poteſt à Sole.* Et quo minùs aliter fieri poſſet, quin Prophetæ perirent omnes in *Hieroſolymis*, optimè obſervavit *Druſius*, *Prophetas non judicari niſi à Judicibus Sanhedrim, qui Hieroſolymæ reſidebant in exedrâ domûs* [*ſanctæ*,] ideóque ſequitur, *Jeruſalem, Jeruſalem, quæ occidis* Prophetas. &c.

Cap. 15. v. 4. Οὐ καταλείπει τὰ ἐννενηκονταεννέα, ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ πορεύεται &c. *Non relinquit nonaginta novem, & vadit in deſerto poſt eam quæ perdita eſt?* Sic *Matth.* 18. 12. ἐπὶ τὰ ὄρη πορευθεὶς, *profectus in montes quærit eam quæ erravit?* Deſertum & montes idem valent. Locus ubi vixit & docuit *Baptiſta, Matth.* 3. 1. vocatur ἔρημος τῆς Ἰυδαίας, *Deſertum Judææ*, & ubi habitavit *Zacharias, Luc.* 1. 39. ἡ ὀρεινὴ, *montana* [*Regio.*]

Cap. 18. v. 5. Ἵνα μὴ εἰς τέλος ἐρχομένη ὑπωπιάζῃ με. *Ne veniendo in fine fatiget me.* **leaſt by her comming in the end ſhe weary me.**

V. 7. Καὶ μακροθυμῶν ἐπ᾽ αὐτοῖς; ſubaudi ἐστι, ut *Vet. Lat.* ἐπ᾽ αὐτοῖς, bifariàm exponitur. Si *Electos* intelligas, vertendum, *Et habebit*

Digitized by Google

habebit diu patientiam propter illos? ἐπὶ enim apud *Grammaticos* cum *Dativo* ſæpè ſignificat *propter*. Quod ſi verò, *adverſarios*, quod nec omnino incongruum, ut etiam videntur feciſſe illi qui vertunt, *& in longum differet iram in illos?* reddendum erit, *et patientiam habebit diu erga illos?* nempe *adverſarios electorum*, cujus nominis fit mentio v. 3. in parabolâ viduæ, quo modo vertunt aliqui *Eccleſiaſtic.* 35. 18. οὐδὲ μὴ μακροθυμήσῃ ἐπ᾽ αὐτοῖς ὁ Κραταιὸς, *neque patientiam habebit diu erga illos Fortiſſimus*; intelligendo *Gentes, ſuperbos*, & *iniquos* qui immediate memorantur. Vide etiam *Matth*, 18. 26

V. 8. Πλὴν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐλθὼν ἄρα εὑρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; *Verùm cùm filius hominis venerit, an inveniet hanc fidem in hac terrâ?* ſcilicet *Judæa*: τὴν pro ταύτην, & τῆς pro ταύτης, frequentiſſimum: τὴν δὲ τὴν χώραν, *hanc verò regionem. Plat. in Timæo.* Eminenter dicitur 21. 23. ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ: *Erit enim preſſura magnâ in hâc terrâ* [Judææ] *et ira in populo iſto.* Vide *Matth*. 11. 19. Senſus eſt, cùm filius hominis venerit ad excidium *Hieroſolymæ*, [ita enim adventus ejus frequenter intelligitur] an inveniet hanc fidem? i. e. ſimilem in terrâ *Judæa*, nempe fidem quæ obtundet *Deum* precibus, (qualis erat fides importunæ viduæ, quæ tandem exoravit injuſtum Judicem,) quæ continuò precabitur, & non deficiet, ut præceperat *Dominus* v. 1.

Cap. 22. v. 32. Καὶ σύ ποτε ἐπιστρέψας, στήριξον τοὺς ἀδελφούς σου, Fateor ſæpiſſimè in *N. T. Paſſivum* accipi pro *Activo*, & quandoque, licèt rariùs, *Activum* pro *Paſſivo*, ut id verò hoc loco fiat, nulla omninò mihi videtur cogere neceſſitas, cùm propria interpretatio è contrario magis conveni-

at ſcopo loci. *Dixit Petro Dominus, Simon, Simon, eccè Satanas expetivit ut te cribraret ſicut triticum, ego autem rogavi pro te nè fides tua deficeret, et tu aliquando cùm converteris, confirma fratres tuos*, i. e. per *trajectionem* valdè familiarem, *cùm tu converteris*, in ſuturo *Activo Subjunctivo*, *fratres tuos*. Quaſi diceret, ut ego rogavi pro te ne fides tua deficeret, cùm te tentaverit *Satan*, ſimiliter & tu cùm converteris aliquando ad fidem aliquos è fratribus tuis, [*Apoſtolus* enim erat ad *Circumciſionem*] confirma eos etiam tuis precibus, nè deficiat fides, cùm tentaverit eos *Satan*; Parem charitatem petit. Ac ſi legeretur, καὶ σύ ποτε ἐπιςρέψας τοὺς ἀδελφοὺς σου, ςήριξον [αὐτοὺς] quod ſæpe ſubauditur. Eadem loquendi formula frequenter occurrit, ut verſu 54. συλλαβόντες δὲ αὐτὸν ἤγαγον, pro ἤγαγον αὐτόν, Comprehendetes autem eum, duxerunt eum, accuſativum ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetendo, vel relativum ſubaudiendo. Vide *Animad Act.* 13. 27 Quod ſi vulgari ſenſu exponitur, legendum foret propriè in *Paſſivo*, καὶ σύ ποτε ἐπιςρεψάμενος, neque verò videtur valdè proprium dicere, *Et tu aliquando cum converſus fueris*, qui jam anteà certè converſus erat, etſi poſteà ceciderit, ut prædixit ei *Dominus*. Nolunt enim, opinor, ſtatuere momentum converſionis *Petri* in gallicinio, quod ſi ita faciant τό ποτε, in vanum dicitur, magis enim [τὸ aliquando] diſtans tempus innuit, quàm paucarum horarum ſpatium.

In

Digitized by Google

In Johannem.

JOH. cap. 4. v. 17. Καλῶς εἶπας. Dictum *Ironicè. Dixiſti bellè.* **Thou haſt ſpoken fairly.** Non verò dixit benè, vel mentiens, vel loquens æquivocè.

V. 29. Μήτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός; *Nonne hic eſt ipſe Chriſtus?* Vox eſt affirmantis & non dubitantis, ut manifeſtè arguit oratio ſequens v. 42. *Non amplius propter ſermonem tuum credimus, ipſi enim audivimus, & ſcimus quòd hic eſt verè ſalvator mundi, ipſe Chriſtus.* In quo ſenſu uſurpatur μήτι *Matth.* 12. 23. & τὸ μὴ, infrà 18. 17. & 25.

C. 5. v. 4. Ὁ οὖν πρῶτος ἐμβὰς &c. *Et qui prior deſcendiſſet in piſcinam poſt motionem aquæ ſanus fiebat. Multa concurrebant* (ut ait *Grotius*) *ne naturalis per aquam medicatio crederetur.* Et ego hoc unum opinor eſſe ſatis, quod nemo ſanabatur niſi qui primus ingrediebatur poſt motionem aquæ. Uno tantum aquæ motu ſanabatur unus. Quod ſi medicatio fuiſſet naturalis, cur non omnes, qui feſtinarunt procul dubio ſub idem tempus ingredi, ſanabantur? Certè fuit in hoc negotio ſupernaturale aliquid, nec eſt opus ultra rationem inquirere, cum habeamus teſtem authoritatem *Evangelicam.*

C. 7. v. 22. Διὰ τοῦτο Μωσῆς δέδωκεν, &c. *Propterea Moſes dedit vobis*, &c. At ſine dubio, διὰ τοῦτο, melius referuntur ad antecedentia, καὶ πάντες θαυμάζετε διὰ τοῦτο. Μωσῆς δέδωκεν, &c. *Et omnes miramini propter illud.*

Moſes dedit vobis circumciſionem, &c. τὸ θαυμάζειν, cum *Præpoſitione* familiare, ut ἐθαύμαζε διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, *& mirabatur propter incredulitatem eorum. Mar.* 6. 6. & alibi. Atque ita ceſſat omnis diſquiſitio de inſolentia phraſis, vel de verborum inconſequentia.

C. 8. v. 4. ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένη. *Hæc mulier deprehenſa eſt in ipſo facinore*, ut *Beza*, *modò*, ut *Vetus*, *apertè* ut *Syrus*. Verùm ego rectius opinor ſcribi cum apoſtrophe, ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ, ut paſſim ſcribitur apud authores *Ethnicos*. *Hæc mulier deprehenſa eſt in ſui ipſius conſpectu adulterans.* Adeò ut ipſa ſui ſit ita conſcia facta adulterii, ut id nulla facie negare poterit. Ab αὐτὸς & *præterito perfecto* verbi ὁρῶμαι, πεφώραμαι. Ideoque rectè *Phavorinus*, ἐπ᾽ αὐτίπῳ, ἐπ᾽ αὐτοφώρῳ, & αὐτόφωρος· ὁ ὑφ᾽ ἑαυτοῦ ἐλεγχόμενος καὶ πεφωραμένος ὤν, *qui à ſeipſo redarguitur, & conſpectus eſt.*

C. 11. v. 10. Ὅτι τὸ φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ *Quoniam lux non eſt in eo, i, e. in mundo. Si quis ambulat in die non offendit,* ὅτι τὸ φῶς τοῦ κόσμου βλέπει, *quia videt lucem mundi; at ſi quis ambulat in nocte, offendit, quia lux non eſt in eo.* Non enim, opinor, convenit interpretari de *homine*, ut *doctiſſimus Beza*, & alii.

V. 33. Ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν: *Ingemuit ſpiritu qui turbavit ipſum.* Eadem dicendi formula occurrit ſæpiùs in *N. T.* & etiam apud *Evangeliſtam*, ut videre eſt in *animad.* 15. 6. 20. 18. *Apocal.* 1. 6. ex *Hebræorum* idiotiſmo, ut ait *Beza*, quam dum non obſervant Interpretes, ſyntaxin etiam turbant, & ſenſum, ut hoc ipſo loco; ἄλογον enim foret dicere, *Jeſum turbare ſemetipſum.* Priore verò ſenſu omnino idem dicitur 13. 21. ἐταράχθη τῷ πνεύματι, *turbatus eſt ſpiritu.*

V. 39.

Digitized by Google

V. 39. Τεταρταῖ☉ γάρ' ἐστι, *Eſt enim quatriduanus.* Non poſſum quin apponere in hunc locum animadverſionem *Quiſtorpii*, nempè, *Raſim ſcriptum reliquiſſe, lege conſtitutum fuiſſe, ut Apoplectici non ſepelirentur niſi poſt ſeptuaginta duas horas; idque optimè ſancitum eſſe, eò quia omnes humores perfecerunt tribus diebus motus ſuos, nempè horis 72. unde tranſacto termino motus humorum, non eſt quidquam ultrà expectandum.* Atque hinc inferre, *Chriſtum à mortuis ſuſcitâſſe Lazarum quatriduanum, ut nullus locus naturaliter ſpeculantibus relinqueretur objiciendi*: qui negaſſent fortè miraculum, ſi ante id tempus eum ſuſcitâſſet.

Cap. 13. v. 10. Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος. *Qui ablutus eſt, non opus habet vel ipſos lavari pedes, ſed totus mundus eſt.* Quid enim opus eſt lavare ejus pedes, qui jamjam lavatus totus eſt à capite ad calcem. Sequitur, *Et vos mundi eſtis, ſed non omnes, ſciebat enim quiſnam eſſet qui traderet eum* Sed hoc non erat quod tum voluit *Jeſus*, ſed ut ipſos doceret humilitatem ſuo exemplo, ut patet ex ſequentibus. *Ad ſignificandum quod tunc voluit, ſatis erat pedum lotio. Clarius.*

Cap. 15. v. 6. Ἐὰν μή τις μείνῃ ἐν ἐμοὶ, ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα, καὶ ἐξηράνθη. *Si quis in me non maneat, projicitur foràs, ut palmes qui exaruit.* Habet eandem phraſim *Evangeliſta*, 20. 18. ὅτι ἑώρακε τὸν Κύριον καὶ ταῦτα εἶπεν αὐτῇ, *quod vidiſſet Dominum* qui *ea ſibi dixiſſet:* ut vertit Beza τὸ καὶ, non ſolum in eo loco, ſed etiam *Luc.* 15. 15. *Act.* 6. 6. 7. 10. & alibi. Vide animad. in *Matth.* 27. 10. & *Apocal.* 1. 5. 6. & *Act.* 2. 2.

V. 20, Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν, εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέτερον

τηρήσουσι

τηρήσουσι. Verbum τηρεῖν abſque dubio non debet hoc loco ſumi pro *ſervare*, vel *cuſtodire* ſimpliciter, ut vulgò ſolet, ſed in deteriorem partem potiùs accipi, & videtur poni pro παρατηρεῖν, *inſidiosè obſervare*, *Anglice*, to watch, eodem ſenſu quo dicitur *Luc.* 14. 1 καὶ αὐτοὶ ἦσαν παρατηρούμενοι αὐτὸν, *Et ipſi obſervabant eum*, And they watched him; nempè *ut captarent quod in eo reprehenderent*, ut animadvertit *Stephanus*; & 20. 20. καὶ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους, ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου, *Et obſervantes eum miſerunt inſidiatores, ut caperent eum in ſermone.* Atque iſtum hoc loco eſſe ſenſum verborum ἐτήρησαν & τηρήσουσι, valdè innuit quod τὸ, εἰ ἐτήρησαν ita aptè reſpondeat & conveniat deteriore ſenſu cum τῷ, εἰ ἐδίωξαν. Clarè verò arguit totius ſermonis ſeries, repetendo à verſu 18. Εἰ ὁ κόσμος ὑμᾶς μισεῖ, &c. *Si mundus vos odit, ſcitote quòd me priùs oderit quàm vos, Mementote ſermonis quem dixi vobis, Non eſt ſervus major Domino, ſi me perſecuti ſunt, & vos perſequentur, ſi meum ſermonem obſervaverint, & veſtrum etiam obſervabunt. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum.* Omnia certè in malam partem. Nec eſt omninò inſolens vocis τηρεῖν pro *obſervare* notio, ut videre eſt apud *Stephanum*. *Convenit* enim τὸ τηρέω cum voce *Heb.* נטר *ſervavit, quæ in utrumque partem ſumitur, plerumque in malam. Obſervavit aliquem ut in eum commodo tempore iram & vindictam effunderet*, ut ingenter meritus de republica literaria *Caſtellus* noſter habet in *lexico* ſuo *Heptaglotto*. Ut eandem etiam vocem *Munſterus* vertit. *Jer.* 3. 5. *Nunquid obſervabit in ſæculum?* cui reſpondet *Deus*, 12. *non obſervabo in æternum.* Nempè ut iram meam & vindictam

in

Digitized by Google

in vos eſſundam, Quo modo & ſine obſervaverunt *Phariſæi* ſermonem *Domini*. In quo etiam ſenſu ſæpiùs occurrit vox שמר in *veteri*: ut *Pſal.* 56. 7. עקבי ישמרו, *veſtigia mea obſervabunt*, τὴν πτέρναν μου φυλάξουσι: & 71. 11. ושמרי נפשי, *& obſervatores animæ meæ conſultant pariter*, καὶ οἱ φυλάσσοντες τὴν ψυχήν μου ἐβουλεύσαντο ἐπιτοαυτὸ, *Anglicè*, They that lay wait for my ſoul conſult together: In margine *Heb.* watch, or obſerve. In quibus utriſque locis æquè legitimè, nec non uno eodémque ſenſu verti poterat, τηρήσουσιν & τηροῦντες, pro φυλάξουσιν & φυλάσσοντες. Fateor me debere primam notionem hujus animadverſionis Eximio viro *Claudio Sarravio*, in cujus Epiſtolis eam repereram.

Cap. 16. v. 26. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὀνόματί μου αἰτήσεσθε, καὶ οὐ, λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα περὶ ὑμῶν. *In illo die in nomine meo petetis, & non, dico vobis, quod ego rogabo patrem pro vobis, ipſe enim pater amat vos, quia vos me amâſtis, & credidiſtis quòd ego à Deo exivi*: τὸ, λέγω ὑμῖν, *dico vobis*, reſpondet utriq; membro, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ; quaſi diceret, *In illo die, dico vobis, petetis in meo nomine, & non*, vel *ſed non, quod ego rogabo patrem pro vobis, ipſe enim pater* ſine mea interceſſione *audiet vos*, dummodo in nomine petatis meo, *quia amat vos ideo quia vos amaſtis me, &c.* vel τὸ, λέγω ὑμῖν parentheſi includatur.

V. 30. Νῦν οἴδαμεν ὅτι οἶδας πάντα, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ, ἐν τούτῳ πιστεύομεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐξῆλθες. *Nunc ſcimus quod nôſti omnia, nec opus habes ut quis te interroget, propter hoc credimus te à Deo exiviſſe.* Si quis quærat, quid ſibi velit, *non opus habes ut quis te interroget*,

retroſpiciat

retroſpiciat verſum 19. ubi dicitur *Jeſum* cognoviſſe quòd volebant eum interrogare, etſi tamen dixerunt tantùm inter ſe, *quid eſt hoc quod dicit nobis? Modicum & non videbitis me, &c.* Propter hoc nunc ergo aiunt ſe credere eum à Deo exiviſſe, quia novit quid ipſi in animo agitarent, nec opus habuit ut illi eum priùs interrogarent; Θεοῦ γὰρ εἰδέναι τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας, *Dei enim eſt ſcire occulta cordis. Theophylact.*

Cap. 20. v. 17. Μή μου ἅπτου (οὔπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου) πορεύου δὲ &c. Et ſic legit *Plantini vetus*, & interlinearis cum *parentheſi*; *Noli me tangere* (*nondum enim aſcendi ad Patrem meum*) *vade autem ad fratres meos, & dic eis, Aſcendo ad patrem meum, & patrem veſtrum.* Noluit eam in ejus amplexu immorari, ſed ut confeſtim iret ad diſcipulos, & eos tam beato nuncio, nempe eum nondum aſcendiſſe, ſed brevi aſcenſurum, reficeret, qui proculdubiò manebant omnes peturbati & exanimes.

Cap. 21. v. 22. *Et ſi eum volo manere donec veniam, quid ad te?* Atque hoc ſermone innuere voluit *Dominus Johannem* reverà manſurum in vivis donec ipſe veniret, ſicut ipſo facto vixit, nempe ad *excidium Hieroſolymæ*, & triginta annos poſtea, ſiqua fides Chronologis: in quo numero cenſendi illi, quos tunc adſtantes *non guſtaturos mortem affirmat* Jeſus, *donec viderent filium hominis venientem in regno ſuo Matth.* 16 28. *De excidio Hieroſolymæ* paſſim intelligitur *adventus* Domini & *regnum* Chriſti, quod tamen eo tempore non innotuit, *Exiit enim ſermo iſte inter fratres, diſcipulum illum non moriturum.* Atque hoc errore ſeductus *Tertullianus* affirmavit *falſam fuiſſe ſpem illorum, qui Johannem in adventum Domini remanſurum expectabant, obiit enim &*

Johannes

Digitized by Google

Johannes. Non enim intellexit ille de *adventu Domini* in ultionem *Judæorum* ad *excidium Hieroſolymæ*, ſed de ultimo in extremum judicium.

In Acta Apoſtolorum.

ACT. c. 1. v. 4. Παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ, μου. Verba hæc vertuntur rectiùs quam vulgò ſolent ſine ſupplemento ſalvâ ſyntaxi, & accommodo ſenſu in hunc modum. *Præcepit eis, nolite ab Hieroſolymis diſcedere, ſed exſpectate promiſſionem patris, quam audiſtis, mei.* Eundem habemus ſenſum fere ipſiſſimis verbis in loco *parallelo Evangelii Luc.* 24. 49. *Et ecce ego mittam promiſſionem* πατρὸς μου, *patris mei in vos, vos autem reſidete in civitate, quoad uſque induamini virtute ex alto* Vide etiam *Joh.* 14. 26. 15. 26. Violenta verò eſt conſtructio, μου pro παρ᾽ ἐμοῦ, Elleipſi etiam valdè familiari *Infinitivus* uſurpatur pro *Imperativo*, ſubaudiendo vocem θέλετε, vel ſimile, antè τὸ χωρίζεσθαι, & τὸ περιμένειν. Qualia exempla ſunt frequentiſſima apud *Phocilidem*, in unoquoque ferè carmine.

Μὴ πλουτεῖν ἀδίκως, ἀλλ᾽ ἐξ ὁσίων βιοτεύειν.
Ἀρκεῖσθαι παρεοῦσι, καὶ ἀλλοτρίων ἀπέχεσθαι,
Πᾶσι δίκαια νέμειν, &c.

Nè

Nè diteſcas injuſtè, ſed ex juſtè partis vive.
Eſto contentus præſentibus, & ab alienis abſtine,
Omnibus juſta tribue.

Necnon etiam in *N. T. Rom.* 12. 14, 15. Εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε, χαίρειν μετὰ χαιρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. *Benedicite & nolite malè dicere, gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus.* vide etiam *Ruth* 1. 6. *Matth.* 5. 39. *Luc.* 5. 14. *Act.* 23. 22. & 24.

Cap. 1. v. 25. Σὺ Κύριε καρδιογνῶστα πάντων, ἀνάδειξον ἐκ τούτων τῶν δύο ἕνα, ὃν ἐξελέξω, λαβεῖν τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη Ἰούδας, πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον, i. e. εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον τοῦ Ἰούδα, vel εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ. Atque ἴδιον hoc loco poſſe accipi pro αὐτοῦ, clarè indicat *Occumenius* in expoſitione ſua in hæc verba, τόπον δὲ ἴδιον, ἤτοι ἀγχόνην καλεῖ, &c. ἢ ὅτι, τοῦ Ἰούδα ἐξαποσταμένου, οὗτος ἴδιον σχοίη, τὴν ἐκείνου λαμβάνων ἐπισκοπήν. *Locum ſuum, vel ſuſpendium nominat,* &c. *vel quoniam Juda lapſo* vel *amoto, ille qui accipit ejus Epiſcopatum, habeat ejus locum.* Nec quid aliud poteſt hoc loco *Occumenii*, τὸ ἴδιον, ſignificare, quàm τὸν ἴδιον τόπον, *locum ejus,* in quem oportuit *Matthiam* ſuccedere, ut ex his ipſis verbis rectè animadvertit *Clarius. In locum ſuum, ſi ad Judam referas, videtur intelligere laqueum, quo ſe dignum judicavit ob proditionem, ſin ad Matthiam, intellige Epiſcopatum cui ſucceſſit,* i. e. *Apoſtolatum,* nondum enim conſtituti erant Epiſcopi, niſi Epiſcopatum munus intelligas. *Suus* pro *ejus* frequentiſſimè uſurpat *Cicero,* idque *Græcorum imitatione* affirmat *Budæus, Suus enim non modò* τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ, *ſed etiam* τὸν ἴδιον αὐτοῦ *ſignificat, & utroque modo accipitur apud Græcos,* ut οἱ ſæpiſſimè pro *ſibi,*

&

& pro *ei. Bud.Com.pag.* 28. Adeò ut genuina interpretatio ſit hujuſmodi *Tu Domine, qui corda nôſti omnium, oſtende ex his duobus unum, quem elegeris, accipere ſortem hujus miniſterii & Apoſtolatûs, à quo deſcivit Judas, ut adeat locum ejus,* nempè ut is quem elegeris, ſuccedat in locum ejus qui deſcivit, i. e. in locum *Apoſtolatûs Judæ.* Πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον, eſt eadem phraſis ac πορεύεσθαι εἰς τὰ κτήματα apud *Demoſthenem*, quam *Budæus* interpretatur, *Hæreditatem adire; Hæreditatem* enim *adire* apud *Ciceronem*, eſt *Hæreditatem ſubire* vel *ſuſcipere, & ſe hæredem profiteri*, ut rectè exponit noſter *De ſacra Quercu*, Anglicè **To enter upon, or to take upon one the inheritance.** Atque hæc interpretatio mihi videtur rationi magis conſona, quàm eorum, qui interpretantur de ipſo *Judâ*, quaſi *Lucas* vellet ipſum abiiſſe *in locum ſuum*, nempè ut volunt in *Gehennam.* Non enim credo aliquid ejuſmodi unquam in animum aſcendiſſe *Evangeliſtæ*, ſuſpicio verò cum *Chryſoſtomo*, τὸ φιλόσοφον τοῦ ἀνδρὸς, πῶς οὐκ ὑβρίζει, &c. *prudentiam viri, quomodo non dicit contumeliam, non inſultat, &c.* Quod planè arguit eum non ſenſiſſe *Lucam* in inferos adjudicâſſe *Judam*, quid enim magis contumelioſum dixiſſet *Lucas*, quàm eum abiiſſe *in locum ſuum*, ſi intelligas *Gehennam*? Neque fuit *Hiſtorici* vel *Evangeliſtæ* ſuam ſententiam adeóque ſeveram interponere, ſed *Judam* reliquiſſe judicio *Dei*; ſatis erat ei rem de facto enarrâſſe, ut promiſerat in initio Evangelii, καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ᾽ ἀρχῆς αὐτόπται &c. *ſicut tradiderunt nobis, qui ab initio fuerunt ſpectatores,* vel *oculati teſtes*, &c. Quem verò ſpectatorem dixeris *Judæ* in inferis?

Cap. 2. v. 2. Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος

ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι. *Et factus eſt repentè de cœlo ſonus tanquam irruentis vehementis flatus, & replevit totam domum ubi erant ſedentes.* Τὸ, καὶ, hoc loco primo intuitu, etiam & Grammaticè copulat τὸ ἦχος, & ἐπλήρωσεν: Sed certè flatus intelligitur qui replevit domum, & non ſonus; ἐπλήρωσε δὲ ὅλον τὸν οἶκον ἡ πνοὴ κολυμβήθρας τάξιν ἀναπληροῦσα, ἐπεὶ καὶ ἐπήγγελτο αὐτοῖς, ἐν πνεύματι βαπτισθήσεσθε καὶ πυρί: *Replevit domum totam flatus* ſive *ſpiritus, Baptiſterii ſive lavacri vicem ſupplens, quoniam promiſſum erat illis, baptizabimini in Spiritu & igne. Græc. Schol.* Ideòque *Beza* pro more ſuo, pro *& replevit*, vertit, *qui replevit*. Eadem enim eſt loquendi formula cum ea quam adnotavimus *Matth.* 27. 10. *Joh.* 15. 6. *Act.* 6. 6. & alibi. *Anglicus* ſubaudit αὐτὴ, **And it filled all the houſe where they were ſitting.**

V. 22. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι &c. *Jeſum Nazarenum hominem à Deo eſſe demonſtratum ad* vel *apud vos*, ſive *vobis per virtutes & miracula & ſigna, quæ edidit per eum Deus in medio veſtrum.* Subaudiendo verbum εἶναι· Ideoque *Chryſoſtomus* legit inverſo ordine Ἰησοῦν Ναζωραῖον ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι &c addens, ὅτι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπεστάλη. *Eò quòd à Deo miſſus erat.* Ut etiam animadvertit *Scholiaſtes Græcus* ἀποδεδειγμένον, οἷον, οὐκ ἀμφισβητούμενον, ἀλλ' ἀποδεδειγμένον διὰ τῶν ἔργων, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἦν. *Demonſtratum* i.e. *non dubitatum, ſed demonſtratum per opera, quod à Deo erat.* Frigidum & jejunum videtur dicere *hominem à Deo approbatum*: non enim omninò attingit ſcopum loci.

V. 27. Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδου, &c. *Quoniam non derelinques animam meam in Hade, neque dabis ſanctum tuum videre corruptionem.* Prius membrum ſpectare videtur animam, quæ non in ſtatu mortis derelicta erat, ἐν ταῖς ὠδῖσι τοῦ θανάτου, ut v. 24. i. e. ἐν δεσμοῖς, *in vinculis* ut *Athanaſius*, *Beza* & alii, *in receptaculis illis, ubi piorum animæ reſervantur, donec coronam accipiant*, ut *Auguſtinus*, ſive *in medio umbræ mortis, ubi animæ mortuorum erant*, ut *Irenæus*, ſive εἰς ᾅδου, quo eum deſcendiſſe vel migrâſſe edocti ſumus *Symbolo Apoſtolico*, ſive in *Paradiſo* cum anima latronis, quæ omnia idem volunt. Non enim video cur non & in hoc ſenſu accipiatur *Paradiſus*, ab *Hebræâ* voce פרד *ſeparavit*, i. e. *locus ſeparatus*, ut ſunt amœnitatis causâ horti vel vivaria, in quibus ad voluptatem arbores & plantæ excoluntur, ſive aluntur feræ, cujus amœnitatis gratiâ vox illa ſenſum hunc obtinuit apud *Græcos* & *Hebræos*, apud quos frequentiſſimè vocatur גן עדן. Neque eſt terminatio vocis פרדס apud *Hebræos* adeò inſolita, apud quos ejuſmodi *anomala* ſunt frequentia, ut eam opus ſit debere *Perſis*. Licèt enim fortè *Nehemias* eam à *Perſis* mutuari poterat, qui in aulâ vivebat *Perſicâ*, *Solomonem* tamen certum eſt, qui eâdem voce uſus eſt in *Eccleſiaſt.* & in *Cantic.* multis retrò ante *Nehemiam* ſæculis, *Hebræâ* ſcripſiſſe *dialecto*, nec quidem reor omninò uſum eſſe *Perſicâ*. Utcunque verò id ſit, fas eſſe reor dicere, pios, qui in ſtatu mortis ſunt, eſſe in *Paradiſo*, in quocunque loco ſeparatos, atque in eo loco non eſſe relictam animam *Chriſti*. Poſterius verò membrum ſpectare videtur corpus, quod non ſenſit corruptionem, ut cætera humana corpora; in quo ſenſu interpretatur *Pſalmiſtam Petrus*, v. 31. ὅτι

ὁ κατελείφθη &c. *Quoniam non relicta eſt anima ejus in Hade, neque caro ejus vidit corruptionem.* Planè diſtinguens inter *animam* & *carnem*, quaſi de induſtriâ, nè quis hoc ad ſepulchrum *Chriſti* tantùm ſpectare putet, ut quidam volunt, qui vocem ᾅδου nihil aliud ſignificare dicunt. *Perverſiſſimum* verò *eſt*, ut *Tertullianus* de Carne Chriſti, *ut carnem nominantes animam intelligamus, & animam ſignificantes carnem interpretemur* &c. Nec minus planè diſtinguit *Athanaſius*, Οὔτε γὰρ θάνατος &c. *Neque enim mors prævaluit ut ſibi ſubjiceret humanam ejus animam, ut vinculis detineret, nec corruptio per tyrannidem invadens in ejus corpus vim ſuam exercebat ad putrefactionem.* Rectè *Hilarius*. *Humanæ iſta lex neceſſitatis, ut conſepultis corporibus ad inferos animæ deſcendant. Quam deſcenſionem Dominus ad conſummationem veri hominis non recuſavit.* Et proculdubiò iſte fuit finis verborum *Petri*, ut probaret reſurrectionem Chriſti, neque eum fuiſſe relictum in ſtatu mortis. At verò ſunt non pauci, qui prorſus negant ullum eſſe hujuſmodi locum vel receptaculum animarum, affirmantes, piorum animas immediatè poſt ſeparationem à corpore migrare in cœlos, etiam in tertium cœlum aliqui. Quorum egò affirmationem nec Scripturis, nec authoritate, nec ratione niti arbitror. Allegant inter alia, *Hodie mecum eris in Paradiſo.* At eo die non fuit *Salvator* in cœlo; niſi loquantur vel ſentiant æquivocè, nondum enim aſcendit vel humano corpore vel animâ, quantum Scriptura vel ratio docet. Fuit ergò *Paradiſus* locus aliquis alius, nimirum *Hades*, in quo pro brevi tempore detenta eſt ejus anima, & in quem deſcendit, ut ſe hominem eſſe oſtenderet, & in quo fuit eo die unà cum ejus animâ anima etiam Latronis, ubi illa

Digitized by Google

illa quidem cum reliquis piorum defunctorum animis (exceptâ *Salvatoris*) requieſcit in ultimum diem reſurrectionis. Rectè *Druſius*, *Paradiſum à cœ o diſtingui, quòd ille ſit receptaculum animarum poſt vitam, cœlum autem recipiat poſt judicium extremum.* Nec *ſolebant* (ut obſervavit *Grotius*) *Chriſtiani veteres hunc ſive ſtatum ſive locum medii temporis inter hanc vitam & reſurrectionem cœli nomine appellare.* Urgent alii illud *Ambroſii*, *Chriſtum introitu ſuo aperuiſſe credentibus regnum cœlorum*, nec anteà quidem Patres participes eſſe factos promiſſionis, à morte verò & aſcenſione *Chriſti* eos unà cum eo aſcendiſſe in cœlos ibique conſummatos, ſcilicet quoad animas in cœlum receptas, quæ ante aſcenſionem *Chriſti* non aſcenderant. Fateor equidem *Chriſtum* aperuiſſe credentibus regnum cœlorum, (non tamen eorum ſenſu) clauſum enim erat anteá univerſo mundo, niſi *Judæis*, nunc verò ab ejus paſſione & aſcenſione patet cuilibet intranti, ita ut cuivis hominum, qui in ipſum crediderit, liceat in id perrumpere. At vero, ut occurram argumento, ubinam erant obſecro Patrum animæ, antequam cum *Chriſto* aſcenderent, ut aiunt, in cœlos ? ubicunq; enim illæ fuerint, ratio ſuadet, nec Scriptura negat, eodem loci fuiſſe animam *Chriſti*, & ubi anima *Chriſti*, anima fuit & *Latronis*. Nondum verò aſcenderant, nec certè erant in cruciatûs loco, non enim Latroni fuiſſet ſolatium, quod opinor intendebat *Chriſtus*, ſi dixiſſet ei, *hodie mecum eris in cruciatûs loco*, erant ergò in loco tertio quietis aliquo. In quo ſi remanere dicamus omnium piorum defunctorum animas in noviſſimum diem, quid indè periculi, quid incommodi ? Si, inquam, credamus, nec credamus ampliùs, unam omnibus manere reſurrectionem in

ultimo die, & patribus & nobis, in quo die nos cum illis perfectè conſummabimur, interim verò univerſas piorum animas eſſe in manu Dei, *εἰς τὸ ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον, in loco iis debito*, ut in Epiſtola *Polycarpi* ad *Philippenſes*. Eſtque illud *interim*, ſi cum æternitate compares, millies millies vel puncto minus. Sed reprimo me. Quæſtio iſta ſeveriorem fortè diſquiſitionem poſtulat, prolixa magis quàm ut his anguſtiis terminetur; Quæſtio tamen, quam neque Scriptura uſpiam explicitè, neq; generale aliquod Concilium in utramvis partem pro articulo fidei definivit, antequàm id fecerat *Convocatio Lublinenſis* 1615. Quæ tum pro articulo fidei ſtatuit, *Poſt finem hujus vitæ animas filiorum Dei immediatè recipi in cœlis*, &c. de induſtriâ fortè ut occurrerent *Romanorum* Limbo. Neque hæc dixiſſem, niſi quòd adeò multi ídque adeò mordicùs teneant dogma iſtud pro articulo fidei, damnantes univerſos, qui aliter ſentiunt ac ipſi, impietatis & hæreſeως, atq; etiam hæc verba mihi ita viderentur explicita, ut quodammodo manu ducerent in ſenſum quem propoſui, licèt rariùs eo nomine à quoquam animadverſa. Placet mihi admodum modeſtia *Calvini* in hoc ipſo argumento, ubi agens de animabus fidelium, earúmque ſtatu & loco poſt hanc vitam, *Valdè* (inquit) *ſe torquent multi, diſputando quem locum occupent piorum animæ, & an cœleſti fruantur gloriâ, necne; atqui ſtultum & temerarium eſt de rebus incognitis altiùs inquirere, quàm Deus nobis ſcire permiſit*: & alibi in locum *Evangelii* de *Latrone* & *Paradiſo*. *De loco Paradiſi curiosè & argutè diſputandum non eſt, nobis ſufficiat, quicunque fide inſiti ſumus in Chriſti corpus, eſſe ejus vitæ participes, ac ita poſt mortem beatâ ac lætâ quiete fruituros, donec in ſolidum*

pateſiat

pateſiat in Chriſti adventu cœleſtis vitæ gloria. In qua ſententiâ ego lubens acquieſco, tutum eſſe arbitrans quod ſentio, *vero ſimile* cum *Petro Martyre*, rationi conſonum, nec Scripturæ abſonum. Vide *Uſſerium* contra Jeſuitam de Limbo Patrum versus finem, ſive per totum: & *Montacutium* in Apparatu ad *Origines* Eccleſiaſticas, pag. 49, 50. &c.

V. 30. Τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν χριστὸν, &c. Τὸ, hoc loco ſumitur τεχνικῶς, vel, ut dicunt, *materialiter*, & materiam denotat jurisjurandi quod juravit *Davidi* Deus, nempe τὸ ἀναστήσειν κατὰ σάρκα, &c. *ex fructu lumbi ipſius reſurgere facturum Chriſtum in carne, ut ſederet ſuper ſolium ejus.* Atque hoc ipſum eſt τὸ ζητούμενον, quod *Apoſtolus* probare contendit, nempe *Chriſtum* reſurrexiſſe in carne, quod ex contextu abundè manifeſtum eſt. *Præſcius enim locutus eſt* περὶ ἀναστάσεως τοῦ χριστοῦ, *de reſurrectione Chriſti.* v. 31. quod idem etiam affirmat verſu immediatè proximo. Ut omninò vox ἀναστήσειν non debeat intelligi de *Chriſti adventu*, ſed de *reſurrectione ejus in carne*, atque ita affirmat *Beza* τὸ ἀναστήσειν, *meliùs præſenti argumento quadrare, ſi de reſurrectione Chriſti accipatur, quàm ſi ad adventum referas.* Si verò τὸ ἀναστήσειν melius quadrat reſurrectioni, multò magis τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν, *in carne facturum reſurgere.* Τὸ κατὰ frequenter hoc ſenſu uſurpatur, ut κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, *in Antiochia*, *Act.* 15. 25. κατὰ καιρὸν, *in tempore*, *Rom.* 5. 6. ἔμεινον κατὰ χώραν, *manſerunt in agro. Phav.* κατὰ, ἀντὶ τοῦ, ἐν. *Heſych.*

Cap 3. v. 18, 19, 20, 21. Ὁ δὲ Θεὸς, ἃ προκατήγγειλε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν χριστὸν, ἐπλήρωσεν οὕτω (μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι

ὑμῶν τὰς ἁμαρτίας) ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου, καὶ ἀποςείλῃ τὸν προκεκηρυγμένον ὑμῖν Ἰησοῦν Χριςὸν, ὃν δεῖ οὐρανὸν μὲν δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταςάσεως πάντων. *Deus autem, ea quæ prænuntiavit per os omnium Prophetarum Chriſtum perpeſſurum implevit ita (pœnitemini igitur, & convertimini, ut deleantur peccata veſtra) ut venerint tempora refrigerii ab ira Domini, & miſerit qui vobis prænunciatus eſt Jeſum Chriſtum, quem oportet quidem cœlum recipere uſque ad tempora conſummationis omnium, quæ Deus locutus eſt per os omnium ſanctorum ſuorum à ſæculo Prophetarum. Parentheſes* ejuſmodi frequenter interveniunt in *N. T.* ut *Joh.* 1. 14. *Luc.* 1. 55. 2. 34, 35. *Col.* 3. 15, 16. *Apoc.* 2. 9. & alibi. ὅπως ἂν, ἀντὶ τοῦ ἵνα *Bud.* & ſic ſæpius vertitur in *N. T.* ut *Matth.* 6. 5. ὅπως ἂν φανῶσι, *ut appareant*, *Luc.* 2. 35. ὅπως ἂν ἀποκαλυφθῶσιν, *ut revelentur*, & alibi. Ἀπὸ προσώπου, rectè *ab irâ*: ſic πρόσωπον Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακὰ, *facies Domini ſuper facientes malum.* 1 *Pet.* 3. 12. *Facies Domini*, h.e. *ira Domini. Druſ.* אף enim apud *Hebræos* ſignificat *faciem & iram.* Χρόνων ἀποκαταςάσεως, *tempora conſummationis*; ἀποκατάςασις τελείωσις. *Heſych.* & *Phav.* Sic *Oecumenius*, ἀποκαταςῆναι δεῖ, φησι, καὶ εἰς πέρας ἐλθεῖν ἅπαντα καὶ τότε ἐλεύσεται: *Oportet, inquit, conſummari, & ad finem venire omnia, & tunc veniet*; nempe judicare vivos & mortuos.

Ca. 7. v. 4. Κἀκεῖθεν, μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ, μετῴκισεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην &c. *Et inde poſtquam mortuus eſt pater ejus, tranſtulit illum in hanc terram, in qua vos nunc habitatis.* Haud parùm vexavit *Interpretes*, *Stephanum* hic dicere, *Deum* tranſtuliſſe *Abrahamum*

mum è *Charran* poſt mortem *Patris*, eò quòd dicitur *Gen.* 12.4. *Abrahamum* exiviſſe è *Charran* anno ætatis 75. c. 11. 26. natum fuiſſe *Tharæ* 70. & v. 32. *Tharam* fuiſſe annorum 205 cùm moreretur; exinde enim ſequitur, *Tharam* ſupervixiſſe deceſſum *Abrahami* è *Charran* 60 annos. Ut hunc ergo nodum ſolvant recentes ferè omnes & *Chronologi* & *Interpretes*, cæteris omnibus exploſis ſententiis, volunt *Abrahamum* fuiſſe natum *Tharæ* anno ætatis 130, & non 70, ut opinati ſunt multi è veteribus; annis enim 130 ſi addas 75, quæ ætas erat *Abrahami* cùm egrederetur è *Charran*, incides in verum annum mortis *Tharæ*. Atque ut hanc opinionem tueantur, aiunt, non neceſſe eſt ut ex *Gen.* 11.26. intelligatur *Abrahamum* eſſe natum *Tharæ* 70, at verò *Tharam* eo ætatis anno incœpiſſe eſſe patrem; non enim expreſſè dicitur eo ipſo anno natum eſſe *Abrahamum*, at verò *Tharam* vixiſſe annos 70, & genuiſſe *Abrahamum*, *Naborem*, & *Haranem*, ex quo concludi nolunt *Abrahamum* fuiſſe fratrem natu maximum, quia prior nominatur, ſed aiunt eſſe potiùs veriſimile eum fuiſſe ætate minimum. Atque ut hanc ſententiam adhuc firmiorem reddant, argumentum ſtruunt ex ſuis ſuppoſitis, quo abſurdum conantur impingere aliter ſentientibus; viz. ſi *Abrahamus* fuerat filius natu maximus, tum *Sara*, uxor ejus, filia fratris ſui *Haranis*, & niſi decennio ipſo junior, *Gen.* 17.17. neceſſariò nata eſt *Harani* octavo ætatis anno, quod ridiculum foret dicere. Ut verò hoc argumentum priùs diluam, primò, non video cur concedatur *Saram* fuiſſe filiam *Haranis*: neque enim adhuc finita eſt illa quæſtio. Quis enim legit *Gen.* 20. 12. *verè ſoror mea eſt de patre, ſed non de matre*, quin confidenter ſtatuit *Saram* fuiſſe ſororem *Abrahæ*,

& filiam *Tharæ*, ſed non ex unâ eâdémque uxore? præſertim tam ſolenni affirmatione additâ, ut ſeipſum à ſuſpicione falſiloquii liberaret. Unde *Hieronymus* poſt alteram verborum expoſitionem, addit, *ſed quia in Hebræo habet, Vere ſoror mea eſt, filia patris mei, ſed non filia matris meæ, magis ſonat quòd Abrahæ ſoror fuit, in excuſationem ejus dicimus, nec dum illo tempore tales nuptias eſſe prohibitas.* Ut etiam *Doctores Hebræi* inter ſex genera injuſtæ copulationis illud unum ſtatuunt, *cum ſorore uterinâ.* Immò *Muſculus* magis adhuc rotundè agit; *Omnia hæc commenta ſimplicitas Hebraica reſpuit; quid enim neceſſe eſt torqueri in re tam clarè expreſſâ? Verè, inquit, ſoror mea eſt, filia Patris mei, & nè uterina putetur, addit, & non filia matris meæ, ut manifeſtum ſit natam eſſe Saram Terah patri Abrahæ ex aliâ uxore, quam eâ unde ſuſtulit Abrahamum.* Addi poteſt ex *Euſebio* ὁ δ᾽ Ἀβραὰμ λαμβάνει παρὰ τοῦ πατρὸς γυναῖκα τὴν Σάρραν, *Abrahamus vero à patre accipit uxorem ſuam Saram*, non ab *Harane.* Atque hinc apparet quæſtionem iſtam nondum eſſe finitam. Detur verò, *Saram* fuiſſe *Iſcham*, & filiam *Haranis*, quid impedit quin *Haran* eſſet 40 annorum ſenex cùm naſceretur *Abrahamus*? Et tum quàm facilè poterit *Sara* eſſe filia *Haranis*, & niſi decennio *Abrahamo* junior, nec abſurdum ſequatur illud, *Haranem* fuiſſe niſi octo annorum ſenem cùm nata eſſet *Sara*? Nam licèt Scriptura dicat, *Tharam vixiſſe 70 annos, & genuiſſe Abrahamum*, *Naborem*, *& Haranem*, non ergo neceſſariò ſequitur *Tharam* eo tempore incœpiſſe eſſe patrem, non magis quàm *Tharam* eo anno genuiſſe omnes, quod credo nemo ſanus affirmaverit, vel *Noah* incœpiſſe eſſe patrem, cùm dicitur *Gen.* 5. 32. fuiſſe *quingentorum annorum*

filius

filius, & genuiſſe Sem, Cham, & Japhet. At certè eſt multo magis vero ſimile, *Tharam* incœpiſſe eſſe patrem circa 30 ætatis annum, & circa id tempus genuiſſe *Haranem*, quo tempore progenitores ejus incœperunt eſſe patres, & quo tempore *Cainan* (quem interpoſuit *Lucas*) ipſi nuperi *Chronologi* ſtatuunt. incœpiſſe gignere filios; *Haranem* aio, eò quòd ipſe videtur frater natu maximus, ſi & *Nahor* & *Abraham* utrique duxerint filias ejus. Si verò *Haran* natus erat *Tharæ* 30, oportuit eum eſſe annorum 40, cùm naſceretur *Abraham Tharæ* 70; & ſi *Sara* nata eſſet *Harani* anno ætatis 50, quod adeò fas & aptum eſt conjicere, oportuit eam eſſe *nonagenariam*, cùm *Abrahamus* fuerit *centenarius*. Adeò ut argumentum illud ab abſurdo utrovis modo concidat. Atque hujus opinionis, quæ mihi videtur ſatis probabilis, & valdè æqua, anſam *Joſephus* præbuit, *Antiq. Jud. lib.* 1. ubi expreſſè affirmat *Abrahamum* eſſe natum *Tharæ* 70, ſeorſim verò habuiſſe fratres *Naborem* & *Haranem*, nullo reſpectu ad eorum ætatem habito, quaſi quovis alio tempore potuiſſent naſci, etiam ante patris 70. Mentio enim ibi ſit eorum tantùm, quia in ſuccedente hiſtoriâ nominantur. Quod etiam, ſalvâ reverentiâ, pari modo intelligendum reor de *Patriarchâ Noah*, nempè, illum quingenteſimo ætatis anno genuiſſe *Semum*, nec quidem eo anno incœpiſſe eſſe patrem, *Semum* verò habuiſſe fratres *Japhet* & *Cham*, qui quovis alio tempore potuerunt naſci, etiam longo fortè temporis ſpatio ante *Noæ* quingenteſimum, nominati tantùm *Gen.* 5 32. ut ſunt *Nabor* & *Haran*, *Gen* 11. 26. eò quòd de iis fit mentio in ſequenti hiſtoria. Argumenta pro utràque ſententiâ ſunt ejuſmodi. Primò, *Semum* anno *Noæ* quingenteſimo fuiſſe

natum

Digitized by Google

natum arguit, eò quòd ætatem ejus, ut etiam *Abrahami*, oportuit eſſe fixam, in cujus progenie tendens ad *Abrahamum civitatis Dei ordo dirigitur*, ut eſt in *titulo c.* 10. *Lib.* 15. *Aug. de Civit. Dei.* Objicitur verò *Semum* non potuiſſe naſci *Noæ* quingenteſimo, propterea quòd dicatur *Gen.* 11.10. *Semum fuiſſe centum annorum filium, & genuiſſe Arphaxad* שְׁנָתַיִם *duobus annis poſt diluvium*, unde colligunt *Noah* genuiſſe *Semum* anno ætatis 502. Quod etiam monuit *Scaliger Can. Iſag. lib.*3 *Sciant verò ſtudioſi quoſdam biennium plus quàm nos ab Adam ad Exodum putare, idque propter natalem Arphaxad, qui contigerat anno ſecundo Diluvii. Nos non omiſimus quidem illum annum, ſed annum* 500 *Noæ, &* 1656 *Diluvii currentes accipimus.* Demonſtrationis gratiâ, pone natum eſſe *Noah* die primo menſis primi, (ut ineunte anno natum ferè omnes dicunt) & quingenteſimo ætatis anno genuiſſe *Semum*, quatuordecim fortè dies antequam expleretur annus, & tum oportuit *Semum* eſſe centum annorum filium, quatuordecim diebus antequam expleretur annus *Noæ* ſexcenteſimus, adeò ut, cùm exſiccatum eſt Diluvium, & egreſſus eſt *Noah* ex arcâ, *anno ſexcenteſimo primo vitæ ſuæ, ſecundo menſe, & viceſimo ſeptimo die menſis*, *Gen.* 8 14. eſſet tum *Semus* centum annorum quatuordecim dierum, unius menſis, & viginti ſeptem dierum, i e. centum annorum & 71 dierum filius; quo viceſimo ſeptimo die ſi *Semus* primùm (ut par eſt & fas conjicere) operam incœpit dare liberis poſt diluvium, potuit tum ab eo die naſci *Arphaxad* ſecundùm tempus vitæ 280 dierum ſpatio, quibus ſi addas 71, reliquum ætatis *Semi* poſt centeſimum jam numeratum, erunt in toto 351. adeò ut ſupererint centeſimi anni vitæ

vitæ *Semi* adhuc currentis, demendo 351 ex diebus 365 integro ſpatio anni, dies 14. Ideóque non importunè quingenteſimum annum *Noæ* currentem accepit *Scaliger*, atque ὀρθῶς dicitur ſecundùm planam Scripturæ literam. *Et Semus erat centum annorum filius, & genuit Arphaxad ſecundo anno poſt diluvium.* At verò objicitur, *Arphaxad* natum eſſe duobus annis poſt Diluvium, neque enim aliud ſignificare volunt τὸ שנתים. Quid verò velit τὸ שנתים rectè, opinor, interpretati ſunt LXX, δευτέρου ἔτους, quos ſecutus *Auguſtinus* & *Scaliger*, *ſecundo anno Diluvii*, ſive *poſt Diluvium.* Si enim ab *Orbe condito* ad *Diluvium*, ut fatentur ferè omnes, ſecundum computum *Hebraicum* numerantur anni 1656, & à *Diluvio* ad *Abrahamum* natum, poſito eum natum *Tharæ* ſeptuageſimo, 292, neceſſe eſt ut primus annus 292 annnorum incipiat à *Diluvio ingruente*, & conſequenter annum 1657 ab *Orbe condito*, in quo dicimus natum eſſe *Arphaxad*, oportet eſſe ſecundum poſt *Diluvium*; adeò ut neque etiam annum *Diluvii* 1656 importunè *currentem* acceperit *Scaliger*. Intellexit enim ille *Diluvium* incœpiſſe ſecundo menſe anni 1656 *à conditu mundi*, utrum verrò id acciderit milleſimo, ſexcenteſimo, quinquageſimo ſextò vel ſeptimo, unum idémque eſt nobis, quoad inſtitutum noſtrum, qui hoc tantùm petimus, *Arphaxad* fuiſſe natum ſecundo anno poſt *Diluvium*, numerando à *Diluvio ingruente*, & non duobus completis annis poſt *Diluvium exſiccatum.* Si quis perſiſtat adhuc dicere τὸ שנתים non rectè explicari, præter ipſam demonſtrationem in quæſtionem vocat judicium LXX, & virorum, quos omnis ætas novit & agnoſcet doctos, necnon morem loquendi apud *Hebræos*, de quo videre licet

Digitized by Google

licet quæ animadvertimus in *Matth.* 2. 16. Quod ſi verò ſtricto, ut volunt, ſenſu accipiatur τὸ שנתים, & reddatur *duobus annis*, erit *Arphaxad* natus duos ferè menſes intra duos expletos annos. Et quidni locutus fuerit *Moſes* ὀυκ ἀκειβῶς, ſed ὁλοσχερῶς, numero completo fortè poſito pro fracto; ut *etiam apud Demoſthenem & Plautum talentum numerari videmus, ubi non exiguus drachmarum numerus deeſt vel ſupereſt. Et vulgatiſſima eſt hæc numerandi* κατάχρησις, ut obſervavit *Scaliger.* Imò apud *Moſem* certiſſimè frequens; quis enim imaginatur vixiſſe *Patres* omnes totos præcisè rotundos annos, nec ullos menſes, vel ullos dies ſuprà vel infrà? Quid ergo juvat ita Eccleſiæ *Dei* turbare chronologiam, & *Sacræ Scripturæ* literam convellere, cùm quod Scriptura dicat ita in promptu eſt demonſtrare, & licitè fieri poſſe & probabiliter eſſe factum? Et ſi hæc ſint vera, quomodo ſecundo loco dici poteſt, *Noah* incœpiſſe eſſe patrem quingenteſimo ætatis anno? Si enim *Semus* erat natus *Noæ* quingenteſimo ætatis anno, & *Japhet* erat natu major, ut rectè vertunt *Pagninus*, LXX, & *Paraph. Chald.* *Gen.* 10. 24 (rectè aio; ſi enim voluiſſet *Moſes Semum* ætate grandiorem, dixiſſet certiùs אחי הגדול יפת, & non אחי יפת הגדול) ac etiam *Cham* filius הקטן, *minor*, ut diſertè nominatur, *Gen.* 9. 24. i. e. *Japheto* minor, quod etiam confirmat inter alios *Joſephus Antiq. Jud.* l. 1. *c.* 7. ubi vocat *Semum* τείτον *tertium filiorum Noæ*; & *Schindlerus* vir in ſacris judicii non vulgaris, qui *Chamum*, ait, *ſecundum filium Noæ, & non minimum ſed Sem*, (ut utar ipſius verbis) *Pentaglot. in voce* קטן, quomodo, ut jam antea dixi, dici poteſt *Noah* quingenteſimo anno incœpiſſe eſſe patrem, cùm ita manifeſtè evincitur, &

Japhetum

Digitized by Google

Japhetum & *Chamum* eſſe anteà natos? Neque verò eſt credibile, ſaltem non probabile, eum non anteà incœpiſſe eſſe patrem, quam ætas jam incœperat defeciſſe; multò magis ſonat vero ſimile, eum incœpiſſe eſſe *Patrem* circa idem tempus quo etiam *Progenitores* ſui incœperunt gignere filios, fortè circa centeſimum & octogeſimum ætatis annum, circa quod tempus *Methuſelah* genuit *Lamech*, & *Lamech* genuit *Noah*. Neque verò ſi *Noah* quingenteſimo incœperit eſſe *Pater*,& *Semus* foret filius tertius, vel natu minimus, poteſt ullo ſenſu dici *Semum* centeſimo ætatis anno genuiſſe *Arphaxad*, *duobus annis* vel *ſecundo anno* poſt *Diluvium*, ſed tertio, niſi quis velit omnes tres natos intra biennii ſpatium, quod mirum foret aſſerere. Sed nimia eſt hæc digreſſio, etſi tamen neceſſaria. Ut redeam ergò ad rem ipſam, mihi videtur eorum ratiocinatio ita à ratione abhorrere, ut ei nullo modo poſſim acquieſcere. Primò enim quòd *Abrahamum* volunt natum eſſe *Tharæ* 130, parùm eſt in ſe probabile. Cur enim adeò miraretur *Abraham*, ac ſi ratio certaret cum fide, filium ſibi naſci centenario, ſi natus fuiſſet ipſe patri ſuo ætatis anno 130? At verò objectionem iſtam (etſi reverà ſit ἀναντίῤῥητος) nè flocci quidem faciunt. Mirum *Patriarchæ*, aiunt,non rectè intellectum: reſpiciebat enim uxorem ſuam tantùm, & non ſeipſum, cùm ita apud ſe loqueretur *Abraham*. Deſierant *Saræ* fieri muliebria,in eo mirum; habuit verò *Abraham* filios ex uxore juvene 37 annos poſtea. Itáne verò? At quid tum reſpondent *Paulo*? *Rom* 4. 19. Ου κατενόησε τὸ ἑαυτȣ̃ σῶμα ἤδη νενεκρωμένον, *Non conſideravit corpus* ſuum *jam emortuum*: & *Heb.* 11. 12. Διὸ καὶ ἀφ' ἑνὸς ἐγεννήθησαν καὶ ταῦτα νενεκρωμένȣ, &c. *Quocirca* & *ex uno* [maſculini generis]

orti

orti ſunt eoque emortuo tanquam ſidera cœli? E quibus locis collatis concludit *Eſtius*, *Satis ex his liquere, Scripturam non ſolùm in Sara ponere miraculum, ſed etiam in Abraham.* Quid etiam *Muſculo? Certè negari non poteſt iſta verba Abrahami exprimere quandam ſenilis & emortui corporis conſiderationem tam in Abrahamo quàm in Sara.* Quid *Ambroſio? Non dubito quod facias, ut & centum annorum ſeni dones filium, & Naturæ auctor Naturæ metas relaxes.* Quid *Chryſoſtomo?* ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην τὰ ἐπαγγελθέντα· καὶ ὁ πατριάρχης ὑπὸ τοῦ γήρως λοιπὸν ἀνενέργητος ὢν, καὶ πρὸς παιδοποιΐαν ἄχρηστος. *Supra humanam naturam promiſſa; erat enim Patriarcha præ ſenectute propè impotens, & ad filiorum procreationem omninò inutilis.* Quoad verò generationem filiorum ex ſecunda uxore 37 annos poſtea, Quidni *Naturæ Auctor Naturæ metas relaxet?* Quidni Divino miraculo vires reparet & reſtituat jam emortui, & faciat eum revigeſcere, quem prædixerat futurum patrem multarum gentium? Secundò, nec cum ratione convenit, *Moſem* ætatem *Abrahami*, à qua pendet tota Chronologia *Eccleſiæ Dei*, velle ita in incerto relinquere, ut eam non liceret niſi per conjecturam expiſcari vel extorquere. *Quem quæſo in finem* (verba ſunt *Langii* in re quidem alia, ejuſdem verò naturæ) *hæc à Moſe perſcripta ſunt, niſi ut temporum conſtaret ratio? Propter hoc ergo Moſes tempora appoſuit, ut veritas manifeſtior eſſet.* Ut verò fiat veritas manifeſtior quoad Chronologiam *Eccleſiæ Dei*, quod præcipuè hoc loco intendebat *Moſes*, cujus ætatem oportuit eſſe magis accuratè certam, *Abrahami* an *Tharæ?* Noticia natalis *Abrahami* erat quidem neceſſaria, ſed non ita erat mortis *Tharæ*. Quomodo con-

ſtabit

ſtabit etiam certa temporum ratio, quæ à conjecturâ, eâque parum probabili, certè diſputabili tota pendet? Cùm verò habes tempus natalis & deceſſus *Abrahami* è *Charran*, habes certam rationem temporum, in qua poteris tutò acquieſcere. Tertiò, *Abrahamum* non fuiſſe natum *Tharæ* 70, eſt contra ſententiam veterum ferè omnium gentium. Teſtimonia libet aliquot hic apponere. Primum erit quod jam anteà nominavi ex *Joſepho*, Θάῤῥος μὲν ἑβδομηκοστῷ ποιεῖται τὸν Ἄβραμον· *Thara 70 genuit Abrahamum*; & paulò poſt, Ἄβραμος δὲ εἶχεν ἀδελφοὺς Ναχώρην καὶ Ἀῤῥάνην· *Abrahamus verò habuit fratres Naborem & Haranem.* Ex quo manifeſte patet, quid *Judæi* ſenſerint *Joſephi* tempore, quicquid de eâ re recentiùs ſcripſerint, & quod ipſe opus ſuum ſenſerit fixam ſtatuere ætatem *Abrahami* per ſe ſeparatim, de ætate *Naboris* & *Haranis* non ſollicitus. Aliud eſt teſtimonium *Nicephoræ Patriarchæ* ante *Euſebii* tempora; Θάρας γενόμενος ἐτῶν ο̄ γεννᾷ τὸν Ἀβραάμ. *Thara ſeptuagenarius genuit Abrahamum.* Præter ipſius *Euſebii* judicium paſſim in ſuis *Chronicis*, necnon & *Latinorum*, ut colligere eſt, ex *Auguſtin. de Civit. Dei. lib. 16. c. 10.* & 15. & in *Quæſt. ſuper Geneſim.* Nec eſt contemnendum teſtimonium & judicium docti *Arabis*, *Gregorii Abul. Pharajii, Hiſt. Dynaſt.* *Tareh filius Nahur. Natus eſt illi Abraham, cum eſſet ſecundùm utramque ſimul ſententiam 70 annorum, & ab hoc tempore convenit inter duos computos* LXX *& Hebræorum.* Quomodo verò convenit, ſi de tempore nativitatis *Abrahami* diſcrepat? Propter has ergo rationes & teſtimonia non poſſum aſſentiri judicio eorum qui *Abrahamum* volunt naſci *Tharæ* 130. Quid igitur reſtat, ſi natus ſit *Abrahamus Tharæ* 70 ſecundum Scrip-

turæ

turæ literam, & egreſſus è *Charran* poſt mortem patris anno ætatis ſuæ 75, niſi ut mortuus ſit *Thara* 145 annorum tantùm ſenex? faciunt enim 70 & 75, 145. quod quidem multò magis convenit quàm *Hebræa* lectio. Vix enim credibile, *Tharam* ſupervixiſſe ætatem patris *Nabor* 57 annos, vixit enim ille niſi 148, cùm jam ætas hominum cœperit decreſcere, nec qui quam ſuccedentium *Patriarcharum* eam ætatem, viz. 205 annorum, attigerit, qui tamen omnes benedictionem & promiſſiones acceperunt, cùm dicatur *Tharam ſerviiſſe Diis alienis, Joſ.* 24.2. Et ſi credatur *Suidæ*, fuit ipſe ἀγαλματοποιὸς, *factor imaginum.* Nec Scriptura de converſione ejus uſquam explicitè quicquam dicit, licèt tamen charitas & ipſa ratio ſuadent credere, eum non in *idololatria* perſtitiſſe uſque ad ſummam ſenectutem, quia egreſſus eſt cum *Abrahamo* è *Chaldæorum Ur,* ut iret in terram *Chanaan,* & cum eo ſimul commoratus eſt in *Charan* uſque ad diem mortis; at non longævitatis tantæ ſupra patrem & poſteros gratiam tamen apud *Deum* meruiſſe. Adeò ut lectio vulgaris iſta, *Tharam* mortuum eſſe 205 annorum ſenem, ſit ferè æquè ἀσύςατος, ac illa etiam in Hebræo, 2 *Chron* 22. 2. (licèt tamen ſint aliqui qui omnia ſalvent) *Et regnavit Achaziah filius quadraginta duorum annorum,* quo conceſſo, oportuit eum eſſe ſeniorem patre, cui ſucceſſit, qui obiit natus annos quadraginta, quæ eſt etiam contra fidem *Interpretum Syriac. Arab.* & *Græcorum*, qui omnes legunt, ut etiam legitur parallelo loco, 2 *Reg.* 8. 26. *Regnavit Achaziah filius duorum & viginti annorum;* niſi quod *Romana Græca Editio* legat tantùm εἴκοσι, *viginti.* Vel ut iſta, quæ eſt etiam numeralis, *Gen.* 2. 2. *Complevítque Deus* ביום השביעי

In

In die ſeptimo opus ſuum quod fecerat. Quiſnam enim adeò *Maſoræ* tenax, qui non in hoc loco agnoſcit σφάλμα, & fatebitur deberi legi ביום הששי *Et perfecit Deus in die ſexto opus ſuum quod fecerat, & requievit in die ſeptimo,* (ut ſequitur) *ab omni opere ſuo quod fecerat;* ut habent *Codex Samaritanus, Syrus,* & univerſi *interpretes Græci.* Et quidni liceat eâdem lege & licentiâ, qua illi negant, *Abrahamum* natum eſſe *Thara* 70 ſecundum Scripturæ literam & receptam ſententiam veterum colligere ac etiam æquè confidenter affirmare, *Tharam* fuiſſe cùm moreretur niſi 145 annorum ſenem, præſertim cùm in majorem fidem, præter rationem ipſam, habeamus teſtem apud *Euſebium*, pluſquam mille & trecentorum annorum ſenem *Chronologiam Samariticam*, Θάῤῥα γενόμενος ἐτῶν ο γεννᾷ τὸν Ἀβραὰμ καὶ ἐπέζησεν ἔτη οε μέχεις οε ἔτυς Ἀβραάμ. *Thara cùm eſſet 70 annorum genuit Abrahamum, & ſupervixit annos 75, uſque ad 75 annum Abrahami,* cum quâ perfectè quadrat *Pentateuchus Samaritanus. Gen.* 11 32. *Et fuerunt dies Tharæ centum & quadraginta quinque anni, poſtea mortuus eſt Thara in Haran.* Et quidni teſtis *Samariticus* ſit teſtis bonæ fidei in re etiam ita probabili? Quid periculi, ſi admittatur mendum vel lapſus in *Hebræo*? Imò nonne eſt neceſſe, ut id fiat in locis ſuprà nominatis? Quod ſi ergo liceat & æquum ſit emendare in iis, quidni idem fiat etiam in ætate *Tharæ*, ſenſu emendationem æquè poſtulante? Verba ſunt *incomparabilis Capelli*, in *Criticis* ſuis *ſacris*; *Non pauca eſſe ἀδιάλλακτα ἄπορα in Bibliis Hebræis, quæ vix aliâ ratione ſolvi aut conciliari poſſunt, quam admittendo levem in ſacro codice lapſum emendandum.* Quod quo minùs fiat in hoc ipſo loco ætatis *Tharæ*, cùm lectio

iſta *Samaritani Codicis* ita bellè conciliat *Stephanum* cum *Moſe*, & *Moſem* cum ſeipſo, (ſi enim cum eo legas *Tharam* fuiſſe tantùm 145 annorum ſenem cùm moreretur, aptè congruunt, *Abrahamum* eſſe natum 70 anno *Thara*, & exiiſſe è *Charran*, ubi mortuus erat *Thara* anno ætatis 75, & *Deum* tranſtuliſſe eum poſt mortem patris in terram *Chanaan*) unicum tantùm equidem video obſtaculum, quod etiam ibidem animadvertit *incomparabilis vir. Religio eſt vel latum pilum à codicibus Hebræis, ut Rabbinorum curâ nobis tranſmittuntur, recedere*, vel *ipſorum lectionem vitii arguere*. Et ſi ita ſtat ſententia, præſtat cum *Scaligero* nodum hunc ſolvendum relinquere, dum *Elias* venerit. Sciendum verò interim, dum nimis arctè adhæretur *Maſorethis*, certiſſimum eſſe, *Interpretes* in innumeras impegiſſe inextricabiles controverſias, quæ, ſi admittatur in illis mendum, vel ex *Samaritano* vel ex LXX facillimè emendari & conciliari poterint ſine ullo fidei præjudicio. Et quidni admittatur mendum vel varia lectio in Veteri, pari modo quo admittimus in Novo?

C. 7. v. 10. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν ἐναντίον Φαραὼ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατέστησεν αὐτὸν &c. *Et dedit ei gratiam & ſapientiam in conſpectu* Pharaonis *regis Ægypti, qui*, ut vertit *Beza*, *conſtituit eum præpoſitum ſuper Ægyptum*. Phraſi eâdem quam animadvertimus *Matth.* 27. 10. & ſæpiùs alibi.

V. 15, 16. Κατέβη δὲ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐτελεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχὲμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Συχὲμ. *Et deſcendit Jacob in Ægyptum, & defunctus eſt ipſe & patres noſtri, & tranſlati*

tranſlati ſunt in Sichem, & poſiti ſunt in ſepulchro quod emit Abraham pretio argenti à filiis Emmor patris Sichem. Verſio iſta hunc locum variis fecit obnoxium erroribus. Primò enim implicat à connexione copulativæ [καὶ] *Jacobum* unà cum *patribus* deportatum ſive tranſlatum fuiſſe in *Sichem*, cùm ex Scriptura pateat *Jacobum* diu antè exitum ex *Ægypto*, deportatum & ſepultum eſſe à *Joſepho*, & *ſenioribus Iſrael in ſpelunca agri Macpelah, quam emerat Abraham cum agro in poſſeſſionem ſepulchri ab Ephron Hethæo*, *Gen* 50. 13. Proximo loco affirmare videtur, quod diſertè eſt contrarium authoritati veteris, *Abrahamum* emiſſe locum ſepulturæ à filiis *Emmor* patris *Sichem*, cùm quem ille emerat, ab *Ephrone Hethæo* emerit, *Jacob* verò à filiis *Emmor*. Ultimo loco neceſſariò innuit, patres reliquos ſepultos fuiſſe in *Sichem*, cùm, ſiqua rationi fides, ſepulti fuerint in eodem loco, in quo ſepulti erant eorum patres, nempe in *Hebrone*. Nam, ut jam antea dixi, *Jacob* certè ſepultus eſt in ſpelunca agri *Macpelah*, quam emit *Abraham* cum agro ab *Ephron Hethæo* in poſſeſſionem ſepulchri (procul dubio pro familiâ ſuâ) prout ipſe *Jacob* dixerat ad *Joſephum*, *Non ſepelias me in Ægypto, ſed dormiam cum patribus meis, & auferes me de hac terra, condéſque in ſepulchro majorum meorum. Gen.* 47. 30, 31. *Ubi ſepelierunt Abrahamum & Saram uxorem ejus, ubi ſepultus eſt Iſaac cum Rebecca conjuge ſua, ubi & Leah condita jacet. Gen.* 49. 31. Et ubi *Jacob* & *Leah* ambo ſepulti ſunt, & *Jacobi* patres & matres, etiam pluſquam probabile eſt, & filios ſuos omnes etiam eſſe ſepultos, *Joſepho* tantùm excepto, qui ſepultus eſt in *Sichem*, ſecundum juramentum quod cepit à filiis *Iſrael*, *Gen.* 50. 25. *In parte agri quem emerat*

Digitized by Google

Jacob à filiis Emmor patris Sichem centum novellis ovibus, et fuit in poſſeſſionem filiorum Joſeph. Joſh. 24. 32. Et quod huic conjecturæ omninò poſſit reponi, nil equidem reperio præter teſtimonium *ſancti Hieronymi*, qui in *Epitaphio Paulæ* ait, *fratres Joſephi ſepultos eſſe in Sichem.* Sed cum reverentiâ liceat tanti viri teſtimonio opponere illud *Joſephi*, qui *lib.* 2. *Antiq. Jud.* expreſsè affirmat, *Joſephi fratres mortuos in Ægypto, et eorum corpora filios et nepotes in Hebronem* (nempè in ſpeluncam agri *Macpelah, hæc eſt Hebron, qui confirmatus eſt Abrahæ in poſſeſſionem monumenti à filiis Heth. Gen.* 23. 19, 20.) *relata ſepeliviſſe; Joſephi autem oſſa tranſlata eſſe in Chananæam per Hebræos cùm ex Ægypto migrarent, ſic enim jurejurando eos obſtrinxerat Joſephus,* ſecundùm quod ſepulta ſunt in *Sichem*, ut jam antea dictum. Neque fuit ab officio vel ratione alienum, ut priùs ſepelirent *Joſephi* oſſa in *Sichem*, vel honoris causâ, eò quòd fuerit totius *Ægypti* præfectus, atque inde ad *Hebronem* deportarent reliquorum patrum óſſa ſepelienda in *Hebrone*. Et ſi libranda teſtimonia, quamvis in quæſtione fidei crediderim *Hieronymo*, in re tamen *Hiſtoriæ*, quæ etiam nationem ſuam tangit, & de qua de induſtriâ ſcripſit, fidem *Joſepho* potiùs adhibendam ſentio, præſertim cum propiùs ad Scripturæ mentem & rationem acceſſerit. Ut ergo præveniatur, in quem tam ſumus proni, error primus, verba vel im in hunc modum verti, ſaltem intelligi, *Et deſcendit Jacob in Ægyptum,* κ̀ ἐτελεύτησεν ἀυτὸς: *et defunctus eſt ipſe, et patres noſtri* (repetendo ἐτελεύτησαν in plurali, quod neceſſariò faciendum ut conſtructio fiat) *defuncti ſunt, et tranſlati ſunt in Sichem,* i.e. *Patres* noſtri, & non *Jacob.* Et ut concilientur τὰ διζυγόντα poſteriora, verti velim

&

& diſtingui in hunc modum: καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι (ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου) παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Σιχέμ. *Et poſiti ſunt in ſepulchro (quod emit Abraham pretio argenti) à filiis Emmor patris Sichem.* Atque hâc verſione, quæ certè eſt in ſe legitima quoad *Grammaticam* vel uſum loquendi, nulla vis omninò fit veritati hiſtoriæ; nec enim affirmat poſitos fuiſſe patres in ſepulchro quod emit *Abraham à filiis Emmor*, quod adeò Scripturæ veteri eſt contrarium, nec ſepultos fuiſſe in agro *Sichem*; ſed potiùs innuit, ipſos priùs deportatos eſſe in *Sichem*, & deinde poſtquam *Joſephi* oſſa priùs (ut par erat) ibi fuiſſent condita, à *Sichemis* vel *ab agro Sichem*, quod unum & idem eſt, tranſlatos eſſe & ſepultos in ſepulchro, *quod emit Abraham pretio argenti*, nempè ab *Ephrone* in *Hebrone*, ſecundum teſtimonium *Joſephi*, rationem, & Scripturam. Neque eſt verſio iſta omninò inſolens, vel nova Παρὰ enim cum *Genitivo* propriè ſignificat motum à perſonâ, κίνησιν ἀπὸ ἐμψύχων. Cùm ergo lectio vetus & verſio ſit ita dura & inconcinna, ut nullo modo poſſit conciliari, niſi craſsâ aliquâ emendatione textus; ſobriis & doctis perpendendum ſubmitto; an non ſatius & magis æquum ſit hanc interpretationem admittere, etſi magiſteriali authoritate deſtitutam, quàm, ut ſolemus, fugere ad remedia ita violenta. Neque ſum ſolus ſine teſte, adſtipulatur nobis *De Dieu*, vir inter primos doctus, cùm dicat, παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὸρ τοῦ Σιχέμ, *Non eſſe conſtruendum cum* ὠνήσατο, *ſed cum* ἐτέθησαν, *quam ſententiam ob Joſephi authoritatem* agnoſcit *apud ſe potiorem eſſe.*

V. 19. Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν ἐκάκωσε τοὺς πατέρας ἡμῶν τοῦ ποιεῖν ἔκθετα τὰ βρέφη αὐτῶν εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι. Ver-

ba hæc plerumque non vertuntur commodè. Vix enim crediderim *Hebræos* ita omnem exuiſſe humanitatem, ut ipſi ſuos exponerent infantes ne ſervarentur vivi. Nec quicquam tale in *Exodo* narrat *Moſes*, at *Pharaonem* præcepiſſe *populo ſuo* (*obſtetricibus Hebræis renuentibus exequi mandata ejus quoniam timebant Deum*) diſertè hiſce verbis, *omnem filium qui naſcitur Hebræis* εἰς τὸν ποταμὸν ῥίψατε *projicite in flumen* &c. Ita ut ad veriorem ſenſum concilientur hæc verba, credo ea multò rectiùs verti. *Hic circumveniens genus noſtrum afflixit patres noſtros faciendo projici infantes eorum, ne ſervarentur vivi*, vel ut vertit *Interpres Arabicus*, *efficiendo ut infantes eorum projicerentur ne viverent.* ἔκθετα enim apud *Suidam* ἐκτιθέμενα *projecta*, τοῦ ποιεῖν ἔκθετα rectè, *faciendo projici*; Reperire eſt eandem phraſim. 1. *Reg.* 17. 20. σὺ κεκάκωκας τοῦ θανατῶσαι τὸν υἱὸν αὐτῆς. *Tu afflixiſti* viduā *faciendo mori filium ejus*, ut etiam *Ruth.* 1. 6. ὅτι ἐπέσκεπται Κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ τοῦ δοῦναι αὐτοῖς ἄρτους, *Quod viſitaverat Dominus populum ſuum dando eis panem*, & *Pſal.* 78. 18. καὶ ἐξεπείρασαν τὸν Θεὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τοῦ αἰτῆσαι βρώματα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν. *Et tentarunt Deum in cordibus ſuis petendo cibum animabus ſuis.* Ac ſi ita vertatur, *Luc.* 1. 54. 55. commodiorem opinor reddet ſenſum, μνησθῆναι ἐλέους, *& ſublevavit filium ſuum Iſrael reminiſcendo miſericordiam* &c. ut ibidem etiam. v. 76. 77. *præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus* τοῦ δοῦναι γνῶσιν σωτηρίας &c. *dando cognitionem ſalutis populo ejus in remiſſionem peccatorum.*

V. 45 Ἣν καὶ εἰσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν, &c. *Quod etiam patres noſtri accipientes*

entes ſucceſſivè alius ab alio introduxerunt cum Jeſu in poſſeſſionem gentium. Διαδέχομαι, τὸ, διὰ πολλῶν ἐρχόμενον ἀφ' ἑτέρου εἰς ἕτερον ἐπ' ἐμὲ ἧκον δέχομαι. *Phav.*

C. 8. v. 33. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. *In humiliatione ejus judicium ejus ſublatum eſt.* i. e. cum ſemel *humiliaverat ſeipſum ad mortem crucis*, *Philip.* 2. 8. non erat amplius obnoxius judicio hominum. Tunc enim ut ſequitur *quis enarrabit generationem ejus? quoniam tollitur è terra vita ejus.* Sublata eſt enim vita ejus è poteſtate terrenorum judicum, adeò ut à generatione in generationem in æternum nunc victurus eſt invita hominum malitia. *Non jam amplius moritur, mors illi ultrà non dominabitur. Rom.* 6. 9. Atque hæc interpretatio facillimè aptatur ad textum *Hebraicum*.

C. 10. v. 36, 37, 38. Τὸν λόγον, ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (οὗτός ἐστι πάντων κύριος) ὑμεῖς οἴδατε, τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲθ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, &c. Τὸ ſumitur τεχνικῶς, vel appoſitivè; antè Ἰησοῦν cum *Syro* ſubaudi κατὰ. Ubiq; enim locus eſt Accuſativo, ſi intelligas κατὰ. *Verbum quod miſit filiis Iſrael, annuncians pacem per Jeſum Chriſtum (hic eſt omnium Dominus) vos nôſtis, verbum ſcilicet quod fuit per totam Judæam, initium ſumens à Galilæa poſt baptiſma quod prædicavit Johannes de Jeſu Nazareno, quomodo unxerit eum Deus ſpiritu ſancto, &c. Vos nôſtis*, i.e. famâ accepiſtis, non ignoratis utpote rem adeò vulgatam.

C. 13. v. 20. Καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουήλ.

ηλ. *Porro quadringentis & quinquaginta annis dedit eis Judices.* ut *Syrus*, & *Arabs*, & alii. Verùm locus iſte, ut ait[a] *Scaliger*, *eſt crux Chronologorum*, dicas & *Interpretum*, inter quos haud pauci tuentur hanc verſionem, quâ uſus eſt *Syrus* & *Arabs*; quam etiam pro viribus defendit *Beroaldus*, *lib.* 3. *c.* 4. nec ſine applauſu, addendo in ſuâ computatione Chronologicâ annos *Oppreſſorum* numero annorum *Judicum*, qui initium ſumentes à tempore quo *Cuſhan-riſhathaim* opprimere incœpit *Iſraelem*, *Jud.* 3. 8. faciunt exactum numerum quadringentorum & quinquaginta annorum uſque ad *Samuelem*. Felix quidem & ſpecioſa eſt inventio. Verùm præter exceptiones juſtas, quæ huic computo poſſunt objici, eò quòd tempus *Seniorum*, qui judicabant *Iſraelem* immediatè poſt *Joſhuam*, non in eo comprehenditur, quos negari non poteſt fuiſſe *Judices*, etiamſi quàm diu, non patet ex Scripturâ; *Euſebius*, ait, *Traditionem dediſſe eis octodecim annos*, *Africanus triginta* tribuit: verùm quàm longo vel brevi tempore utcunque fuerit, auget certè numerum quadringentorum & quinquaginta annorum, ita ut numerus iſte non ſit adeò exactus ut *Beroaldus* voluit; & præterquàm etiam quòd viginti anni *Samſonis*, in quibus judicavit *Iſraelem* in diebus *Philiſtinorum*, in quorum manus dedit *Deus Iſraelitas* ſpatio quadraginta annorum, ſint ex iis deducendi, quod computationem ejus etiam reddit vanam, ipſe ſibi *Beroaldus* objectionem fecit nullâ arte diluendam; atque ea eſt hujuſmodi, Poſito, *tempus ab exitu ex Ægypto uſque ad inchoationem ſtructuræ templi, fuiſſe quadringentorum & octoginta annorum*, ut diſertè dicitur 1 *Reg.* 6. 1. *Qui numerus omninò retinendus, niſi totam ſacram Chronologiam ſubvertere malimus*, ut inquit

quit *Beza*, ſi *Judicibus* demus annos quadringentos & quinquaginta, *Moſi* in deſerto quadraginta, *Joſhua* octodecim, (nec quiſquam dat pauciores, *Samueli* & *Sauli* quadraginta, *Davidi* triginta, & *Solomoni* antè inchoatam ſtructuram templi quatuor) erunt in toto (nec ſupputamus tempus *Seniorum*) 582 anni. Adeò ut ſecundum ſui ipſius objectionem ſit planè impoſſibile temporibus *Judicum* tribuere 450 annos. Sed ut rem ſalvet, *Ut Apoſtoli memorata ſupputatio intelligatur*, *animadvertendum* ait, *quoſdam annos bis repeti*, *& iteratò dici*, *quemadmodum afflictionum anni dicti ſunt comprehendi debere*, *& ad eam ſummam referri quâ dicitur pax fuiſſe & quieviſſe terra à præliis. De quo nihil ſolicitus Apoſtolus eam ſummam retulit*, *quam ſigillatim ſumpti omnes iſti numeri*, *quos expoſuimus eundo per ſingula capita libri Judicum*, conſtituunt. Sed has conſiderationes unquam in *Apoſtoli* mentem aſcendiſſe vix credibile, multò minùs *Apoſtolum* contra ipſam ſcientiæ lucem voluiſſe numerare annorum ſummam, quæ conſtare non potuit cum Scriptura Veteri. Egregium certe id fuiſſet ſcandalum *Judæis*, quibus non ignoti vel inobſervati temporum erant computi. Cùm ergò interpretatio iſta tot exceptionibus ſit obnoxia, ſine injuriâ fas eſt aliam exquirere, neque occurrit nobis alia magis ſana, quam eorum qui hîc volunt intelligi, non quàmdiu, ſed quando *Deus* dedit illis *Judices*, ideoque diſtinguunt & referunt verba illa [καὶ μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα] ad verba præcedentia, *v.* 17. nempè ad tempus quo *Deus* populi *Iſraelis* elegit patres eorum; adeò ut debuerint verba diſtingui & verti in hunc modum. *Et poſtea ferè vel circiter quadringentis & quinquaginta annis*, i. e. per

Metathesim,

Metatheſim, & ſerè vel circiter quadringentis & quinquaginta annis poſteà, dedit eis judices; in quo ſenſu legunt *Lat. Vet.* & *Æthiop.* Tempus verò hoc, in quo *Deus* poteſt dici elegiſſe patres quaſi quadringentis & quinquaginta annis ante tempus *Judicum* ab iis computatur à nato *Iſaaco*, in quo *Deus* verè dicitur elegiſſe *Patres*. Dixerat enim *Abrahamo Deus, In Iſaaco vocabitur ſemen tuum.* Et ut computus iſte magis fiat planus, *à nato Iſaaco* aiunt *ad natum Jacobum ſunt anni* 60, *inde ad introitum in Ægyptum* 130, *inde ad exitum* 210, *inde ad introitum in terram Chanaan* 40, *inde ad diſtributionem terræ*, quo tempore incœperunt eſſe *Judices*, 7, *qui ſimul faciunt* 447 *annos*, i. e. *circiter* vel *ſerè* 450, deſunt enim ſolummodò tres. Et ſi computus incipiat ab anno præcedente, nempè ab *Iſaaco* promiſſo, cùm diceret *Abrahamo Deus, Sara uxor tua pariet tibi filium, vocabiſque nomen ejus Iſaac, & conſtituam pactum meum illi in fœdus ſempiternum, & ſemini ejus poſt eum, Gen.* 17. Quo tempore *Deus* fortè dicitur æquè, ſi non magis proprie, elegiſſe patres, anni erunt 448, anno adhuc altero propiore ad numerum *Apoſtoli*, adeò ut defuerint tantùm duo. *Reverendiſſimus* verò & *Doctiſſimus Uſſerius* noſter, *à nato Iſaaco ad diſtributionem terræ*, (quod *eveniſſe* ait *annis poſt electionem Patrum circiter* 450) numerat annos 452, & alii *propemodum*, ſi non *exactè* 450. Ex quo fas opinor eſt conjicere, propter hanc temporis incertitudinem, *Apoſtolum* ejus circumſtantiam expreſſiſſe particulâ indefinitâ, *ὡς, circiter quadringentis & quinquaginta annis.* Ideóque non inopportune *Scaliger* in notis in *Euſeb. Chronic. pag.* 255 ait. *Ego ſapientiſſimè ab Euſebio dictum puto*, τὸν Ἀπόστολον οὐκ ἀκριβολογούμενον εἰπεῖν, ἀλλὰ

ἐνδοχῇ

ἐνδοχῇ κοινοτέρᾳ, ut ſit numerus pro numero ex quotidiano uſu, quo ὁλοσχερῶς οὐκ ἀκριβῶς aliquam ſummam enunciamus. Sic apud Demoſthenem & Plautum talentum nominari videmus, ubi non exiguus drachmarum numerus deeſt vel ſupereſt. Et vulgatiſſima eſt hæc numerandi κατάχρησις.

V. 27. Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, τοῦτον, ἀγνοήσαντες καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκομένας, κρίναντες, ἐπλήρωσαν. Vertendum per Hyperbaton, quaſi legeretur, Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, τοῦτον κρίναντες, ἀγνοήσαντες καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκομένας ἐπλήρωσαν. *Qui enim habitabant in Jeruſalem, & principes eorum hunc condemnantes, ignorantes etiam voces Prophetarum, quæ unoquoque legebantur Sabbato, impleverunt.* Similes implicitas & perplexas trajectiones videre eſt apud *Demoſthenem*, quibus eum *uſum fuiſſe* affirmat *Stephanus ad venuſtatem ſermoni conciliandam*, & apud *Platonem*, quale eſt illud in *Phædro*, ἀληθῆ, ἔφη, λέγεις, ὁ Σωκράτης, ὦ Κέβης, *Vera dicis O Cebes, inquit Socrates.* Quod loquendi genus & imitari & affectare videtur *Cicero*; *Noli inquit mirari Africanus. O magnam inquit artem Brutus.* Vide *Bezam* in *Act.* 24. 22. vide etiam *Job* 12 8. 1 *Cor.* 10. 27. *Phil.* 1. 21. *Jac.* 2. 1. 3. 3. & alibi.

V. 41. Ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ καὶ θαυμάσατε καὶ ἀφανίσθητε, &c. *Lucas* nec *Hebræa* nec *Græca* laudat κατὰ πόδα, propriùs verò accedit ad *Interpretes Græcos*, quos ſalvo ſenſu contraxit. Apud eos enim legitur, Ἴδετε οἱ καταφρονηταὶ καὶ ἐπιβλέψατε, καὶ θαυμάσατε θαυμάσια, καὶ ἀφανίσθητε.

Digitized by Google

ἀφανίσθητε. *Videte contemptores & reſipiſcite, & admiramini mirabilia, & diſperdimini*; ut *Interpres. Hebræum* verò, ראו בגוים והביטו והתמהו תמהו *Videte in gentibus* (i. e. vos qui eſtis inter *Gentes*,) *& aſpicite, & attoniti eſtote, obſtupeſcite*, ut *Pagninus*. Ubi verbum תמהו, pro poſſibili errore literarum bis à *Græcis* videtur reddi; poſtquam enim pro vulgari lectione vertiſſent θαυμάσια, opinantes, opinor, non benè convenire unam eandémque vocem repetitam, addiderunt etiam τὸ, ἀφανίσθητε, exiſtimantes fortè pro תמהו, debuiſſe legi חמהו, errore proclivi ſatis ob literarum ſimilitudinem; quæ vox ſignificat, *latibulum quærite*, & admodum quadrat cum voce ἀφανίσθητε; ἀφανίζειν enim apud *Heſychium* eſt σκεπάσαι, *tegere*, vel *abſcondere*. Sic apud *Plutarchum*, ἀφανίζειν ὐ θέλει τὸ ἀληθὲς, *non vult tegere veritatem*; &, οἱ γὰρ ἔλαφοι κατορύττουσι καὶ ἀφανίζουσι κατὰ τῆς γῆς, ὅταν ἐκπέσῃ τὸ κέρας, *Cervi quando decidit cornu defodiunt, & abſcondunt ſub terra.* Sic *Job.* 22. 20. vocem כחדר quæ ſignificat, *abſcondit*, LXX vertunt ἀφανίζει; in quo ſenſu ἀφανίσθητε videtur hoc loco aptiùs verti. *Videte contemptores, et obſtupeſcite*, vel *et attoniti eſtote*, & *abſcondimini*, ſive *latibula* vobis *quærite*. Eſt enim חמהו, vel מחמה, propriè *latibulum*, vel *receptaculum, ubi quis tutus eſt contra cœli, aliáſve injurias*, ut *Schindlerus*. Atque ita debere intelligi valdè innuit, quòd verſio iſta magis convenit cum ſcopo loci, quàm vel *evaneſcite*, vel *diſperdimini*, quæ quid ſibi velint non adeò eſt in promptu dicere; præcipuè ſi erratum ſit à *Maſorethis*, legendo בגוים *inter Gentes*, pro בוגדים καταφρονηταὶ, *contemptores*, ut eſt propter ſimilitudinem literarum ד ו certè poſſibile

ſibile, & in hoc loco *Habak.* videtur pluſquàm probabile. Non enim alloquitur *Propheta Gentes*, ſed *Judæos*, quos omninò tangit ſequens ſermo, ſuper quos in ipſorum diebus ſuperventura fuit devaſtatio, quam prænunciat, captivitas nempè *Babylonica*, de qua vide quid locutus fuerit *Dominus* 2 *Reg.* 21. 13, 14. Qui optimo etiam jure vocantur בוגדים, *καταφρονηταὶ*, *contemptores*, qui *perverterunt judicium*, & *lacerârunt legem Dei*, ut vertunt aliqui, ideóque non ſine cauſa jubentur aſpicere, & attoniti mirari opus *Domini*, quod facturus erat in diebus eorum, & ſeipſos tegere à venturâ irâ. Atque nè hoc fatum jam in ipſos ſuperveniat, *Judæos* hoc loco cavere jubet *Apoſtolus*, excidium *Hieroſolymæ* horrendum præſignificans.

V. 48. Καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, *Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam*, ut *Vetus*, *Ordinati* ut *Beza*, eodem tamen ſenſu. Dura verò & inſolens eſt illa verſio, neque quadrat, ut haud pauci ſentiunt, cum Scriptura. Quidni ergò, ut ſaltem locus iſte nil momenti afferat tam controverſo ſenſui, de quo nunquam erit, uſque dum *Elias* venerit, diſputandi finis, diſtinguantur & vertantur verba iſta potiùs in hunc modum: καὶ ἐπίστευσαν, ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι, εἰς ζωὴν αἰώνιον, *Et crediderunt*, *quotquot convenerunt*, *in vitam æternam*. *Judæi* ſeipſos indignos judicârunt vitâ æternâ, *v.* 46. *Gentes* autem *audientes gaviſæ ſunt*, *et glorificabant verbum Domini*, *et crediderunt in vitam æternam quotquot convenerunt*: τεταγμένοι, poſito pro συνηγμένοι, qua voce uſus eſt *Evangeliſta*, *v.* 44. σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη, *penè univerſa civitas convenit audire verbum Dei*. *Credere in vitam æternam*

eſt

eſt articulus fidei, imò ſumma fidei; *hæc eſt enim vita æterna, ut cognoſcat te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum. Joh.* 17. 3. Quoad interpretationem vocis τεταγμένοι, non eſt omninò nova, nec ſine authoritate; vox enim *Hebræa* יעד, quæ à LXX frequenter vertitur συνάγω, & συναθροίζω, *convenio*, & *congrego*, vertitur ab iis quandoque τάττομαι, ut *Exod.* 29. 43. ונעדתי שמה לבני ישראל, καὶ τάξομαι ἐκεῖ τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. *Et conveniam ibi filiis Iſrael*, ut *Pagninus*. Eſt etiam τάττω proprie, εἰς τάξιν καθιστῶ, *in ordine colloco*, adeò ut neque à ſenſu abhorreat, ſi reddatur, *Et quotquot erant in ordine collocati* (nempe ad audiendum verbum *Dei*) *crediderunt in vitam æternam*; vel, *quotquot erant inſtructi*, ſecundum vim vocis alteram, i. e. qui quod docuit *Apoſtolus* audiverunt. Nec poſſum aliter ſentire, quin εἰς ζωὴν αἰώνιον neceſſariò oporteat conſtrui cum verbo ἐπίστευσαν, quicquid velit τὸ τεταγμένοι.

Cap. 14. v. 23. Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς &c. i. e. ut alii, καταστήσαντες, in quo ſenſu multoties occurrit apud *Scriptores Græcos, Ethnicos & Eccleſiaſticos. Cùm conſtituiſſent illis Presbyteros*, ut ſcribit *Paulus Tito* 1. 5. ut alii, *ordinantes*, vel *cùm ordinâſſent illos*, ſenſu hodierno *Eccleſiaſtico*. Utra verò valeat interpretatio, non minima lis eſt. Ut dicam ego quod ſentio liberè, non poſſum non profiteri, me totum in eorum ſententiam ire, qui aiunt *Lucam* hoc loco velle, καταστήσαντες, *conſtituentes*, non verò *ordinantes* ſenſu *Eccleſiaſtico* hodierno. Non enim vel argumento, vel teſtimonio adhuc vincor, ut credam χειροτονίαν, per ſe tunc temporis, vel à multis pòſt diebus, ſignificaſſe χειροθεσίαν vel καθιέρωσιν, adeò ut omne quod affirmat *Zonaras* de acceptione verâ

hujus

Digitized by Google

hujus vocis in initio *Scholii* in *primum Apoſtolorum Canonem* (quocunque fine vel impulſu) veriſſimum eſſe rear. Cujus verba, quia ſententiam noſtram ita planè exprimunt, (valeant quantum valere poſſunt) libet hîc apponere. Νῦν μὲν χειροτονία καλεῖται, &c. *Nunc quidem Chirotonia vocatur abſolutio precum, ſanctique Spiritus invocatio, dum ſacerdotio quis initiatur & conſecrationem ſortitur, ex eo dicta, quòd Pontifex extendat manum, benedicens homini ad ſacra deligendo; ſed ipſum ſuffragium quondam nominatum eſt Chirotonia. Nam cùm turbæ liceret in urbibus eligere ſacrorum præfectos, conveniebat ipſa turba, & alii quidem hunc, alii deligebant illum; quatenus autem plurium ſuffragium vinceret, eligentes ferunt ſolitos* τείνειν τὰς χεῖρας, *extendere manus, & per manus ita porrectas numerabantur, qui vel hunc vel illum delegiſſent; plurium verò calculis electum ſummo ſacerdotio præfecêre. Chirotoniæ nomen hinc deſumptum, quo ſic etiam Synodorum Patres inveniuntur uſi, ſuffragium nominantes Chirotoniam.* Cujus exemplum profert ex *Laodicenſis Synodi canone quinto.* Et hucuſque *Zonaras*; ex quo, ſiqua fides, apertè arguitur vocem χειροτονίας ſenſu hodierno *Eccleſiaſtico* eſſe novam, ſaltem non in uſu tempore *Apoſtolorum.* Ut hoc verò probetur pleniùs, miſſas faciendo authoritates univerſas ſuſpectas, vel quæ in quæſtionem vocari poterint, provocemus ad æquos judices, ad certa & probata teſtimonia à primævis *Scriptoribus* petenda, quorum ſana & accepta eſt apud omnes authoritas. Et primò initium ſumamus à *ſancto Paulo*, 2 *Cor.* 8. 19. ubi *frater ille, cujus laus fuit in Evangelio*, dicitur χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, *conſtitutus ab Eccleſiis ſocius peregrinationis Pauli,* ubi

vix

eſt articulus fidei, imò ſumma fidei; *hæc eſt enim vita æterna, ut cognoſcat te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum. Joh.* 17. 3. Quoad interpretationem vocis τεταγμένοι, non eſt omninò nova, nec ſine authoritate; vox enim *Hebræa* יעד, quæ à LXX frequenter vertitur συνάγω, & συναθροίζω, *convenio*, & *congrego*, vertitur ab iis quandoque τάττομαι, ut *Exod.* 29. 43. ונעדתי שמה לבני ישראל, καὶ τάξομαι ἐκεῖ τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. *Et conveniam ibi filiis Iſrael*, ut *Pagninus*. Eſt etiam τάττω proprie, εἰς τάξιν καθιστῶ, *in ordine colloco*, adeò ut neque à ſenſu abhorreat, ſi reddatur, *Et quotquot erant in ordine collocati* (nempè ad audiendum verbum *Dei*) *crediderunt in vitam æternam*; vel, *quotquot erant inſtructi*, ſecundum vim vocis alteram; i. e. qui quod docuit *Apoſtolus* audiverunt. Nec poſſum aliter ſentire, quin εἰς ζωὴν αἰώνιον neceſſariò oporteat conſtrui cum verbo ἐπίστευσαν, quicquid velit τὸ τεταγμένοι.

Cap. 14. v. 23. Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς &c. i. e. ut alii, καταστήσαντες, in quo ſenſu multoties occurrit apud *Scriptores Græcos, Ethnicos & Eccleſiaſticos. Cùm conſtituiſſent illis Presbyteros*, ut ſcribit *Paulus Tito* 1. 5. ut alii, *ordinantes*, vel *cùm ordinâſſent illos*, ſenſu hodierno *Eccleſiaſtico*. Utra verò valeat interpretatio, non minima lis eſt. Ut dicam ego quod ſentio liberè, non poſſum non profiteri, me totum in eorum ſententiam ire, qui aiunt *Lucam* hoc loco velle, καταστήσαντες, *conſtituentes*, non verò *ordinantes* ſenſu *Eccleſiaſtico* hodierno. Non enim vel argumento, vel teſtimonio adhuc vincor, ut credam χειροτονίαν, per ſe tunc temporis, vel à multis poſt diebus, ſignificaſſe χειροθεσίαν vel καθιέρωσιν, adeò ut omne quod affirmat *Zonaras* de acceptione verâ

hujus

Digitized by Google

hujus vocis in initio *Scholii* in *primum Apoſtolorum Canonem* (quocunque fine vel impulſu) veriſſimum eſſe rear. Cujus verba, quia ſententiam noſtram ita planè exprimunt, (valeant quantum valere poſſunt) libet hîc apponere. Νῦν μὲν χειροτονία καλεῖται, &c. *Nunc quidem Chirotonia vocatur abſolutio precum, ſanctique Spiritus invocatio, dum ſacerdotio quis initiatur & conſecrationem ſortitur, ex eo dicta, quòd Pontifex extendat manum, benedicens homini ad ſacra deligendo; ſed ipſum ſuffragium quondam nominatum eſt Chirotonia. Nam cùm turbæ liceret in urbibus eligere ſacrorum præfectos, conveniebat ipſa turba, & alii quidem hunc, alii deligebant illum; quatenus autem plurium ſuffragium vinceret, eligentes ferunt ſolitos* τείνειν τὰς χεῖρας, *extendere manus, & per manus ita porrectas numerabantur, qui vel hunc vel illum delegiſſent; plurium verò calculis electum ſummo ſacerdotio præfecêre. Chirotoniæ nomen hinc deſumptum, quo ſic etiam Synodorum Patres inveniuntur uſi, ſuffragium nominantes Chirotoniam.* Cujus exemplum profert ex *Laodicenſis Synodi canone quinto.* Et hucuſque *Zonaras*; ex quo, ſiqua fides, apertè arguitur vocem χειροτονίας ſenſu hodierno *Eccleſiaſtico* eſſe novam, ſaltem non in uſu tempore *Apoſtolorum.* Ut hoc verò probetur pleniùs, miſſas faciendo authoritates univerſas ſuſpectas, vel quæ in quæſtionem vocari poterint, provocemus ad æquos judices, ad certa & probata teſtimonia à primævis *Scriptoribus* petenda, quorum ſana & accepta eſt apud omnes authoritas. Et primò initium ſumamus à *ſancto Paulo*, 2 *Cor.* 8. 19. ubi *frater ille, cujus laus fuit in Evangelio*, dicitur χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, *conſtitutus ab Eccleſiis ſocius peregrinationis Pauli*, ubi vix

eſt articulus fidei, imò ſumma fidei; *hæc eſt enim vita æterna, ut cognoſcat te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum. Joh.* 17. 3. Quoad interpretationem vocis τεταγμένοι, non eſt omninò nova, nec ſine authoritate; vox enim *Hebræa* יעד, quæ à LXX frequenter vertitur συνάγω, & συναθροίζω, *convenio*, & *congrego*, vertitur ab iis quandoque τάττομαι, ut *Exod.* 29.43: ונעדתי שמה לבני ישראל, καὶ τάξομαι ἐκεῖ τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. *Et conveniam ibi filiis Iſrael*, ut *Pagninus*. Eſt etiam τάττω proprie, εἰς τάξιν καθιστῶ, *in ordine colloco*, adeò ut neque à ſenſu abhorreat, ſi reddatur, *Et quotquot erant in ordine collocati* (nempe ad audiendum verbum *Dei*) *crediderunt in vitam æternam*; vel, *quotquot erant instructi*, ſecundum vim vocis alteram, i. e. qui quod decuit *Apoſtolus* audiverunt. Nec poſſum aliter ſentire, quin εἰς ζωὴν αἰώνιον neceſſariò oporteat conſtrui cum verbo ἐπίστευσαν, quicquid velit τὸ τεταγμένοι.

Cap. 14. v. 23. Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς &c. i. e. ut alii, καταστήσαντες, in quo ſenſu multoties occurrit apud *Scriptores Græcos, Ethnicos & Eccleſiaſticos. Cùm conſtituiſſent illis Presbyteros*, ut ſcribit *Paulus Tito* 1. 5. ut alii, *ordinantes*, vel *cùm ordinâſſent illos*, ſenſu hodierno *Eccleſiaſtico*. Utra verò valeat interpretatio, non minima lis eſt. Ut dicam ego quod ſentio liberè, non poſſum non profiteri, me totum in eorum ſententiam ire, qui aiunt *Lucam* hoc loco velle, καταστήσαντες, *conſtituentes*, non verò *ordinantes* ſenſu *Eccleſiaſtico* hodierno. Non enim vel argumento, vel teſtimonio adhuc vincor, ut credam χειροτονίαν, per ſe tunc temporis, vel à multis poſt diebus, ſignificaſſe χειροθεσίαν vel καθιέρωσιν, adeò ut omne quod affirmat *Zonaras* de acceptione verâ

hujus

Digitized by Google

hujus vocis in initio *Scholii* in *primum Apoſtolorum Canonem* (quocunque fine vel impulſu) veriſſimum eſſe rear. Cujus verba, quia ſententiam noſtram ita planè exprimunt, (valeant quantum valere poſſunt) libet hîc apponere. Νῦν μὲν χειροτονία καλεῖται, &c. *Nunc quidem Chirotonia vocatur abſolutio precum, ſanctique Spiritus invocatio, dum ſacerdotio quis initiatur & conſecrationem ſortitur, ex eo dicta, quòd Pontifex extendat manum, benedicens homini ad ſacra deligendo; ſed ipſum ſuffragium quondam nominatum eſt Chirotonia. Nam cùm turbæ liceret in urbibus eligere ſacrorum præfectos, conveniebat ipſa turba, & alii quidem hunc, alii deligebant illum; quatenus autem plurium ſuffragium vinceret, eligentes ferunt ſolitos* τείνειν τὰς χεῖρας, *extendere manus, & per manus ita porrectas numerabantur, qui vel hunc vel illum delegiſſent; plurium verò calculis electum ſummo ſacerdotio præfecêre. Chirotoniæ nomen hinc deſumptum, quo ſic etiam Synodorum Patres inveniuntur uſi, ſuffragium nominantes Chirotoniam.* Cujus exemplum profert ex *Laodicenſis Synodi canone quinto.* Et hucuſque *Zonaras*; ex quo, ſiqua fides, apertè arguitur vocem χειροτονίας ſenſu hodierno *Eccleſiaſtico* eſſe novam, ſaltem non in uſu tempore *Apoſtolorum.* Ut hoc verò probetur pleniùs, miſſas faciendo authoritates univerſas ſuſpectas, vel quæ in quæſtionem vocari poterint, provocemus ad æquos judices, ad certa & probata teſtimonia à primævis *Scriptoribus* petenda, quorum ſana & accepta eſt apud omnes authoritas. Et primò initium ſumamus à *ſancto Paulo*, 2 *Cor.* 8. 19. ubi *frater ille, cujus laus fuit in Evangelio*, dicitur χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, *conſtitutus ab Eccleſiis ſocius peregrinationis Pauli*, ubi

vix

eſt articulus fidei, imò ſumma fidei; *hæc eſt enim vita æterna, ut cognoſcat te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum. Joh.* 17. 3. Quoad interpretationem vocis πεταγμένοι, non eſt omninò nova, nec ſine authoritate; vox enim *Hebræa* יעד, quæ à LXX frequenter vertitur συνάγω, & συναθροίζω, *convenio*, & *congrego*, vertitur ab iis quandoque τάττομαι, ut *Exod.* 29.43. ונעדתי שמה לבני ישראל, καὶ τάξομαι ἐκεῖ τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. *Et conveniam ibi filiis Iſrael*, ut *Pagninus*. Eſt etiam τάττω proprie, εἰς τάξιν καθιστῶ, *in ordine colloco*, adeò ut neque à ſenſu abhorreat, ſi reddatur, *Et quotquot erant in ordine collocati* (nempe ad audiendum verbum *Dei*) *crediderunt in vitam æternam*; vel, *quotquot erant inſtructi*, ſecundum vim vocis alteram; i. e. qui quod docuit *Apoſtolus* audiverunt. Nec poſſum aliter ſentire, quin εἰς ζωὴν αἰώνιον neceſſariò oporteat conſtrui cum verbo ἐπίστευσαν, quicquid velit τὸ πεταγμένοι.

Cap. 14. v. 23. Χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς &c. i. e. ut alii, καταστήσαντες, in quo ſenſu multoties occurrit apud *Scriptores Græcos, Ethnicos* & *Eccleſiaſticos. Cùm conſtituiſſent illis Presbyteros*, ut ſcribit *Paulus Tito* 1. 5. ut alii, *ordinantes*, vel *cùm ordinâſſent illos*, ſenſu hodierno *Eccleſiaſtico*. Utra verò valeat interpretatio, non minima lis eſt. Ut dicam ego quod ſentio liberè, non poſſum non profiteri, me totum in eorum ſententiam ire, qui aiunt *Lucam* hoc loco velle, καταστήσαντες, *conſtituentes*, non verò *ordinantes* ſenſu *Eccleſiaſtico* hodierno. Non enim vel argumento, vel teſtimonio adhuc vincor, ut credam χειροτονίαν, per ſe tunc temporis, vel à multis poſt diebus, ſignificaſſe χειροθεσίαν vel καθιέρωσιν, adeò ut omne quod affirmat *Zonaras* de acceptione verâ

hujus

hujus vocis in initio *Scholii* in *primum Apoſtolorum Canonem* (quocunque fine vel impulſu) veriſſimum eſſe rear. Cujus verba, quia ſententiam noſtram ita planè exprimunt, (valeant quantum valere poſſunt) libet hîc apponere. Νῦν μὲν χειροτονία καλεῖται, &c. *Nunc quidem Chirotonia vocatur abſolutio precum, ſanctique Spiritus invocatio, dum ſacerdotio quis initiatur & conſecrationem ſortitur, ex eo dicta, quòd Pontifex extendat manum, benedicens homini ad ſacra deligendo; ſed ipſum ſuffragium quondam nominatum eſt Chirotonia. Nam cùm turbæ liceret in urbibus eligere ſacrorum præfectos, conveniebat ipſa turba, & alii quidem hunc, alii deligebant illum; quatenus autem plurium ſuffragium vinceret, eligentes ferunt ſolitos* τείνειν τὰς χεῖρας, *extendere manus, & per manus ita porrectas numerabantur, qui vel hunc vel illum delegiſſent; plurium verò calculis electum ſummo ſacerdotio præfecêre. Chirotoniæ nomen hinc deſumptum, quo ſic etiam Synodorum Patres inveniuntur uſi, ſuffragium nominantes Chirotoniam.* Cujus exemplum profert ex *Laodicenſis Synodi canone quinto.* Et hucuſque *Zonaras*; ex quo, ſiqua fides, apertè arguitur vocem χειροτονίας ſenſu hodierno *Eccleſiaſtico* eſſe novam, ſaltem non in uſu tempore *Apoſtolorum.* Ut hoc verò probetur pleniùs, miſſas faciendo authoritates univerſas ſuſpectas, vel quæ in quæſtionem vocari poterint, provocemus ad æquos judices, ad certa & probata teſtimonia à primævis *Scriptoribus* petenda, quorum ſana & accepta eſt apud omnes authoritas. Et primò initium ſumamus à *ſancto Paulo*, 2 *Cor.* 8. 19. ubi *frater ille, cujus laus fuit in Evangelio*, dicitur χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, *conſtitutus ab Eccleſiis ſocius peregrinationis Pauli,* ubi

vix

ἀφανίσθητε. *Videte contemptores & reſipiſcite, & admiramini mirabilia, & diſperdimini*; ut *Interpres.* *Hebræum* verò, ראו בגוים והבטו והתמהו תמהו *Videte in gentibus* (i. e. vos qui eſtis inter *Gentes,*) *& aſpicite, & attoniti eſtote, obſtupeſcite*, ut *Pagninus.* Ubi verbum תמהו, pro poſſibili errore literarum bis à *Græcis* videtur reddi; poſtquam enim pro vulgari lectione vertiſſent θαυμάσατε, opinantes, opinor, non benè convenire unam eandémque vocem repetitam, addiderunt etiam τὸ, ἀφανίσθητε, exiſtimantes fortè pro תמה, debuiſſe legi חבה, errore proclivi ſatis ob literarum ſimilitudinem; quæ vox ſignificat, *latibulum quærite*, & admodum quadrat cum voce ἀφανίσθητε; ἀφανίζειν enim apud *Heſychium* eſt σκεπάσαι, *tegere*, vel *abſcondere.* Sic apud *Plutarchum*, ἀφανίζειν ἐ θέλει τὸ ἀληθὲς, *non vult tegere veritatem*; &, οἱ γὰρ ἔλαφοι κατορύττουσι καὶ ἀφανίζουσι κατὰ τῆς γῆς, ὅταν ἐκπέσῃ τὸ κέρας, *Cervi quando decidit cornu defodiunt, & abſcondunt ſub terra.* Sic *Job.* 22. 20. vocem נכחד quæ ſignificat, *abſcondit*, LXX vertunt ἀφανίζει; in quo ſenſu ἀφανίσθητε videtur hoc loco aptiùs verti. *Videte contemptores, et obſtupeſcite*, vel *et attoniti eſtote*, & *abſcondimini*, ſive *latibula* vobis *quærite.* Eſt enim מחבוא, vel מחבא, propriè *latibulum*, vel *receptaculum, ubi quis tutus eſt contra cœli, aliáſve injurias*, ut *Schindlerus.* Atque ita debere intelligi valdè innuit, quòd verſio iſta magis convenit cum ſcopo loci, quàm vel *evaneſcite*, vel *diſperdimini*, quæ quid ſibi velint non adeò eſt in promptu dicere; præcipuè ſi erratum ſit à *Maſorethis*, legendo בגוים *inter Gentes*, pro בגדים καταφρονηταὶ, *contemptores*, ut eſt propter ſimilitudinem literarum ד ו certè poſſibile

ſibile, & in hoc loco *Habak.* videtur pluſquàm probabile. Non enim alloquitur *Propheta Gentes*, ſed *Judæos*, quos omninò tangit ſequens ſermo, ſuper quos in ipſorum diebus ſuperventura fuit devaſtatio, quam prænunciat, captivitas nempè *Babylonica*, de qua vide quid locutus fuerit *Dominus* 2 *Reg.* 21. 13, 14. Qui optimo etiam jure vocantur בגדים, *καταφρονηταὶ*, *contemptores*, qui *perverterunt judicium*, & *lacerârunt legem Dei*, ut vertunt aliqui, ideóque non ſine cauſa jubentur aſpicere, & attoniti mirari opus *Domini*, quod facturus erat in diebus eorum, & ſeipſos tegere à venturâ irâ. Atque nè hoc fatum jam in ipſos ſuperveniat, *Judæos* hoc loco cavere jubet *Apoſtolus*, excidium *Hieroſolymæ* horrendum præſignificans.

V. 48. Καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, *Et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam*, ut *Vetus*, *Ordinati* ut *Beza*, eodem tamen ſenſu. Dura verò & inſolens eſt illa verſio, neque quadrat, ut haud pauci ſentiunt, cum Scriptura. Quidni ergò, ut ſaltem locus iſte nil momenti afferat tam controverſo ſenſui, de quo nunquam erit, uſque dum *Elias* venerit, diſputandi finis, diſtinguantur & vertantur verba iſta potiùs in hunc modum: καὶ ἐπίστευσαν, ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι, εἰς ζωὴν αἰώνιον, *Et crediderunt*, *quotquot convenerunt*, *in vitam æternam*. *Judæi* ſeipſos indignos judicârunt vitâ æternâ, *v.* 46. *Gentes* autem *audientes gaviſæ ſunt*, *et glorificabant verbum Domini*, *et crediderunt in vitam æternam quotquot convenerunt*: τεταγμένοι, poſito pro συνηγμένοι, qua voce uſus eſt *Evangeliſta*, *v.* 44. σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήχθη, *penè univerſa civitas convenit audire verbum Dei* *Credere in vitam æternam*

eſt

hujus vocis in initio *Scholii* in *primum Apoſtolorum Canonem* (quocunque fine vel impulſu) veriſſimum eſſe rear. Cujus verba, quia ſententiam noſtram ita planè exprimunt, (valeant quantum valere poſſunt) libet hîc apponere. Νῦν μὲν χειροτονία καλεῖται, &c. *Nunc quidem Chirotonia vocatur abſolutio precum, ſanctique Spiritus invocatio, dum ſacerdotio quis initiatur & conſecrationem ſortitur, ex eo dicta, quòd Pontifex extendat manum, benedicens homini ad ſacra deligendo; ſed ipſum ſuffragium quondam nominatum eſt Chirotonia. Nam cùm turbæ liceret in urbibus eligere ſacrorum præfectos, conveniebat ipſa turba, & alii quidem hunc, alii deligebant illum; quatenus autem plurium ſuffragium vinceret, eligentes ferunt ſolitos* τείνειν τὰς χεῖρας, *extendere manus, & per manus ita porrectas numerabantur, qui vel hunc vel illum delegiſſent; plurium verò calculis electum ſummo ſacerdotio præfecêre. Chirotoniæ nomen hinc deſumptum, quo ſic etiam Synodorum Patres inveniuntur uſi, ſuffragium nominantes Chirotoniam.* Cujus exemplum profert ex *Laodicenſis Synodi canone quinto.* Et hucuſque *Zonaras*; ex quo, ſiqua fides, apertè arguitur vocem χειροτονίας ſenſu hodierno *Eccleſiaſtico* eſſe novam, ſaltem non in uſu tempore *Apoſtolorum.* Ut hoc verò probetur pleniùs, miſſas faciendo authoritates univerſas ſuſpectas, vel quæ in quæſtionem vocari poterint, provocemus ad æquos judices, ad certa & probata teſtimonia à primævis *Scriptoribus* petenda, quorum ſana & accepta eſt apud omnes authoritas. Et primò initium ſumamus à *ſancto Paulo*, 2 *Cor.* 8. 19. ubi *frater ille, cujus laus fuit in Evangelio*, dicitur χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, *conſtitutus ab Eccleſiis ſocius peregrinationis Pauli*, ubi

vix

vix credo quenquam velle ſobriè aſſerere, eum ordinatum fuiſſe ab *Eccleſiis* ſenſu *Ordinationis* hodierno. Atque ab eo deſcendemus ad *Scriptores* proximos, quos omnes agnoſcunt genuinos. Inter quos primâ vice occurrit *Ignatius*, apud quem in *Epiſt.* ad *Philadelph.* quæ habetur genuina, legimus verba iſta. πρέπον ἐςὶν ὑμῖν ὡς ἐκκλησίᾳ Θεοῦ χειροτονῆσαι ἐπίσκοπον, *Decet vos ut Eccleſiam Dei eligere* ſive *conſtituere Epiſcopum, Eccleſiæ* ſcilicet *Antiochenæ*; ubi certè nemo ſeriò affirmaverit *Epiſcopos* intelligi, quaſi ad *Eccleſiam* repræſentativam hæc dicta forent, cùm indefinitè ſcribat ad *Philadelphenſes*, quos *Eccleſiam* vocat collectivè, & quibus dat præcepta ſingularia, nullo modo *Epiſcopis* propria ſolis. Et ab eo veniamus ad *Scriptores Eccleſiaſticos* hiſtoricos primævos: in quibus plerumque, ni fallor, ſi non omninò, voces χειροτονία & χειροτονεῖν, *electionem* vel *conſtitutionem*, *eligere* vel *conſtituere* ſignificant. Imò in quibuſdam locis certò ſcio ita neceſſariò verti, & credo hercle ita jure deberi vel ſaltem legitimè poſſe in omnibus. Sic in *Euſebio* legimus, *Hiſt. Eccleſiaſt. l. 6. c. 29.* τῶν γὰρ ἀδελφῶν ἁπάντων χειροτονίας ἕνεκα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας συγκεκροτημένων, *omnibus enim fratribus electionis gratia in Eccleſia congregatis.* Sic in *Socrate, lib. 2. c. 6. Alexander Epiſcopus Conſtantinopolis* dicitur eſſe mortuus, οὐδένα εἰς τὸν αὐτοῦ τόπον χειροτονήσας, *priuſquam aliquem in ſuo loco conſtituiſſet*: & c. 16. ἐγένετο πολλὴ φιλονεικία περὶ χειροτονίας ἐπισκόπου, ἄλλων ἄλλον ζητούντων, *Magna fuit contentio circa electionem Epiſcopi, cùm alii vellent alium, alii alium.* Et in *Theodoreto, lib. 4. c. 6.* ἀλλὰ καὶ σύμψηφος τῆς χειροτονίας γεγένημαι; *Non ſolùm non contradixi, ſed etiam tuæ electioni unà cum aliis ſuffragatus ſum.*

Multa

Digitized by Google

Multa occurrunt ſimilia exempla in his *Authoribus*, & in *Sozomeno*; & apud *Evagrium*, *lib.* 3. *c.* 13. *Pergamius* dicitur ὕπαρχος τῆς Αἰγύπτου χειροτονηθεὶς, *conſtitutus ſubrex Ægypti*. Sic etiam habemus in *Philone*, in legatione ad *Caium*, χειροτονουμένοις ὑπάρχοις, *conſtitutis Præfectis*. Ut taceam *Scriptores Ethnicos*, inter quos habet inſigne exemplum *Maximus Tyrius*, in quo *Darium* laſciviens equus ἐχειροτίνησεν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, *conſtituit principem*: Adeò ut quantum eſt in me colligere è probatis veterum teſtimoniis, χειροτινεῖν plerumque, ſi non omnino, apud eos eſt ψηφίζειν vel καθιστᾶν, *eligere* vel *conſtituere*. Fateor eadem vox occurrit in ſenſu *Ordinationis* hodierno in variis ſcriptis, quæ præ ſe ferunt antiquitatem valdè magnam; Ut apud *Apoſtolorum Canones*, & quæ etiam prætenduntur *Clementis conſtitutiones*, quibus addi poterit ejuſdem valoris χειροτονία ex *Reſponſ. ad orthodoxos*. Sed cùm de eorum ſingulis authoribus & antiquitate non immeritò dubitetur inter eruditos, non eſt certè æquum ut ſuſpecta eorum *Authoritas* imponat legem pro uſu vocis aliorum teſtimoniis, quorum fides nunquam vocata eſt in dubium. Neque verò eſt probabile *Lexicographos* veteres nullam hujuſmodi *ordinationis* mentionem facere, apud quos χειροτονήσαντες, καταστήσαντες, ἐκλεξάμενοι, χειροτινία, ἐκλογὴ, χειροτονεῖν, καθιστᾶν, ψηφίζειν. Vel *Lucam*, quem omnes prædicant τῆς Ἑλληνικῆς οὐκ ἄπειρον cum *Sophronio*, velle uſurpare vocem in ſenſu nuſquam apud eos cognito vel cognoſcibili. Argumentis ergo & teſtimoniis hiſce fretus, non poſſum non credere quin τὸ χειροτινεῖν ab antiquo ſignificârit *conſtituere* tantùm & *eligere*, nec quid aliud. Vocem verò χειροτονήσαντες hoc loco nihil aliud vel ultrà de-

notare quàm *conſtitutionem* Presbyterorum, quæ facta eſt à *Paulo* & *Barnaba*, nec καθιέρωσιν, nec χειροθεσίαν, *conſecrationem* vel *ordinationem*, ſenſu hodierno *Eccleſiaſtico*. Prima iſtius ſenſus notio expreſſis verbis in *Authore* probato occurrit in *Hieronymo*, nec in ea parte commentariorum ſuſpecto, *Iſ.* 6. 58. ubi χειροτονίαν dicit eſſe *Ordinationem Clericorum, quæ non ſolùm ad imprecationem vocis, ſed ad impoſitionem impletur manûs.* Quæ vocis iſtius acceptio circa iſta tempora primùm videtur increbuiſſe, (etſi nec tum univerſaliter nota) cum jam pridem variis tumultibus evenientibus inter populum ipſum, & populum & *Clerum* pro electione *Epiſcoporum*, populus in poſterum prudenter excluſus eſt decreto *Patrum*, vox verò χειροτονίας remanſit, ab ipſis aſſumpta & tractu temporis in ſuum uſum. i. e. in *conſecrationis* ſenſum ſubſtituta & accommodata. In ſumma, nè quis detorqueat ſententiam noſtram, ſola mihi res eſt cum illis, qui volunt τὸ χειροτονεῖν hoc loco propriè & per ſe ſignificare καθιέρωσιν, nempè *ſolennem ordinationem cum precibus, jejunio, & impoſitione manuum*. Hoc ego τὸ χειροτονεῖν hoc loco ſignificare conſtanter nego. Hos Presbyteros, quos *Apoſtoli* vel elegerant vel *conſtituerant* in variis diſtantibus Eccleſiis, fuiſſe omnes *conſecratos cum precibus*, *jejunio*, & *impoſitione manuum* non nego, ſed potiùs firmiter credo. Licèt fortè tamen verba in hoc loco id neque evincant, nec quidem ferant, ut quidam volunt, qui pace *ſanctiſſimi* viri *beati Chryſoſtomi*, non imprudenter vel incogitanter jejunium & preces hoc loco referant ad valedictionem *Pauli* & *Barnabæ*, & non ad conſtitutionem Presbyterorum, quaſi id tantùm obiter narraretur, ſenſus verò eſſet ſecundum veram & rectam conſtructionem,

onem; χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν παρέθεντο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ, &c *Et cùm conſtituiſſent illis Presbyteros per ſingulas Eccleſias, precati cum jejunio commendârunt eos Domino in quem crediderunt.* Neque fuit ejuſmodi valedictio omninò incongrua vel inſolita. *Act.* 20. 36. *Paulus* valedicturus *Epheſiis*, σὺν πᾶσιν αὐτοῖς προσηύξατο, *oravit cum omnibus illis:* & 21. 5. valedicturus diſcipulis in *Tyro*, *oravit cum eis poſitis genibus in littore.* Quod ſi aliquando jejunarent, ſatis eſt & id probabile in negotio quod ſemper ſolenne fuit. Probabiliter etiam conſtitutio Preſbyterorum in ſingulis Eccleſiis adeò diſtantibus, ut fuerunt *Derbe*, *Lyſtra*, *Antiochia*, & *Iconium*, non fuit unius diei opus, quod ſtrenuè fuiſſe innuitur, ſi precatio cum jejunio referatur ad conſtitutionem Presbyterorum.

C. 15. v. 10. Νῦν οὖν τί πειράζετε τὸν Θεὸν, ἐπιθεῖναι ζυγὸν &c. *Nunc ergo quid tentatis Deum, imponendo jugum cervici diſcipulorum?* ut τοῦ ποιεῖν ἔκθετα. *Act.* 7. 19.

V. 14. Συμεὼν ἐξηγήσατο καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς ἐπεσκέψατο, λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. *Symeon narravit quomodo Deus primò viſitaverat, ſumendo ex Gentibus populum nomini ſuo.* Eadem eſt dictionis formula cum ea quæ præceſſit. Dictio eſt *Elleiptica*, & ſupplenda articulo τοῦ, & præpoſitione quæ ſenſui maximè eſt congrua, aliquando διὰ, aliquando περὶ, ut *Act.* 27. 1. vel à ſimili.

C. 16. v. 10. Ὡς δὲ τὸ ὅραμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν &c. *Ut autem viſionem viderat ſtatim ſtuduimus proficiſci in Macedoniam.* Mutantur perſonæ, unde liquet *Lucam* hoc tempore aſſociatum eſſe *Paulo*, quod *Grotius* pri-

mò obſervat factum 20. 5. At illud ſecundum erat tempus cum proficiſceretur à *Philippis Troada*, nunc verò profecti ſunt à *Troade Philippos*.

C. 17. v. 8, 9. Ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα, καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν &c. i. e. per *Hyperbaton. Commoverunt autem iſta plebem & principes civitatis cùm audirent, qui accipientes cautionem à Jaſone & reliquis, dimiſerunt illos.* τὸ καὶ rectè exponitur *qui* vel & *ille*, ſubaudiendo αὐτὸς, ut *Matth.* 27. 10. *Act.* 7. 10. & alibi.

V. 30. Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς τανῦν παραγγέλλει &c. *Hæc quidem tempora ignorantiæ deſpiciens Deus nunc annuntiat omnibus hominibus, ut pœnitentiam agant.* Τοὺς dicitur pro τούτους. *Deſpiciens*, i. e. *non reſpiciens*, vel *ſine reſpectu præteriens*. In quo ſenſu vox illa ſæpius accipitur in *Veteri*, ut *Deut.* 22. 1. 3. & 4. & *Job.* 31. 19. Miſericordiam Dei nunc in præſenti in gentes prædicat, qui eos priorum temporum ſivit perire in ignorantia non reſpiciens illos: ὑπερεῖδε, καταφρονεῖ, *Heſych*.

C. 19. v. 9. Ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός: ſic legit *Rob. Steph.* & non Τυράννου cum litera majuſculâ. *In Schola cujuſdam civitatis principis*; τύραννός ἐστιν ἄρχων πόλεως; *eſt civitatis princeps: Phav.* Et in hoc ſenſu videntur *Æthiop.* & *Arab.* Interpretes hanc vocem intellexiſſe. Sic *Joſ.* 13. & *Jud.* 16. ſæpiùs in eodem capite pro *Hebræo* סרני, apud LXX ἄρχοντες, *Chaldæus* legit טורני, *tyranni.* Adeò ut vox videatur *Chaldaica.* Eandem etiam habemus *Dan.* 3. 2. *Eſth.* 9 3 *Habak.* 1. 10. *Si nomen eſt proprium, cur addit* τινός? *Eraſm.*

C. 20. v. 8. ἐν τῷ ὑπερῴῳ. Rectè *in cœnaculo*, ut *Vetus.* בעליה. *in ſuperiore parte domus*, à verbo עלה, *aſcendit*, *ad quam ſcalis aſcendebatur, ubi antiquitùs cœnabatur*, ὑπερῷον. *Schind.* ut etiam ſæpe vertitur à LXX, & *cœnaculum* à *Latino.* ſic *Feſtus*, *Cœnacula dicuntur ad quæ ſcalis aſcenditur.*

C. 21. v. 16. Συνῆλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν ἄγοντες παρ' ᾧ ξενισθῶμεν Μνάσωνί τινι Κυπρίῳ, ἀρχαίῳ μαθητῇ. Subaudiendum *οἱ* vel *τινὲς τῶν μαθητῶν*. *Venerunt ſimul cum nobis quidam diſcipuli*, vel *quidam ex diſcipulis à Cæſarea, ducentes ad Mnaſonem quendam Cyprium, antiquum diſcipulum, apud quem hoſpitaremur.* Μνάσωνι pro πρὸς τὸν Μνάσωνα. Verbis enim quæ ſignificant motum è loco Dativus ſæpè additur pro Accuſativo cum præpoſitione, ut ὁρμᾷ διὰ τοῦ ἀέρος τῇ πόλει, pro εἰς πόλιν. Miror verò cur interpretes quos vidi omnes vertant, adducentes ſecum *Mnaſonem*, cùm neque ſteterit cum *Grammatica* vel ſenſu; multò eſt enim probabilius *Mnaſonem* habitâſſe, & jam fuiſſe *Hieroſolymis*, apud quem ſtatuebant hoſpitari.

C. 22. v. 25. Ὡς δὲ προέτειναν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσι. Προτείνει, δίδωσι, *Heſych. ut verò tradiderant eum flagellis.* i. e. *flagellandum*, *dixit aſtanti Centurioni Paulus*, *num hominem indemnatum & Romanum licet vobis flagellare?* vix credo *Apoſtolum* diſtuliſſe ſermonem ſuum ad *Centurionem* uſque dum denudaſſent corpus & extendiſſent flagellandum, ſed à prima facie flagellorum primam arripuiſſe occaſionem ſe notum facere.

C. 25. v. 5. Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, nempè κατηγορεῖν. *Qui ergo poſſunt inter vos* accuſa-

 re

Digitized by Google

re *deſcendant ſimul, & ſi quid eſt in viro crimen accuſent eum.*

C. 26. v. 16, Καὶ μάρτυρα ὧν τε εἶδες ὧν τε ὀφθήσομαί σοι, ἐξαιρούμενός σε &c. *Ut conſtituam te miniſtrum & teſtem tum eorum quæ vidiſti, tum eorum quæ â te videri faciam, cum eripiam te de populo* (ſcilicet *Judaico*) *& gentibus, ad quas nunc te mitto.* ὀφθήσομαι opinor accipi in *Hebræorum Hiphil*, ut in *N.T.* accipiuntur plurima.

C. 27. v. 9. διὰ τὸ καὶ νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι. *Eò quòd & jejunium prateriiſſet.* Non ingratum erit ſpero nec intempeſtivum ſuo loco hîc apponere, quod animadvertit alibi *Reverendiſſimus Uſſerius* in ſuis *Veteris Teſtamenti Annalibus.* Cujus verba ſunt hujusmodi. *Unde plusquam veri ſimile fit, eodem ejectum Adamum fuiſſe die quo inductus in Paradiſum fuerat. Qui quidem dies Mundi decimus eſſe videatur* (*Kalendis Novembribus anni Juliani proleptici reſpondens: quo deinceps ad memorabilis hujus caſus memoriam conſervandam* (*ut rationi conſentaneum eſt*) *inſtituta eſt Expiationis ſolennitas & ſtatum Jejunium* (νηστείας *nomine Act.* 27. 9. κατ' ἐξοχὴν *denotatum*) *in quo univerſi tam inquilini quam peregrini animas ſuas affligere jubebantur, adjuncta ſanctione ſeveriſſima, Omnis anima quæ non fuerit afflicta eo ipſo die exſcindetur è populis ſuis.* [Lev. 16. 29. & 23. 29.] Quàm verò ſit periculoſa navigatio poſt vel circà *Kalendas Novembris non eſt opus dicere.*

V. 21. Τὴν ὕβριν ταύτην: *Et non comparâſſe hanc procellam*, ſive *tempeſtatem.* Ὕβρις, παρὰ τὸ ὕειν βάρος, *eò quòd pluat pondus* ſeu

ſeu *graviter.* *Suid.* & in *Pollucis Onomaſtico,* ὑβριστὴς ἄνεμος, *procelloſus ventus.*

In Epiſtolam ad ROMANOS.

ROM. c. 1. v. 17. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. Verba hæc, ni fallor, optimè exponuntur per *Metatheſim*, quaſi ſcriberetur, Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐκ πίστεως ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται εἰς πίστιν. *Juſtitia enim Dei ex fide in ea revelatur in fidem*, i.e. *ut credatur.* Ut enim hæc juſtitia *Dei* ex fide demonſtretur & credatur, eſt opus ferè totius Epiſtolæ. *Metatheſes* ejuſmodi in *N. T.* ſunt frequentiſſimæ. Quoad Phraſim, εἰς πίστιν, eſt omninò eadem cum ea quæ præceſſit *v.* 5. & quæ ſequitur, 16. 26. εἰς ὑπακοὴν πίστεως, *in obedientiam fidei*, i. e *ut obediatur fidei inter Gentes.* Qualis etiam eſt illa, 15. 18 εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν, *in obedientiam Gentium.* i.e. *ut obedirent Gentes*, ut utroque loco plerumque exponitur. Quid verò velit ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, non benè convenit inter *Interpretes.*

C. 2. v. 15. Τὸ ἔργον τοῦ νόμου, *Opus legis ſcriptum in cordibus.* Opus legis eſt accuſare, vel excuſare. Atque id facit conſcientia in uniuſcujuſque corde.

C. 3. v. 5. Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἄδικος ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; (κατ᾽ ἄνθρωπον λέγω, μὴ γένοιτο· ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον;) εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἔτι κἀγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι, καὶ μὴ (καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθώς φασί τινες ἡμᾶς λέγειν·) ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθά; ὧν τὸ κρίμα ἔνδικόν ἐστι. *Si verò iniquitas noſtra Dei juſtitiam commendat, quid dicemus? Nonne injuſtus eſt Deus qui infert iram? (ſecundum hominem loquor, abſit; tum enim quomodo Deus judicabit mundum?) Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit ad ejus gloriam, cur ego tanquam peccator judicor, & non (ſicut blaſphemamur, & ſicut quidam nos aiunt dicere) quoniam fecerimus mala ut venirent bona? quorum judicium juſtum eſt.* Si enim in judicium vocarentur, eò quod fecerint mala ut venirent bona, *κατ᾽ ἄνθρωπον* poſſint dicere, ſe non oportere judicari ut peccatores, ſed abſolvi potiùs, ſi non remunerari, eò quòd feciſſent quod tendebat ad *Dei* gloriam. At ſi hoc daretur, quomodo judicaret *Deus* mundum? ſi nimirum hoc prætextu evadere poſſent impii judicium *Dei*, nullus relinqueretur judicandus. Verſio eſt certè in ſe legitima. Particula *μὴ* ſæpiùs in *N. T.* vertitur *nonnè*, ut *Matth.* 12. 23. *Joh.* 4. 29. 18. 17, & 25. & alibi, ut etiam in hoc ipſo loco vertit *Grotius*. Parùm intereſt quoad ſenſum, ſi vertatur, *num injuſtus eſt Deus?* Vide eandem dicendi formulam 9. 14.

C. 4. v. 6. Καθάπερ καὶ Δαβὶδ λέγει τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου &c. Poſt λέγει, ſubaudi κατὰ nempè κατὰ τὸν μακαρισμόν. *Sicut & David dicit de beatitudine hominis cui Deus imputat*

putat juſtitiam ſine operibus. Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates &c. Ubique locus eſt Accuſativo, ſi intelligas κατὰ ut Grammatici. Vide *Animad.* in *Act* 10. 36. & *Rom.* 10. 5.

C. 5. v. 7. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν. *Pro bono forſitan quis audeat mori.* *Pro bono*, i. e. pro eo qui perſonaliter bonus huic vel illi homini, i. e. *pro amico*, μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, &c. *nemo majorem habet hoc amorem, quàm ut animam ponat pro amicis ſuis. Joh.* 15, 13, ut exempla rara docent, nec ultra tendit humanus amor. *Commendat autem in nos amorem Deus, quòd Chriſtus pro nobis mortuus eſt, cùm peccatores eſſemus*, v. 8 etiam cùm *inimici*, v. 10. Peccatores enim & inimici idem valent. *Hic eſt amor qui cognitionem excedit. Eph.* 3. 5.

V. 12, 13, 14. &c. Διὰ τοῦτο, ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον· Ἄχει γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν τῷ κόσμῳ. Ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου· Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως: καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος. Non acquieſcendum reor *anantapodotis*, ſi quo modo illæſo ſenſu poſſint expediri. Neque verò aſſentior iis, qui volunt verſum 18 & 19 reſpondere 12, atque eo modo evadere *anantapodoſin*. Placet potiùs eorum ſententia, qui vertunt καὶ οὕτως, *etiam ita*, vel quod planius frequenti *metatheſi*, *ita quoque*, ut Interpres *Syrus*, & *Arabicus*, & alii recentiores; qua verſione non modò non læditur, ſed etiam magis perficitur ſenſus & ſyntaxis, ſumendò τὸ καὶ, hoc loco, quod

quod de priore notavit *Eraſmus* non ita opportunè, *redditivè*, & non *copulativè*, ut in *oratione Dominicâ*, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, *ut in cœlo etiam in terra*. Atque hoc modo non video quin hæc verba ſint in ſe completa admodùm & perfecta. *Propterea ſicut per unum hominem peccatum in mundum introiit, & per peccatum mors, ita quoque mors in omnes homines pertranſiit, eò quòd omnes peccaverunt. Uſque enim ad legem peccatum erat in mundo. Peccatum verò non imputatur ubi non eſt lex. Imò regnavit mors ab Adamo uſque ad Moſem, etiam in eos qui non peccaverunt ſecundum ſimilitudinem tranſgreſſionis Adami, qui typus eſt futuri.* Videtur *Apoſtolus* tacitæ quorundam objectioni occurrere, quos negare innuitur omnes fuiſſe peccatores, quod jam antea affirmaverat. Ideóque fortè ſophiſticè arguebant, *Chriſtum* non eſſe mortuum pro omnibus. Eſt enim *peccatum trangreſſio legis*; non verò poterant illi legem tranſgredi qui non habebant, *lex enim fuit à Moſe. Joh.* 1. 17. Ut ergo objectionem horum præoccupet, hoc argumento utitur. *Sicut per unum hominem peccatum in mundum introiit, & per peccatum mors*; διὰ τοῦτο, *propterea* pari modo & jure *mors in omnes homines pertranſit, eò quòd omnes peccaverunt.* Ita ut veriſſimum ſit quod aſſerit. A lapſu *Adami uſque ad legem*, i. e. ante legem certè *Moſaicam*, neque enim de alia lege diſſerit per totam Epiſtolam, *peccatum erat in mundo.* Ultrà verò objicitur, *peccatum autem non imputatur ubi non eſt lex; lex enim operatur iram.* c. 4, 5 Imò etiam & imputatum eſt peccatum; *regnavit enim mors ab Adamo uſque ad Moſem*, ergo ante legem peccatum & fuit in mundo, & etiam imputatum eſt. Mortuos eſſe argumentum eſt peccâſſe, & peccatum

tum

tum imputari, nam *ſtipendium peccati mors* 6. 23. Ideóque quia *mors pertranſiit in omnes*, neceſſariò ſtatuendum omnes homines peccaviſſe, & pœnæ mortis factos eſſe obnoxios, *etiam eos qui non peccaverunt ſecundum ſimilitudinem tranſgreſſionis Adami*, in ipſos enim regnavit mors infantes, qui non peccaverunt niſi in *Adamo*, *qui typus erat futuri* hominis, ſubaudito ἀνθρώπου. Repræſentavit enim ille in perſona ſua totum genus hominum, etiam & infantium, qui ex ipſo erant oriundi. Atque eo nomine & ſenſu appoſitè dicitur *Adamus* hoc loco τύπος τοῦ μέλλοντος. Scio equidem univerſos interpretes & veteres & recentes *Chriſtum* intelligere *qui futurus erat*; ſed ſi exactiùs examinetur locus, ſenſus iſte nullam aut vix ullam habet cohærentiam cum contextu. Et ſi loquamur ſenſu idoneo, non poteſt *Adamus* dici *typus Chriſti*; *Typus* enim *eſt expreſſa figura rei quam repræſentat*, *τύπος reſpondet τῷ τύπῳ ἀντί*, *ut ſigillo cera*. Neceſſe eſt ut ejus, quod bonum eſt, typus ſit etiam bonus, ejus verò, quod malum eſt, typus etiam malus, alioquin non eſſet typus. Eſt etiam diſparitas inter *Chriſtum* & *Adamum* toto cœlo. Quod ſi diſpar aliquid poteſt eſſe typus, ſi quod nigrum eſt poteſt dici typus ejus quod album eſt, vel curvum recti, non eſt quod plura dicam. Si ergo velimus loqui proprie, *Adamus* veriùs & rectiùs dicitur typus progeniei ſuæ, quæ ex eo futura erat: & quam virtualiter repræſentavit in perſonâ ſuâ, quæ etiam per peccatum ejus obnoxia facta eſt peccato & pœnæ mortis. Atque ex his verbis in hunc modum expoſitis fortiſſimum credo argumentum ſtrui pro originali peccato. Omnes enim homines in *Adamo* facti ſunt obnoxii morti & peccato cauſæ mortis, omnes enim *Adami* tranſgreſſionis participes

ticipes facti ſunt in ejus lumbis exiſtentes, omnes denique immunditiem naturæ ab eo contraxerunt, qui *filios genuit in imaginem ſuam*, Gen. 5. 3. Omnes ergò eodem tenentur reatu cum *Adamo*, mortémque promerentur qui ex eo geniti. Neque ſum omninò ſine teſte. Favet verſio vel *Paraphraſis Æthiopica*, cujus verba ſunt hujuſmodi. *Veruntamen dominata eſt mors propterea ab Adamo uſque ad Moſem, tam in iis qui peccaverunt, quàm in iis qui non peccaverunt, per illud peccatum Adami, eò quòd unuſquiſque in ſimilitudine Adami creatus eſt, & quia Adamus typus fuit illius qui erat venturus.* E quibus verbis mihi pronum eſt intelligere, apertè eum dicere, Mortem in omnes, etiam in infantes dominatam eſſe propter peccatum *Adami*, propter has duas cauſas, & quia unuſquiſque in *ſimilitudine Adami* creatus eſt, & quia *Adamus typus fuit illius qui erat venturus.* Quæ cauſæ etſi videantur duæ, ſunt reverà tamen una eademque. Eſt enim altera alterius redditio & explanatio. Idem enim eſt, *Adamum* typum eſſe poſterorum qui venturi erant, & poſteros *Adami* vel venturos in ſimilitudine ejus eſſe factos. Dicere verò, quòd dominata eſt mors in omnes per peccatum *Adami*, quia *Adamus erat typus Chriſti*, præterquam quod ſit ἀκόλουθον, eſt etiam ἀνόητον. Si verò dicas dominatam eſſe mortem in omnes per peccatum *Adami*, quia *Adamus* erat poſterorum typus, i. e. qui in ſua perſona repræſentavit univerſum genus hominum, qui ex ipſo erant futuri, appoſitè reſpondet ſcopo loci, facillimúmque reor cuivis homini primo intuitu apprehendere; neque verò eſt in ullo ſenſu neceſſarium, ut hoc loco *Adamus* dicatur *typus Chriſti.* Concluſerat his ultimis verbis, quòd voluit *Apoſtolus*, omnes homines ſub

peccato; utpote qui in *Adamo* primo typo peccaverunt, atque inde morti facti ſunt obnoxii. Ac tum demum progreditur v. 15. ſermone diſcretivo, Ἀλλ' οὐχ' &c. Ad copioſam ſatis etiam ſine his verbis manifeſtationem diſparitatis inter offenſam *Adami* & Gratiam *Dei* in *Chriſto*. Quomodo etiam typus dicatur typus per *antitheſim*, quod ita conſtanter aiunt, ingenuè fateor non intelligo, neque credo ſimilem typum reperiri in toto ſacro codice. Atque hac verſione & interpretatione funditus everti reor turrem illam confuſionis, quam, fundamentum ponens in hoc ipſo loco, ſibi ſtruxit luxurians ille calamus, qui fabricavit ſibi novum genus hominum quos *Præ-Adamitas* vocat, qui tam fidenter auſus eſt omnia ſacra ventilare. Ultrà per me licet qui vult reſpondeat, meliùs verò & pro ſapientia fiet, ſi nemo id muneris in ſe ſuſcipiat. præſtat enim vanas & inutiles quæſtiones ſilentio conſopire, quàm perſcrutando & agitando, præſertim in hac ætate, ἀναζωπυρεῖν.

C. 7. v. 6. Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα. i. e. per frequentiſſimam trajectionem, Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου ἐν ᾧ κατειχόμεθα ἀποθανόντος. Et quid magis obvium vel ſcopo loci magis appoſitum? *Nunc verò ſoluti ſumus à lege in qua detinebamur mortuâ.* Neque verò eſt obſcurum ſine trajectione dicere: *Nunc verò ſoluti ſumus à lege quæ eſt mortua in qua detinebamur.* Atqui *Paulus nunquam dicturus fuit legem Dei eſſe mortuam*, ut *Doctiſſimus Beza*. Et quidni ita dicat *Paulus*? intelligens tamen interim quod *ne unus quidem apex prateribit à lege Dei donec omnia fiant. Matth.* 5. 18. *Legem verò eſſe mortuam* ἐν τῷ παραδείγματι in *ipſo exemplo*

exemplo *oſtendit*, ut *Chryſoſtomus*. *Lex enim dominatur in hominem quamdiu ea vivit*, ut rectiſſime *Eraſmus*, v 1. Addens ultra, *In conferenda ſimilitudine Paulus* legem *Viri loco poſuit* & hominem *uxoris vice. Ut morte Viri liberatur Uxor, ita antiquata lege liberatur prius obnoxius legi. Legem autem* vivere *dicit quamdiù valet*, mortuam eſſe *poſteaquàm deſiit habere vigorem*. Quo nihil potuit dici rectiùs. Sic *Vatablus*, *vivit*, *ſubaudi lex*. Et Sic *Grotius*. *Quamdiù lex vivit*, *quamdiù extincta non eſt*. *Lex enim abrogata mortua eſt*. i. *vim obligandi non habet*. Atqui in hoc luto hæſerunt diu ni fallor interpretes.

V. 24. Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Optime exponitur per *metathesim*, quaſi legeretur, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ σώματος τούτου; *Infelix ego homo*; *quis me liberabit à morte hujus corporis*, *quod tam miſerè detinetur ſub lege peccati*, *quæ eſt in membris meis*? A morte, nempe ſecundâ & æternâ, *ſtatutum* enim *eſt hominibus ſemel mori*, à quâ morte non eſt liberatio expectanda. Perinde ac ſi dixiſſet, Quis me liberabit ab æternâ condemnatione, qui ſum ita captivus factus & venundatus ſub peccato? Atque hunc eſſe ſenſum innuunt ſequentia. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ &c. Quæ verba ſupplenda reor, *redditivè* vel *reſponſoriè*, cum *Valla*, & aliis, *Gratias ago Deo*, αὐτός με ῥύσεται, *ipſe me liberabit per Jeſum Chriſtum*, & tum demum ſequitur, c. 8. 1. *Nulla ergo eſt condemnatio iis qui ſunt in Chriſto Jeſu* &c. *Lex enim Spiritus vitæ in Chriſto Jeſu liberavit me à lege peccati*, & *à morte*, (non *mortis*, ut plerumque exponitur) ut legitimè poteſt verti, & etiam legit *In-*

terpres

Digitized by Google

terpres Æthiopicus. Metatheſes ejuſmodi ſunt in *N.T.* abunde familiares. Vide *Animad. in Act.* 13. 27. & 2 *Cor.* 4. 4.

Cap. 8. v. 3. Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν τῷ ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. Vertendum per Metatheſim. *In eo enim quod impoſſibile legis infirmum erat propter carnem, Deus filium ſuum miſit in ſimilitudine peccatricis carnis, qui,* ſive *& ille* hoſtia *pro peccato damnavit peccatum in carne.* Antè πέμψας ſubaudi verbum ſubſtantivum ἦν, ut καὶ ἐκλεξάμενος, *& elegit. Luc.* 6. 13. & εὑρόντες γὰρ, *invenimus enim. Act.* 24. 5. quâ nihil familiarius phraſi, qualis occurrit apud *Lucam* 1. 22. Καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, *& ipſe innuebat illis.* σαρκὸς ἁμαρτίας, *peccatricis carnis*, ut vertimus τὸ εὐαγγέλιον τῆς δόξης, *Glorioſum Evangelium*, 2 *Cor.* 4. 4. & ſimilia. Τὸ καὶ neceſſariò exponitur *qui* vel *& ille*, ut ſæpiùs facit *Beza* & *Anglicus*, idque valdè licitè, ut videre eſt in Animad. *Matth* 27. 10. *Joh.* 15. 6. *Act.* 2 2. 7. 10. & alibi. Non enim *Deus Pater*, niſi loquamur promiſcuè, ſed quem miſit *filius* [*verbum caro factum*] *pro peccato* hoſtia *damnavit peccatum in carne.* περὶ ἁμαρτίας, ὀρθῶς vertitur, *hoſtia pro peccato*, ut exponunt Interpretes περὶ ἁμαρτίας *Heb.* 10. 6. & *Pſal.* 40. 6. de quo etiam vide apud LXX, *Lev.* 6. 30. & 16. 27. In *Hebræo* enim חטאה vel חטאת, eſt *peccatum* & *ſacrificium expiationis pro peccato*, *Num.* 8 8. *Lev.* 6 25. *Exod.* 29. 14. & alibi: ut etiam dicitur *Hoſ.* 4. 8. *Peccata populi mei comedunt*, i.e. *ſacrificia pro peccatis populi*, contra mandatum *Dei. Lev.* 6. 30. & 16. 27. & 2 *Cor.* 5. 21. *Eum qui non noverat*

noverat peccatum pro nobis peccatum facit; i. e. *hoſtiam pro peccato noſtro.* Parallelum hujus loci, ut animadvertit *Origenes*, eſt *Heb.* 9. 26. ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν ἁμαρτίας διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ πεφανέρωται. *In conſummatione ſæculorum per oblationem ſui*, i. e. περὶ ἁμαρτίας, *pro peccato factus hoſtia, ad deſtructionem*, i. e. *ad condemnationem peccati apparuit.* Cui etiam poteſt addi *Heb:* 7. 18. Ἀθέτησις μὲν γὰρ γίνεται προαγούσης ἐντολῆς διὰ τὸ ἀσθενὲς αὐτῆς &c. Priore enim loco damnavit & deſtruxit peccatum per immolationem ſui, poſteriore verò abolevit & damnavit legem *propter ejus infirmum & inutile.* Atque hæc verſio hujus loci eſt in ſe legitima, utrum ſit accommoda, judicet æquus Lector.

V. 19. &c. Ἡ γὰρ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται (τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη οὐχ ἑκοῦσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα) ἐπ᾽ ἐλπίδι ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. *Creatio enim* i. e. *mundus avidè expectat revelationem filiorum Dei, (vanitati enim ſubjectus eſt mundus non volens ſed propter eum qui ſubjecit eum) in ſpe quod & ipſe mundus liberabitur ex ſervitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod totus mundus ingemiſcit, & eſt in dolore partûs uſque ad præſens.* Veteres plerumque & recentes hunc locum totum intelligunt per *Proſopopœiam* dictum de creatura irrationali, quæ liberabitur in ſtatum incorruptibilitatis in ultimo die. Ego verò cum *Auguſtino* magis ſentio per vocem κτίσεως *hominem intelligi*, neque *ſenſum*

gemendi

Digitized by Google

gemendi & dolendi eſſe in arboribus, quem ſecutus *Cajetanus* vult κτίσιν hoc loco ſignificare τὰ ἔθνη, frequenter enim ſunt in N. T. ὁ κόσμος, ἡ κτίσις, & τὰ ἔθνη eadem. Sæpiùs etiam *Gentes* diſtinctè vocantur *mundus*, in oppoſitione ad *Eccleſiam Dei*, quæ *de mundo non eſſe* dicitur, κόσμον τοὺς ἐν ἀπιστίᾳ καὶ ἐν ἁμαρτίᾳ ἀνθρώπους λέγει ὁ Ἀπόστολος. *Phavor.* Potuit quidem irrationalis creatura aliquo ſenſu expectare liberationem à ſervitute corruptionis, nullo verò opinor ſenſu poterant expectare liberationem in *libertatem gloriæ filiorum Dei*. Perinde ergo ſenſus eſt ac ſi dixiſſet, cùm aio *paſſiones hujus temporis non eſſe dignas ad gloriam quæ revelanda eſt in nobis*, non eſt quod objiciat quiſquam veſtrum, hoc nihil ad nos *Romanos* pertinere, promiſſa enim facta eſſe *ſemini Abraham*. Imò etiam dico vobis, in vobis etiam revelandam eſſe gloriam, quæ futura eſt ſive æterna ſive Evangelica. Nolo enim vos ignorare, *Gentes* univerſas, in quibus vos eſtis, 1.6. & 9.24. avidè expectare quando patefient filii *Dei* per prædicationem gloriæ *Evangelii*, cùm manifeſtabuntur fideles ex omni natione qui in *Chriſtum* credunt, qui ſoli vocantur proprie filii *Dei*, in ſpe quod & ipſæ liberabuntur ex ſervitute corruptionis, à mancipiis peccati & erroris in libertatem gloriæ filiorum *Dei*, i. e. Evangelii, in quam vocati ſunt fideles, ut *ſint ab errore immunes, nec ampliùs ſervi peccati*; i. e. quòd & ipſæ fient participes ejuſdem Evangelii cum ſanctis. *Subjectus enim factus eſt mundus vanitati*, i. e. corruptioni erroris & peccati, *non* per ſe *volenter*, ſed *per eum qui* peccato ſuo *ſubjecit eum*, ſcilicet *Adamum*, vel per eum qui ex voluntate ſua propter peccatum ſubjecit eum, nempe *Deum*. Scimus enim quòd πᾶσα κτίσις, *totus mundus*,

H enixè

enixè hac ſpe laborat etiam in dolore partus uſque ad *τὸ νῦν*, *nunc præſens tempus Evangelii*, (non dicit *εἰς τὸ τέλος*, *ad finem mundi*, ut interpretatur *Scholiaſt. Græc.*) ut participes etiam fiant ejuſdem gloriæ cum filiis *Dei*. Quibus tamen id hactenus negatum eſt, etſi univerſa *Philoſophia* videtur hoc myſterio quaſi in partu laboraſſe, de ſummo bono perpetuò litigans, nec tamen unquam attingens ſcopum. Gentes expectâſſe revelationem Evangelii monuit Prophetia ab antiquo. *Gen.* 49. 10. *Et ipſe erit expectatio gentium*, ut eſt in *Veteri*. *Iſa.* 42. 4. *Et legem ejus Inſulæ expectabunt:* & *Hagg.* 2. 7. ubi *Chriſtus* vocatur *Deſiderium Gentium*. *Evangelium* vocatur *ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ*, *gloria Dei*. 2 *Cor.* 4. 6. & *ἡ δόξα τοῦ μυστηρίου ἐν τοῖς ἔθνεσιν*, *gloria myſterii inter gentes*. *Col.* 1. 27. *Φθορὰ* eſt *corruptio*, quæ vitiat mores, *δουλεία τῆς φθορᾶς* eſt *ſervitus corruptionis*, quæ contracta & derivata eſt ab *Adamo*, *ſervitus peccati*, ut *δούλους τῆς φθορᾶς*, *ſervos corruptionis* *Apoſtolus* intelligit *injuſtos*, *quos Deus ſervat in ultimum judicium*. 2 *Pet.* 2. 19. Eſt etiam *ματαιότης* apud *Phavorinum* *φθορὰ*, *πρᾶγμα ἀνόητον, καὶ βουλὴ ἀνυπόστατος*, *negotium inſipiens*, & *conſilium inſtabile*, quale eſt ſervitus peccati, & cultus Idolorum, quibus ſubjectæ erant gentes.

C 9. v. 10. 11. Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος, *κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάῤῥᾳ υἱός, οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ* Ῥεβέκκα *ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα* Ἰσαὰκ *τοῦ πατρὸς ἡμῶν· μήπω γὰρ γεννηθέντων* &c: ἐῤῥέθη *αὐτῇ* &c. Ante participium *ἔχουσα* ſubaudiendum verbum *ὢν*, quod unaquáque ferè occurrit paginâ. *Promiſſionis enim verbum hoc eſt, ſecundùm tempus hoc veniam, & erit Saræ filius, non ſolum verò, ſed & Rebecca ex uno* ſive

altero

altero concubitum habuit Iſaac patris noſtri: dictum enim eſt ei nondum natis &c, major ſerviet minori. Ecce alterum promiſſionis verbum, adeò ut ἐξ ἑνὸς intelligendum ſit, *ex altero* promiſſionis verbo. *Concubitum habuit*, eſt mos loquendi in *Veteri*, apud *Græcos Interpretes* familiaris, tantum eſt ac ſi diceres, concepit ſive facta eſt gravida. *Num.* 5. 20. Vir dicitur κοίτην διδόναι ἐν γυναικὶ, *concubitum dare in mulierem;* rectè ergo pari ratione in hoc loco dicitur, Ῥεβέκκα κοίτην ἔχουσα τοῦ Ἰσαὰκ, *Rebecca retinuit ſemen*, ſive *concubitum patris noſtri Iſaac;* i. e. ex eo concepit ſive facta eſt gravida. Videre eſt eandem phraſin in *Lev.* 18. 23. & alibi. Ita ut non omnino ſit neceſſe pronunciare cum *Beza*, *Eſt itaque depravatus hic locus à quopiam Græcæ linguæ prorſus ignaro*, cùm ita familiaris conciliatio ſit ad manum. Ut verbo dicam quod res eſt, nimis multa imputantur ſacris ſcriptoribus & *Apographis* eorum ſphalmata, cùm inadvertentia vel incuria interpretum ſit in vitio. Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον, verba ſunt τῶν LXX, quos ſecutus *Paulus.* Atque illi certè legerunt הזה pro חיה, ideóque verterunt τὸν καιρὸν τοῦτον, pro τὸν καιρὸν τῆς ζωῆς, *ſecundum tempus vitæ*, quam lectionem veriorem eſſe & ratio ſuadet, & codicis *Hebræi* autoritas. *Gen.* 18. 10. & 14. ἑνὸς in ſenſu noſtro eſt abundè frequens. LXX uſurpant pro אחר *altero. Gen.* 43. 13. *Pſal.* 108. 14. Reperire eſt etiam in eodem ſenſu, 1 *Cor.* 4. 6. & apud *Authores Ethnicos*, ut docet *Stephanus.*

V. 22. Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεὸς &c. Nil opus eſt *Anantapodoto* vel ſupplemento; loci cohærentia per ſe plana eſt & expedita, incipiendo ſenſum à verſu 20. Μενοῦνγε ὦ ἄνθρωπε,

Digitized by Google

&c. *Atqui O homo, tu quis es qui contra reſpondeas Deo, ſi Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multâ patientiâ vaſa iræ?* verbis intermediis, μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα; *num dicet figmentum, &c?* uſque ad, εἰ δὲ θέλων, *ſi Deus volens*, parentheſi includendis. Conjunctio δὲ vel παρέλκει vel eſt *expletiva.*

V. 24. Οὓς καὶ ἐκάλεσεν, ἡμᾶς οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν. Vulgaris eſt trajectio, pro οὐ μόνον ἡμᾶς ἐξ Ἰουδαίων, i. e. Variato vulgari commate, ut ſuprà. *Quos etiam vocavit, non ſolum nos ex Judæis, ſed etiam eos qui ſunt ex gentibus.* Subintelligendo, τοὺς. i. e. *Non ſolum nos Judæos, ſed etiam Gentes.*

C. 10. v. 5. Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, ὅτι &c. Formula eſt loquendi omnino eadem cum ea quæ præceſſit. 4. 6. adeò ut hîc etiam ſubaudiendum κατὰ. *Moſes enim ſcribit de juſtitia quæ eſt ex lege, quòd qui ea fecerit per ea vivet.* Quale eſt etiam, ὃν ἔγραψε Μωσῆς, *de quo ſcripſit Moſes:* ut *Syrus* & *Beza*, ſubaudiendo κατὰ. *Joh.* 1. 45.

C. 11. v. 2. Ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραήλ. *Quomodò conquerìtur Deo contra Iſraelem.* In quo ſenſu vox ἐντυγχάνει occurrit, 1 *Mac.* 8. 3. 10. 63. & 11. 25. Eſt enim ἐντυγχάνει προσέρχεται. *Heſych.* & *peculiariter* προσέρχεσθαι *dicuntur qui ſupplices accedunt. Steph.* Accedere verò licet *Deo* utrovis modo vel per *interceſſionem* vel per *querelam.* Non verò idoneè vertit *Anglicus.* **How he maketh interceſſion to God againſt Iſrael,** Intercedimus enim pro vel propter, ſed non contra aliquem.

C. 11

C. 11. v. 21. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ φύσιν κλάδων οὐκ ἐφείσατο, μήπως οὐδὲ σοῦ φείσεται. Quid opus eſt ſupplemento? ὀρθῶς dicitur pro more loquendi τῶν LXX in *Vetere.* Cujus etiam videre eſt exemplum 2 *Tim.* 2. 25. exponendo μήπως ut μήποτε, *fortè. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, fortè neque tibi parcet.*

C. 12. v. 19. Ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ, μὴ ἑαυτοὺς ἐκδικοῦντες, ut immediate præcedit. *Nolite vosmet ipſos ulciſci, ſed date locum ultioni,* i.e. *Miniſtro Dei,* qui eſt ἔκδικος εἰς ὀργὴν, *vindex ad ultionem ejus qui malum fecerit.* 13. 4. Scriptum eſt enim ut proximè ſequitur, ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος, *Mihi vindicta, ego rependam, dicit Dominus.* Sic etiam 3. 5. ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν, *Anglicus* vertit, **who taketh vengeance,** *qui infert vindictam*; ut doceamur etiam *Eph.* 4. 26. nullo modo dare locum τῷ διαβόλῳ, *Diabolo,* nempe iracundiæ, ut patet ex contextu. Sic *Plutarch.* περὶ ἀοργησίας. Δεῖ δὲ μήτε παίζοντας τῇ ὀργῇ διδόναι τόπον. *Non decet vel ludentes dare locum iracundiæ.*

C. 14. v. 1. Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. *Infirmum fide aſſumite non ad dijudicationes cogitationum:* i. e. non ut dijudicetis vel diſcriminetis interiores cogitationes, ſi quid aliter ex infirmitate fidei ſentiat ac vos ipſi ſentitis. *Temerarias cenſuras prohibet Apoſtolus,* ut *Hieronymus:* Quod ſequentia abunde indicant. Nec verò ſignificans vel omninò appoſita eſt interpretatio eorum, quæ vertit vel *ad dubias diſputationes,* vel *ad certamina diſputationum.* Præterquam etiam quòd διαλογισμὸς in *N.* & *V. T.* plerumque accipitur pro *cogitatione hominis ſecum ratiocinantis,* ut rectè obſervavit *Stephanus.*

C. 16. v. 25. Τῷ δὲ δυναμένῳ &c. Cur hæc

Digitized by Google

Doxologia hodie attexatur ad calcem hujus capitis, non poſſum non mirari, cùm ferè apud omnes ex confeſſo ſit, hos verſus in omnibus antiquis exemplaribus, ut etiam remanent apud *Græcos Patres*, ſcriptos reperiri in fine capitis decimi quarti, excepto codice *Alexandrino*, qui ex abundanti forte cautela legit in utroque loco. Quantum verò de hac re licet conjicere, mihi ita ſe habere videtur. Vulgaris erat opinio apud *Veteres*, quæ ab *Hieronymi* verbis in hunc locum eſt & in poſteros derivata, *Marcionem* hæreticum capita 15. & 16. tota diſſecuiſſe, quoniam contra ſententiam ejus adeò faciebant, & deinde appoſuiſſe, ut celaret fraudem, hanc *doxologiam* ad finem capitis 14, poſt verba illa, *Omne quod non eſt ex fide eſt peccatum*, eo nomine quòd ibi Epiſtolam finiri voluerit. At hoc ab eo factum ego quidem valdè dubito, licèt non negarim quin id totum tentaret diſſecare. *Orthodoxos* verò eorúmque poſteros hac opinione ductos, ut ex ſuo zelo *Marcioni* occurrerent, conſultò potiùs credo hanc *doxologiam* ab eo loco, ubi non erat affixa fraude *Marcionis*, ſed ab ipſo *Apoſtolo*, removiſſe ad finem capitis 16. ut ita includerent omne quod *Marcion* voluit expungi, è ſuo loco aio eâ causâ removiſſe; non enim conjicere eſt quo alio fine id factum fuerit. Licèt tamen doxologiæ, quod non animadverterunt quicunque id fecerint, in fine epiſtolarum *Pauli* non ſunt omnino uſitatæ. Cui ſemper ſolenne fuit in fine Epiſtolæ aliâ ſalutatione uti. *Quod eſt ſignum in omni Epiſtola, ita ſcribo, Gratia Domini &c.* 2 *Theſ.* 17. 18. Ideoque miror magis cur id factum fuerit, vel cur hodie factum remanet; facimus enim *Apoſtolum* ſibi ipſi contradicere. Neque verò eſt fini capitis 16 omninò appoſita, nullam enim habet cum con-

textu cohærentiam, cùm interim aptiſſimè connectatur ad calcem capitis 14, ubi cùm de periculo dubitantis animi jam ferè toto capite diſceptaverat, perappoſitè ſuccedit hæc *doxologia*, Τῷ δὲ δυναμένῳ &c. *At gloria Dei qui potis eſt ſtabilire vos ſecundum* vel *per Evangelium meum* &c. Ut enim *Chryſoſtomus*, & alii interpretes *Græci* animadverterunt in hunc locum, ἔθος ἀεὶ τῷ Παύλῳ εἰς εὐχὰς καὶ δοξολογίας κατακλείειν τὴν παραίνεσιν: *Mos erat Paulo cum voto & doxologia concludere exhortationem.* Cùm ergo ceſſaverit cauſa, vel certè notitia ejus, ob quam hi verſus pio fortaſſe zelo in initio rejecti fuerint ad finem capitis 16, ut omne quod *Marcion* diſſecari voluit reincluderent, non piaculum imò non ingratum animo meo hodie fecerit, quiſquis eos in ſuum locum remiſerit ad calcem capitis 14, poſt verba illa, *πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως ἁμαρτία ἐστίν*.

In primam Epiſtolam ad CORINTHIOS.

1 COR. c. 2. v. 2. Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν &c. *Non enim decrevi* vel *neceſſarium duxi*, eos qui *in vobis* vel *inter vos ſunt*, i. e. *vos aliquid ſcire niſi Jeſum Chriſtum eúmque crucifixum.* Τὸ ἐν ὑμῖν dictionem eſſe reor Elleipticam, *ἀντὶ τοῦ*,

τὰς ἐν ὑμῖν. Qualis eſt illa in *T. V.* ויהרג במשמניהם, καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πίοσιν αὐτῶν, & *occidit in pinguibus*, i. e. ut *Lat. pingues eorum*, *Pſal.* 78. 31. ἐν τοῖς πίοσιν, poſito pro τὰς πίονας αὐτῶν, במשמניהם pro משמניהם, the fatteſt of them, ut eſt in *Anglico*, Et illa etiam in *Hebræo* ſolo, ראו בגוים, *videte inter gentes* vel *in gentibus*, i.e. *Videte O gentes*, vel *vos qui eſtis inter gentes*, ut plerumque exponitur *Habak.* 1. 5. Similis occurrit etiam in *Novo. Joh.* 16. 17. εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν, *dixerunt ergo ex diſcipulis*, i. e. *diſcipuli*, ut *Vetus*. Et *Luc.* 21. 16. καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν, & *morte afficient ex vobis*, ut *Interlinearis*, i. e. ut alii, *trucidabunt vos*. Neque opinor voluit *Apoſtolus* intelligi quid ſibi, ſed quid *Corinthiis* neceſſarium foret ſcire, ideóque ſe *veniſſe* ait *non in ſublimitate ſermonis* vel *ſapientiæ* &c. Nihil enim voluit eos *ſcire*, niſi *Jeſum Chriſtum eúmque crucifixum*.

V. 6. Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις: *Sapientiam loquimur in ſacris*. Non de perſonis, quos ſequenti capite *infantes in Chriſto* vocat, adeò procul à perfectione aberant, ſed de rebus loquitur per totum caput. Phraſis eſt hujus loci peculiaris. *Sermo noſter*, &c. *non eſt* ἐν πειθοῖς, *in ſuaſoriis humanæ ſapientiæ*, ſed ἐν ἀποδείξει, *in demonſtratione Spiritûs*, ἐν μυστηρίῳ *in myſterio*, ἐν διδακτοῖς &c. *in iis quæ edocti ſumus à Spiritu ſancto, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit*, σοφίαν λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, *Sapientiam loquimur in ſacris*: τέλεια, ἱερά. *Heſych.* τέλεια, ἱερὰ *dicebant eximia vel ſanctiora. Bud. Com. Ling. Gr.*

C. 3. v. 12, 13. &c. Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ &c. Senſus hujus loci eſt hujuſmodi; Quòd ſi quis

miniſter

miniſter *Evangelii* ſuperædificaverit ſuper hoc fundamentum. i. e. *Jeſum Chriſtum, aurum, argentum*, vel *lapides pretioſos*, doctrinam nempe de fide puram, ſolidam, & ſtabilem, ſive *fœnum, ligna*, vel *ſtipulam*, i e. doctrinam levem, caducam, & momentaneam, *qualiſcunque ea fuerit, dies manifeſtabit*, cùm ignis probationis venerit, *quale ſit cujuſcunque opus*, τὸ πῦρ δοκιμάσει *ignis*. i e *perſecutio probabit*. In eo die qui ædificati ſunt in purâ, ſolidâ, & ſtabili doctrinâ, manebunt firmi; atque inde *Miniſter mercedem accipiet*, perſeverantiam nempe eorum quos in fide ſtabilivit. Qui verò tincti ſunt principiis laxis, & minùs firmiter radicati, cùm ſupervenerit probatio perſecutionis, deficient animis, & deſciſcent à fide, atque ita *Miniſter perdet operam ſuam*, αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρὸς, *ipſe verò ſervabitur, ita verò ut ipſe per ignem* evadat. i.e. ſi in igne perſecutionis firmus ipſe manſerit. Τὸ πῦρ & πύρωσις paſſim in *Scriptura* ſignificant *probationem afflictionum & perſecutionis*. Quid verò velit μισθὸν λήψεται, *mercedem accipiet*, & ζημιωθήσεται, *operam perdet*, clarè indicant *Johannes*, Ep. 2. ubi cùm priùs monuiſſet *Electam Dominam & liberos ejus multos impoſtores ingreſſos eſſe in mundum, Attendite vos ipſos* addit, *ne perdamus quæ operati ſumus, ſed ut* μισθὸν πλήρη ἀπολάβωμεν, *mercedem plenam accipiamus*. Et *Paulus*, ubi in Epiſtola ad *Philippenſes*, 2. 16. hortatur eos λόγον ζωῆς ἐπέχειν, *verbum vitæ firmiter tenere, ut gloriari poſſit in die Chriſti, ſe non fruſtrà cucurriſſe, nec in vanum laboráſſe*, i.e. *operam perdidiſſe*. En mercedem *Pauli*, ut gloriari poſſit propter eorum perſeverantiam in die *Chriſti*.

C. 5. v. 12. 13. Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν;

νειν; ἐχί· τὲς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε, τὲς ᾗ ἔξω ὁ Θεὸς κρινεῖ, καὶ ἐξαρεῖτε τὸ πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. Ne quis miretur lectionem, ſciat, puncto aliquos diſtinxiſſe poſt ἐχί, ante *Theophylacti* tempora, ut ipſe monet, & κρινεῖ pro κρίνει, & τὸ πονηρὸν pro τ̃ πονηρὸν, legiſſe *Theodoretum*, ut etiam legit *Græca Editio Aldi impreſſa cura Aſulani. Venet.* 1518. . Quod opinor multo magis convenit ſcopo loci quàm hodierna lectio. *Quid enim mihi eos etiam qui foris ſunt judicare? Non omnino. Eos qui intus ſunt judicate vos; eos verò qui extrà ſunt judicabit* vel *judicet Deus, & tolletis malum è vobis ipſis.* Quaſi diceret, Nil noſtrâ intereſt judicare eos qui extra Eccleſiam ſunt, judicate verò vos eos qui intrà ſunt, & ſic demum *auferetis malum è vobis*, i. e. vos ipſi inſontes eritis mali. Eos verò qui extra Eccleſiam ſunt, æquum eſt relinquere judicio *Dei.* Atque iſta certè lectio in neutro genere optime congruit cum uſu ejuſdem dictionis in *Vetere*, unde eam mutuatum eſſe *Apoſtolum*, non eſt quod quis dubitet. Sic ſenſit *Chryſoſtomus*, ἐμνημόνευσε τ̃ ῥήσεως ἐν τῇ παλαιᾷ, *Meminit dictionis in Vetere.* Sic *Theodoretus*, Μωσαϊκὴν τέθεικε μαρτυρίαν, *Moſaicum oppoſuit teſtimonium.* Verùm phraſim iſtam nullam aliam ferre lectionem in *Vetere* vel ſenſum, quàm in neutro genere, manifeſtum erit cuivis qui examinaverit locorum circumſtantias ferè ubicunque occurrit. Pro exemplo, ubi de puellâ agitur, in qua non inventa fuit virginitas. *Deut.* 22. 21. *Ipſa lapidibus obruetur, & morietur,* καὶ ἐξαρεῖς τὸ πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, *& auferes malum è medio tui*, ut *Vetus.* In quo loco *malum* ſignificat *reatum*, ut *Deut.* 21. 9. Et qui nuperrimus eſt in Grammatica novitius agnoſcet *ſolæciſmum* in *Editione Romana*, quæ in hoc loco legit

legit τ̀ πονηρὸν, ut etiam v. 22. & 24. ejuſdem capitis, in quibus utriſque locis lectio eſt æquè incongrua, licèt prudenter ab emendatione cautum eſt in Bibliis noſtris *Polyglottis*, ne anſam cavillandi *Romani* inde arriperent. ὀχὶ, ὀυδαμῶς nequaquam vel non omnino. *Heſych.* & *Phavor.*

C 6. v. 1. Πρᾶγμα ἔχων, *negotium habens*, i e. *litem*, in quo ſenſu τὸ πρᾶγμα paſſim accipitur apud *Græcos*, ſicut & *negotium* apud *Latinos*.

V. 2. Ἀνάξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων; *Indigni eſtis ut de minimis judicetis?* ut *Vetus*. *Indigni eſtis minimis judiciis?* ut *Beza*. Sed neq; id ſatis planè; non enim intendit actum judicii, ſed locum. κριτήριον enim apud *Authores* nuſquam ſignificat *judicium*, i. e *judicandi Actum*, ſed *ſedem ubi judicium agitur*. Atque idem eſt cum voce δικαστήριον, in quo ſenſu uſurpatur *Jud.* 5. 9. *Dan.* 7. 10. *Suſan.* 49. *Jac.* 2. 6. Expreſſius ergo ad vim vocis redditur, *Indigni eſtis minimis ſubſelliis?* *Subſellia* enim dicuntur *in quibus minutiora judicia exercentur*, ſecundùm *Aſconium*.

V. 4. Βιωτικὰ μὲν ὖν κριτήρια &c. Verſio vulgaris [*ſecularia igitur judicia ſi habeatis, contemptibiles qui ſunt in Eccleſia illos conſtituite*] eſt neque mori loquendi apud *Græcos*, neque ſenſui, nec ſyntaxi accommoda. In hac enim verſione opinor Interpretes *judicia* intelligere *lites* de rebus hujus vitæ: at κριτήριον, ut modo dixi, nuſquam apud *Authores* in iſto ſenſu reperitur. Quod ſi dicant velle eos tribunalia, planè aiunt quod *Apoſtolus* diſertè negat, increpans eo nomine quòd non haberent, ſed potiùs vellent judicari coram infidelibus. Ipſa etiam illatio non eſt

adeò

adeò ſenſui conformis, quin ſatis cauſæ ſit ἐπέχειν, & melius inquirendi in hanc verſionem. Quæ facillimè reſtituitur in commodiorem ſenſum & ſyntaxin, idque ſine vi vel ſolœciſmo, variatis tantum punctis per *Hyperbaton*. Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια, ἐὰν ἔχητε τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τούτους, καθίζετε. *Secularia igitur ſubſellia, ſi habeatis hos contemptibiles in Eccleſia, conſtituite.* *Hyperbata* ejuſmodi ſunt in *N.T.* frequentiſſima, ut alibi ſæpiùs memoravimus. Perinde eſt ac ſi diceret: Quid? num judicio vultis experiri apud infideles, quos contemptibiles habetis in Eccleſia? num iniquos & impios ſinetis judicare inter vos, quos vos ipſi olim judicabitis? *An ignoratis fore ut Angelos judicetis? & non ſecularia judicabimus?* conſtituite ergo inter vos ipſos judices, conſtituite vobis tribunalia, ad pudorem veſtrum dico. *Itane, non eſt inter vos ſapiens? nè unus qui poſſit judicare inter fratres?* Procul abſit ab *Apoſtolo*, ut jubeat conſtituere homines contemptibiles in loco judicii, nihil minus; imò exprobrat, quòd adeò indignè de ſeipſis æſtimârint, ut provocarent ad judicia infidelium, quaſi *non eſſet nè unus quidem ſapiens inter ipſos*, certè eo ipſo nomine ſatis innuens, ſapientem eſſe oportere, & non contemptibilem quemvis, qui conſtitueretur judex in Eccleſiâ. Duriſſima eſt etiã phraſis illa, τοὺς τούτους καθίζετε, neque *Hebraiſmo* ſalvari credo; quòd ſi verus eſſet *Hebraiſmus*, legi oportuit, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοὺς καθίζετε, & non τούτους. Quoad phraſim, καθίζειν κριτήριον, eadem eſt ac τὸ καθίζειν δικαστήριον in *Ariſtophane* & *Libanio*. Sed altiùs radices egit inveterata opinio, quàm ut amoveatur niſi authoritate aliquâ magiſteriali, vel invaluit ſupina incuria. Atque hoc fatum

etiam

etiam prophanis ſcriptoribus commune. Quomodo enim aliter fieri potuit, tam ſtupendam verſionem nec in hodiernum uſque diem emendatam præterire, ídque in re momenti, in primo limine *Ptolomæi*, in ipſa *Geographiæ* definitione, niſi fato quodam eſſent occæcati *Interpretes*, in errorem ducti importunâ duarum vocum connexione, legendo διαγραφῆς *conjunctim*, pro διὰ γραφῆς *diviſim*? Eo quòd ab antiquo nulla adſcriberentur puncta vel commata vel accentus. Ἡ γεωγραφία μίμησίς ἐστι διαγραφῆς τοῦ κατειλημμένου τῆς γῆς μέρους ὅλου &c. *Geographia eſt imitatio picturæ totius partis terræ cognitæ &c* quod certè, quicquid aiunt, eſt inſignificans, pro Ἡ γεωγραφία μίμησίς ἐστι διὰ γραφῆς &c *Geographia eſt imitatio per picturam, per deſcriptionem*, ſive *in tabula totius partis terræ cognitæ.* Nomen ipſum *Geographiæ* quid aliud ſignificat quàm *deſcriptionem terræ*?

C. 7. v. 14. Ἐπεὶ ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστι· *Alioquin* [niſi parentum alteruter eſſet fidelis] *liberi veſtri eſſent immundi*, i. e manerent *Ethnici*: νῦν δὲ, *nunc verò* [quoniam parentum alter eſt fidelis] ἅγιά ἐστιν, *ſancti ſunt*, i.e. reputantur membra *Eccleſiæ Chriſtianæ.* Et in hac notione credo *Apoſtolum* ſæpiùs uſurpare vocem ἅγιος, ut in initio hujus Epiſtolæ, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, κλητοῖς ἁγίοις, *Eccleſiæ Dei quæ eſt Corintho, iis qui vocantur ſancti*, & *Eph.* 1. 1. τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, *ſanctis qui ſunt Epheſi.* Eccleſia enim & ſancti ſunt ſæpiùs apud *Apoſtolum* Synonyma, ut apparet etiam alibi, manifeſtiſſimè verò 2 *Cor.* 1. 1. *Eccleſiæ Dei, quæ eſt in Corintho cum omnibus Sanctis qui ſunt in universâ Achaiâ. Corinthus* verò erat Metropolis *Achaiæ. Qui enim nomen dederant*

derant Chriſto in Primitivâ Eccleſiâ dicebantur ſancti, ut rectè *Druſius*. Non quòd omnes, qui eſſent in Eccleſia *Corinthi* vel *Epheſi*, erant reverâ ſancti, ſed quia membra erant viſibilia *Eccleſiæ*, ideo vocabantur *ſancti*, & ob eam cauſam liberi eorum ex alterutro parente fideli, qui fuit vocatus *ſanctus*, participes facti ſunt Baptiſmi, quomodo filius Proſelytæ factus eſt particeps circumciſionis, etiam infans octiduanus. Et ſi liberi eorum qui vocantur *ſancti*, cùm ſint etiam ipſi *ſancti*, non capaces ſint Baptiſmi, in quo præcellunt *ſancti* immundis? quid inde habent commodi, eò quòd vocentur vel reputentur *ſancti*? An id tantùm habent commodi, quòd nati ſint in fœdere? Imò, ſi nati ſunt in fœdere, debentur iis etiam jura fœderis, pari modo quo liberi proſelytæ in *Judaicâ* Eccleſiâ fruebantur jure circumciſionis. Et ſi antè Baptiſmi collationem moriantur, fortè quàm primum nati, ſi naſcuntur *ſancti*, quis interdicet illis jus ad regnum *Dei*? Omnem alienigenam *Judai* vocabant ἄνθρωπον ἀκάθαρτον, *hominem immundum*. *Act.* 10. 28. & 2 *Cor.* 6. 17.

V 16. 17. Ἢ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ γυναῖκα σώσεις; εἰ μὴ ἑκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεὸς, &c. *Græcus Scholiaſtes* legit, ἢ μή; idonee connectens verba iſta priori verſui, ἢ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ γυναῖκα σώσεις, ἢ μή; ἑκάστῳ &c. At quid opus eſt variare lectionem? vulgaris cum diſtinctione ſola ſufficit: ἢ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ γυναῖκα σώσεις, εἰ μή; ἑκάστῳ &c. *Quid nôſti, O vir, utrum uxorem ſervabis, utrum non? Unicuique ut ſortitus eſt Deus, unumquemque ut vocavit Dominus, ita ambulet.*

V. 23. Τιμῆς ἠγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων. *Pretio empti eſtis, nolite fieri ſervi hominum.*

minum. Hæc punctatio & verſio videntur reſpicere redemptionem per *Chriſti* ſanguinem, & verbatim implicant doctrinam expreſsè contrariam ei, quam modo docuerat. Quaſi quoniam redempti eſſent per *Chriſti* ſanguinem, non oporteret eos diutius eſſe ſervos, cum verbis proximè præcedentibus jubeat eos *non curare, ſi vocati eſſent ad Chriſtianiſmum cùm eſſent ſervi*, ſed *in qua vocatione vocati ſunt in ea manere.* Adeò ut aliquis alius ſenſus exquirendus magis appoſitus, qui fortè legendo priora verba interrogativè, poteſt eſſe hujuſmodi. Τιμῆς ἠγοράσθητε; μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων· *Pretio redempti eſtis? nolite fieri ſervi hominum.* Non loquitur de redemptione à captivitate Satanæ vel peccati, ſed à ſervitio humano, ut colligere eſt ex contextu, qui nihil habet commune cum redemptione ſpirituali. Cohærentia enim eſt hujuſmodi. *Servus vocatus es? nè ſit tibi curæ; Pretio redempti eſtis? nolite fieri ſervi hominum; ſed ſi potes etiam liber eſſe, magis utere*, ut 21. *Unuſquiſque in quo vocatus eſt, in hoc maneat apud Deum.* Continuationem ſuadet in eo ſtatu, in quocunque quis vocatus eſt ad *Chriſtianiſmum*, dat interim libertatem ſeſe redimendi. Unicum verò monendum ultra: Ἀνθρώπων, intelligendum reor, ἀπίστων, ut antea, ubi ἀνὴρ ὁ ἄπιστος, *maritus infidelis*, dicitur ſanctificari ἐν τῇ γυναικὶ, *in uxore*, & ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος, *uxor infidelis* dicitur ſanctificari ἐν τῷ ἀνδρὶ, *in marito*, ſubaudiendum eſt γυναικὶ τῇ πιστῇ, *uxore fideli*, & ἀνδρὶ πιστῷ, *marito fideli*, ut legunt quædam exemplaria *Græca*, & *Latinus vetus.* Non diſſuadet ab omni ſervitio, ſed, ut antea monuit in impari conjugio, idem hoc loco monet in impari ſervitio. Ac ſi diceret, An vocatus es ad fidem *Chriſti*, cùm ſis ipſe ſervus viri infidelis, noli

propterea

Digitized by Google

propterea anxius eſſe, eſto verò contentus eo ſtatu, niſi poteris te honeſtè liberare, *ne nomen Domini & doctrina blaſphemetur*, 1 *Tim* 6.1.

V. 26. Διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην. Hæc verba aliqui volunt reſpicere *Luc*. 21. 23. quaſi de deſolatione, quam futuram ibi prædixit *Jeſus*, intelligeret hoc loco *Paulus*. Sed iſta ἀνάγκη μεγάλη, *tribulatio magna*, de qua *Lucas*, futura erat ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, *in hac terra & in populo iſto*, nempe in terra *Judææ*, & in populo *Judæorum*, nec de ullo alio populo vel gente prædixit ibi *Jeſus*. Adeò ut non foret omnino rationi conſonans interpretari, *Paulum* velle *Corinthios* à conjugio abſtinere propter illam tribulationem, quæ tam longè à ſuis diſtabat finibus, nec immediatè tangebat eos. Alii majore fateor cum ratione de perſecutionibus intelligunt quæ inſtabant: ſed ſi contextum animadvertamus ſeriò, intelligendum potiùs reor, *propter preſſuram imminentem* incommodorum, quæ conjugium plerumque comitantur, de quibus poſtea *Apoſtolus*. Διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυσχολίας καὶ τὰ τοῦ γάμου ὀχληρά. *Propter ejus difficultates conjugiique moleſtias. Theophylact.*

V. 29. &c. Per parentheſim & trajectionem exponendum, τοῦτο δέ φημι ἀδελφοὶ (ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν) ἵνα καὶ ἔχοντες γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι, καὶ οἱ κλαίοντες ὡς μὴ κλαίοντες, καὶ οἱ χαίροντες ὡς μὴ χαίροντες &c. παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. *Hoc autem dico fratres, (quoniam quod remanet breve eſt tempus) ut & qui habent uxores ſint tanquam non habentes, & qui flent tanquam non flentes, & qui gaudent tanquam non gaudentes, &c. præterit enim figura hujus mundi.* Τὸ λοιπὸν, non malè intelligitur, τοῦ βίου, *reſiduum vitæ*. Quaſi

ſi diceret, Hoc autem dico vobis, quoniam tam breve eſt tempus vitæ, adeóque cito pede tranſeat mundus, *ne ſoliciti ſitis nimium*, ut poſtero monet verſu, ſive propter triſtia ſive propter delectabilia hujus mundi.

V. 35. Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ, ἀπερισπάστως. *Hoc verò dico ad utilitatem veſtram*, ſive *ad id quod vobis ſit conveniens, non ut vinculum vobis imponam, ſed ad id quod honeſtum eſt, & decorum Domino, ſine violenta abſtractione*, nempe in verba mea: ἀπερισπᾶν, μετὰ βίας ἀφαιρεῖσθαί τι. *Vi aliquid abripere. Suid.* οὐχ ἵνα ἀναγκάσω ὑμᾶς καὶ θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας παρθενεύειν. *Non ut cogam vos & volentes & nolentes in virginitate degere.* Τὴν γὰρ ἀνάγκην βρόχον καλεῖ: *Neceſſitatem enim* ſive *compulſionem vocat vinculum. Schol. Græc.* Ἀπερισπάστως, *ſine violenta abſtractione*, i. e. ſine compulſione. Non ut vi aliquâ vos traham in verba mea. βρόχος, δεσμός. *Heſych.* εὐπρόσεδρον, ad verbum, ſermone *Gallico*, *bienſeant, quod bene aſſidet*: ἀξίως τοῦ Θεοῦ, *dignè Deo. Joh.* 3: 6.

C. 9 v. 17. 18. Εἰ γὰρ ἑκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω, εἰ δὲ ἄκων οἰκονομίαν πεπίστευμαι, τίς οὖν μοί ἐστιν ὁ μισθός; Ἵνα εὐαγγελιζόμενος &c. *Si enim volens hoc facio mercedem habeo: ſin invito diſpenſatio eſt concredita, quæ mihi tandem eſt merces? ut evangelium prædicans ſine ſumptu faciam evangelium, ne utar poteſtate mea in evangelio.* Ac ſi diceret, ſi volens prædicavero merces mihi debita eſt, eamque jure poteram exigere. *Dignus enim eſt operarius mercede ſua. Luc.* 10. 7. & *qui attendit ad altare participat cum altari.* ut ſuprà, v. 13. εἰ δὲ ἄ-

κων οἰκονομίαν πεπίστευμαι, *ſi vero nolenti vel in-*
vito diſpenſatio mihi eſt concredita (ut fuit Pau-
lo *Act.* 9. & 26.) *quæ mihi merces tunc eſt* de-
bita ſi evangelium prædicavero ? certè nulla: o-
portet verò ut evangelium prædicem, quàm fieri
poteſt, ſine onere vel ſumptu , & non utar po-
teſtate quam habeo *ex evangelio vivere*, *Neceſſi-*
tas enim mihi incumbit, *imo væ mihi ſi non præ-*
dicavero. v. 16. Delendo comma poſt ἄκων, me-
lius ut opinor perficitur & completur ſenſus. κα-
ταχρῶμαι uſurpatur ſæpius pro ſimplici χρῶ-
μαι. ut etiam apud *Latinos abuti* pro *uti*.

C. 11. v. 7. Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστι. *Mulier*
verò imago viri eſt. Vir quidem non debet velare
caput, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων, *quoniam*
ſit figura & imago Dei. Mulier verò imago vi-
ri eſt. Vox תמונה, quæ apud *Hebræos* eſt
imago quæ ab alia re deducta eſt, à LXX vertitur
δόξα, *Num* 12. 8. *Pſal.* 17. 15. Sic δόξα, εἰ-
κασμός. *Phav.*

V. 10. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔ-
χειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς Ἀγγέλους. *Propter*
hoc debet mulier poteſtatem habere in capite per
vel *propter Angelos. Habere*, i. e. *tenere*, *æſtimare*,
vel *agnoſcere*, in quo ſenſu *habere* accipitur apud
Latinos, ut τὸ ἔχειν apud *Græcos*. *In capite* eſt
in viro, verſu enim tertio *vir* vocatur *caput mu-*
lieris, & *Eph.* 5. 22, 23. *mulieres* jubentur *viris ſuis*
eſſe ſubditæ, i. e. poteſtatem agnoſcere in viris
ſuis, ὅτι ὁ ἀνήρ ἐστι κεφαλὴ τῆς γυναικός: *quoniam*
vir eſt caput mulieris. Vis interpretationis & ar-
gumenti eſt à verbis præcedentibus hujuſmodi.
Vir non eſt ex muliere, *ſed mulier ex viro*, *neque*
creatus eſt vir propter mulierem, *ſed mulier prop-*
ter virum. Διὰ τοῦτο, *Ergo debet mulier agnoſcere*
poteſtatem in viro. Cujus omnino ſimile occurrit
argumentum

argumentum 1 *Tim.* 2. 12, 13. *Mulier in ſilentio diſcito cum omni ſubjectione, mulierem enim non docere permitto, neque dominari in virum, ſed eſſe in ſilentio. Adam enim prior formatus eſt, deinde Eva.* Cùm ergo argumenta ſint eadem, quid ultrà dubitemus, quin unus & idem ſit locorum ſenſus. cùm id ferat verborum uſus & conſtructio? Quoad enim expoſitionem eorum, qui ἐξουσίαν volunt poni μετωνυμικῶς pro *velamine*, ſubjectionis ſigno, eſt opinor violenta & coacta nimis, quàm ut licitè (dictum ſit cum venia) admitti debeat. Præterquàm etiam quòd non cohæreat aptè cum ſcopo loci, cujus connexio eſt hujuſmodi. *Quoniam vir non eſt ex muliere*, &c. *Ergo debet mulier poteſtatem agnoſcere in capite, verumtamen neque eſt vir ſine muliere, neque mulier ſine viro*, &c. Quibus verbis poſterioribus mitigare videtur *Apoſtolus* injunctionem quæ præceſſerat, nè videatur ſevera nimis. Ac ſi diceret, verum eſt quidem, *Quia vir non factus eſt ex muliere, ſed mulier ex viro, & quia vir non creatus eſt propter mulierem, ſed mulier propter virum*; ergo debere mulierem *agnoſcere poteſtatem in capite*, i. e. *in viro*, jure hoc creationis, *verumtamen neque eſt vir ſine muliere, neque mulier ſine viro per Dominum. Nam ſicut mulier eſt ex viro, ſic etiam vir eſt ex muliere, omnia verò ex Deo.* Planè innuens tale ad invicem eſſe relationis vinculum, quoniam alter ſine altera eſſe nequit, ut virum nullo modo deceat ſuæ poteſtati quamvis à *Deo* jure creationis ſibi datæ nimium vendicare vel indulgere, ſed ea uti cum modeſtiâ & ſobrietate. Atque hæc eſt neceſſaria hujus loci cohærentia. Quid verò huc attinet mulieris geſtatio velaminis in capite, non equidem video. Quoad verba, διὰ τοὺς Ἀγγέλους, *per* vel *propter Angelos*, nihil o-

pinor aliud denotant, quam *mulierem debere agnoſcere poteſtatem in viro per* vel *propter ipſum Deum*, qui per miniſterium Angelorum in hoc ordine creavit illos,& non longo poſt creationem tempore impoſuit etiam mulieri expreſſis verbis hanc legem ſubjectionis, cujus meminit *Apoſtolus* 1 *Cor.*14. 34.ubi mulier jubetur ſubjici, καθὼς ϗ ὁ νόμος λέγει, *ut etiam lex dicit*: Quam legem conſentiunt univerſi ipſam eſſe quæ occurrit *Gen.* 3. 16. ϗ ἀυτός σου κυριεύσει: *& ipſe in te dominabitur.* Atque hæc certe data eſt per miniſterium *Angelorum*,ut fuit etiam *Moſaica*, *Act.* 7. 53. *Gal.* 3. 19. & *Heb.* 2. 2. Omnia enim *Dei* opera ad extrà fiunt per eorum miniſterium; non enim poteſt rectè *Deus* dici habere os vel manus, vel loqui, vel præire vel propriè quicquam agere, ideóque frequens eſt adſcribere *Angelis* quod ſoli debetur *Deo*, quoniam ut miniſtri mandata ejus exequuntur; atque hinc non raro promiſcuè vocantur *Angeli* nomine *Dei*, & *Deus* nomine *Angelorum.* E. g. *Act.*7. 35 dicitur,ἐν χειρὶ Ἀγγέλου, *per manum Angeli, qui apparuit ei in rubo*: at verò ille *Angelus* vocatur *Deus*, *Exod.* 3. 6. & 12. Sic etiam infrà in eodem capite, μετὰ τοῦ Ἀγγέλου, *qui fuit cum Angelo qui locutus eſt ei in monte Sina.* At verò etiam hic *Angelus Exod.* 19. ſæpiùs dicitur fuiſſe *Deus*,& 53.εἰς διαταγὰς Ἀγγέλων *per ordinationes Angelorum*, quomodo etiam dicitur *Gal.* 3. 19. ὁ νόμος διαταγεὶς δι' Ἀγγέλων, *lex ordinata per Angelos*, cùm dicatur *Exod.*20.1.*& locutus eſt Elohim.* Sic etiam dicitur *Gen.*48. 15. Ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ ϗ Ἰσαὰκ, ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με, ὁ ἄγγελος ὁ ῥυόμενός με, &c. *Deus Abrahami & Iſaaci, Deus qui nutrivit me, Angelus qui liberavit me, &c.* Ut etiam *Jud.* 13. 21. & 23. *Manoah* vocat *Angelum Dei Deum*,

um, ſcivit enim quòd fuit Angelus Dei, & ſtatim dicit *moriemur quia vidimus Deum.* Atq; ex his exemplis, quibus addi multò plura poterant, manifeſtum eſt, non omninò eſſe rarum, ſed abundè frequens, adſcribere *Angelis* quæ *Deus* per eorum miniſterium facit, ideóque nec eſſe novum, ſi *Apoſtolus* hoc loco dicat, *mulierem debere agnoſcere poteſtatem in viro per* vel *propter Angelos*, eo nomine intelligens ipſum *Deum.* In ſumma, hæc interpretatio tam genuine fluit à verborum ordine, atque adeò non opus habet peregrino auxilio ad ſui explicationem, ut confidam admodùm eam eſſe germanam atque ipſam veram.

V. 21. Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει, ἐν τῷ φαγεῖν καὶ ὃς μὲν πεινᾷ, ὃς δὲ μεθύει. In pleriſque, ſi non in omnibus codicibus, diſtinguitur commate poſt φαγεῖν. Verſio verò iſta, *propriam cœnam præſumit in edendo*, duriùs ſonat, ideóque arbitror meliùs diſtingui, ut ſuprà, poſt προλαμβάνει, *Unuſquiſque enim præſumit cœnam propriam, & in edendo* ſive *inter edendum*, i. e. cùm edant cœnam *Domini*, *hic quidem eſurit, ille verò ſatur eſt.* Quoad trajectionem: ſunt frequentes adeò trajectiones ejuſmodi in *N. T.* ut non poſſim non attonitus mirari quenquam in ea hærere, præſertim cùm magis accommodum reddat ſenſum, & etiam tollat inſolentiam phraſis. In ſumma ſenſus & cohærentia eſt ejuſmodi. *Cùm igitur convenitis in unum*, i. e. in Eccleſia, *non eſt*, quod facitis, *Dominicam cœnam edere;* unuſquiſque enim ſuam privatim accipit, prius quàm alii convenerint, atque hinc *in edendo alius eſurit, alius ſatur eſt.* Opulenti quidem qui cœnam ſuam ſecum ferunt, ſaturantur, pauperes verò, οἱ μὴ ἔχοντες ſubaudi δεῖπνον, *qui non habent cœnam, eſuriunt.* Mos vide-

tur fuiſſe *Corinthiis* ditioribus antevertere cœnam *Dominicam* edendo propriam per ſe privatim, priuſquam convenirent pauperes. Sed hoc non fuit *Dominicam cœnam edere*, quæ vocatur κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, *communio* ſive *communicatio corporis Chriſti*, 1 *Cor*.10. 16.ideoque pergit *Apoſtolus* increpare, *An non domos habetis in quibus edatis & bibatis? aut Eccleſiam Dei contemnitis, & pudefacitis eos qui non habent* [cœnam?] *Quid dicam vobis? laudabo vos in hoc? non laudo.* Et ſic tandem poſt ſermonem alium de cœna *Domini*, uſque ad v. 33. rurſus ad hunc redit, quem brevi concludit monitu, *Itaque fratres mei, cùm convenitis ad edendum*, cœnam nempè *Domini*, *Expectate alius alium, quod ſi quis eſurit, domi edat, nè ad condemnationem conveniatis*: μεθύει, πεπλήρωται. *Heſych.*

C. 12. v. 7. πρὸς τὸ συμφέρον. *prout fuerit expediens.*

V. 11. Διαιροῦν ἴδια ἑκάστῳ καθὼς βούλεται, i. e. ἴδια χαρίσματα: *Diſtribuens ſua dona unicuique prout vult*, ὥστε Δεσπότης καὶ Θεός, *ut Dominus & Deus. Theophylac. Heb.* 2.4. vocantur μερισμοὶ πνεύματος ἁγίου κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν. *Diſtributiones Spiritus ſancti ſecundum ſuam ipſius voluntatem.*

V. 19. Μὴ πάντες δυνάμεις; *Num omnes ſunt virtutes?* ut vulgò. Inepta certè dictio. Rectiùs verba iſta connectuntur & diſtinguuntur cum ſequentibus, v. 30 μὴ πάντες δυνάμεις; μὴ πάντες χαρίσματα ἰαμάτων ἔχουσι; *num omnes habent virtutes, num omnes habent dona curationum?* repetendo τὸ ἔχουσιν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ. *Virtutes*, i. poteſtatem etiam vel morte puniendi, & miracula edendi.

C. 14. v. 2 Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ οὐκ ἀνθρώ-

ποις

Digitized by Google

τοῖς λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ, ἐδεὶς γὰρ ἀκέει, πνεύματι ἢ λαλεῖ μυςήεια. *Qui loquitur lingua*, i. e. peregrina, *non hominibus loquitur, ſed Deo, nemo enim intelligit, ſpiritu vero loquitur myſteria*, i. e. *Spiritu*, quem donavit ei *Deus*, variis loquendi linguis in ædificationem Eccleſiæ loquitur abſcondita, quæ non intelliguntur ab iis qui ſunt ἰδιῶται, nec aliam linguam callent quàm maternam: ἀκέει frequenter in *Veteri* ſignificat *intelligit*, ubi *Hebræa* vox eſt שמע, ut *Gen.* 42. 23. *Deut.* 28. 49. & alibi.

V. 13. Hic verſus optimè diſtinguitur poſt προσευχέσθω. διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ προσευχέσθω, ἵνα διερμηνεύῃ. *Quapropter qui lingua loquitur* peregrina *precetur, ut interpretetur*. Ac ſi diceret, ſi quis precetur linguâ peregrinâ, precetur ita ut interpretur aliquis, quid precatus ſit, *quomodo enim aliter qui ſupplet locum idiotæ dicturus eſt Amen*, ſi quid dictum ſit, omnino non intelligat. Optimè *Valla*, *Non orat Deum ad hoc obtinendum ut interpretetur, ſed ſi aliqua lingua preces ad Deum faciat, ſic faciat ut ejus lingua interiorem ſenſum interpretetur*, vel per ſe vel per alium: τὸ ἵνα videtur pari ſenſu accipi infrà 31. Δύνασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι, &c. *Poteſtis enim omnes alius poſt alium* ſive *ſingulatim prophetare, ut omnes diſcant*, i. e. *ita ut omnes poſſint diſcere* quod neutiquam fieri potuit, ſi multi loquerentur ſimul. ut etiam *Joh.* 10. 17. *Quia ego pono animam meam*, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν, *ut iterum ſumam eam*, i. e. ut exponit *Grotius*, *ſed ita ut eam ſim recepturus*; vel ut *Maldonatus*, *ita mori, ut paulo poſt ad vitam ſit rediturus*: τὸ ἵνα his locis non finem indicat ſed modum.

V. 14. Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ τὸ πνεῦ-

μα

μαι προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι· *Si enim precer linguâ* [peregrinâ] *ſpiritus meus* (quem dedit mihi *Deus* variis ut loquar linguis) *precatur, ſed mens mea eſt infructuoſa, nemo enim intelligit, Mens mea*, i. e. *ſenſus meus*. Quid igitur? προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ. *Precabor ſpiritu*, (quem mihi dedit *Deus*) *precabor etiam cum ſenſu*, ita ut ab omnibus intelligar. Νοῦς, *mens, ſenſus. Gloſſ. vet.* νοῦν δὲ ἔχει τίνα; *quis eſt horum verborum ſenſus? Ariſtoph.* Aliqui τὸ πνεῦμα interpretantur *vocem*.

V. 25. Καὶ οὕτω τὰ κρυπτὰ καρδίας αὐτοῦ φανερὰ γίνεται. ſubaudi αὐτῷ, poſt γίνεται. *Et ſic occulta cordis ejus manifeſta ei fiunt.* i. e. Ignorantia, incredulitas, & impietas cordis ejus quæ tam diu latuit, nec ſi unquam anteà innotuit, nunc fit ei manifeſta, ita ut ſtatim *procidat in faciem, & adoret Deum.* Eadem eſt elleiptica dicendi formula 16, 12. καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα, nempe, αὐτῷ. *Et prorſus non erat voluntas ei, ut nunc veniret.*

V. 27. Εἴτε γλώσσῃ τὶς λαλεῖ, κατὰ δύο ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ εἷς διερμηνευέτω, Subaudi, ἔστω, *Si quis loquitur linguâ* [peregrinâ] *duabus vel ad maximum tribus fiat, idque ſingulatim & unus interpretetur, &c.* Plurimis linguis fieri potuit unum aliquem poſſe loqui, εὐταξίας δὲ ἕνεκα, *ordinis verò gratia* duabus vel tribus ad plurimum permiſit uti, iiſque ſingulatim non confusè. Quod verò, κατὰ δύο ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, de perſonis aliqui intelligant, videtur mihi ab ipſo ſenſu prorſus alienum. Quomodo enim loquatur quis per alium, niſi ipſe, quid dicat, alii dictet, non intelligo. Atque hoc idem foret, acſi ipſe ſibi ſit interpres.

V. 30.

Digitized by Google

V. 30. Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἀποκαλυφθῇ, &c. *Si verò quid alteri revelatum fuerit aſſidenti, prior ſileat*, i. e. priuſquam loquatur ille cui revelatum eſt, *Poteſtis enim omnes ſingulatim*, i.e. *alius poſt alium prophetare, ita ut omnes diſcant, &c.* καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. *Et ſpiritus Prophetarum Prophetis ſunt ſubjecti.* Ita ut *Propheta* cui aliquid revelatum eſt, cùm ſit *Dominus* ſui ipſius ſpiritus, ut pro ſuo arbitrio poteſt, ita omnino debet ſpiritum illum revelationis ſupprimere, uſque dum alter finem loquendi fecerit, ut ordo ſervetur in Eccleſiis; οὐ γὰρ ἀκαταστασίας &c. *Non enim eſt Deus confuſionis Deus, ſed pacis*

C. 15. v. 29. Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, ſi omnino mortui non reſurgunt?* Cur immerguntur pro mortuis, i. e. tanquam mortui, συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, *conſepulti cum eo*, nempe *Chriſto, in baptiſmate, Rom* 6. 4. & *Col.* 2. 12. ſi non ut per emerſionem ex aqua, quod eſt typus reſurrectionis poſt ſepulturam, certiores fiant, quod ſi etiam ipſi reſurgant à morte in peccatis ad novitatem vitæ, reſurgent etiam cum *Chriſto* poſt mortem in gloriam? quaſi diceret, In vanum utitur Eccleſia ſymbolo Baptiſmi, ſi non eſt reſurrectio. Eſt enim Baptiſmus mortis & reſurrectionis *Chriſti*, & etiam omnium fidelium typus, & ſic apud antiquos univerſim accipitur, ut videre eſt in *animad.* 1 *Pet.* 3. 22. 23. Atque hanc doctrinam appellat *Zonaras*, τοῦ καθ᾽ ἡμᾶς μυστηρίου τὴν δύναμιν, *vim myſterii* religionis Chriſtianæ; planè affirmans eos ματαιοπονεῖν, *fruſtrà laborare*, ſive *operam perdere, qui baptizantur, ſi de reſurrectione dubitent,*

per

Digitized by Google

per baptiſmum nempe & emerſionem in aquam baptiſterii, & ex ea emerſionem, mortem & reſurrectionem denotantes, per ea verò quæ dicunt de ea dubitantes, vel *in ea fidem non habentes.* Quod qui faciunt, certè faciunt fruſtrà: ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, intelligi ait *Chryſoſtomus*, σωμάτων, in majorem fidem addens, καὶ γὰρ ἐπὶ τούτῳ βαπτίζῃ τοῦ νεκροῦ σώματος ἀνάστασιν πιστεύων, &c. *Propter hoc baptizaris mortui corporis reſurrectionem credens, nempe quod non maneat mortuum. Et tu quidem per verba dicis* ſive *profiteris mortuorum reſurrectionem, ſacerdos autem in quadam imagine quæ credidiſti & per verba es confeſſus, etiam per res ipſas oſtendit; quando abſque ſigno credis, tunc tibi etiam præbet ſignum.* Adulti enim cùm baptizarentur, ore priùs confeſſi ſunt ſe credere in reſurrectionem mortuorum, & deinde in ea fide baptizati ſunt. Sic etiam *Tertullianus*, *Pro mortuis tingui eſt pro corporibus tingui, mortuum enim corpus oſtendimus. Quid facient qui pro corporibus baptizantur, ſi corpora non reſurgant?* Atque huic ſententiæ accedit etiam *Theodoretus*, ὁ βαπτιζόμενος τῷ δεσπότῃ συνθάπτεται &c. *Qui baptizatur Domino conſepelitur, ut cùm mortis fuerit particeps, ſit etiam particeps reſurrectionis; ſi autem corpus eſt mortuum, & non reſurgit, cur tandem baptizatur?* Atque in hac ego ſententia plenè acquieſco, quicquid præter vel aliud proferunt doctiſſimi viri à ſcopo & mente *Apoſtoli* prorſus alienum & incertum judicans.

V. 36. Vulgo legitur, Ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις; &c. *Inſipiens, tu quod ſeminas* &c. Cur non potius diſtinguitur & legitur, Ἄφρον σὺ, ὃ σπείρεις &c. *Inſipiens tu, quod ſeminas* &c ut ſonat in Anglico, Thou fool, that which thou ſoweſt &c.

&c. Et ſic cum magis Emphatico ſenſu vitatur non neceſſaria *metatheſis.*

C. 16. v. 3, Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἐὰν δοκιμάσητε, διὰ ἐπιστολῶν τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ. *Cùm autem adfuero, quoſcunque probaveritis, per Epiſtolas mittam eos auferre beneficentiam veſtram ad Jeruſalem.*

In ſecundam Epiſtolam ad CORINTHIOS.

2 COR. c. 1. v. 9. Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν. *Imò habuimus ipſi in nos condemnationem mortis*; i. e. adjudicati fuimus morti, ut contextus valdè innuit: ἀπόκριμα, κατάκριμα. *Heſych.* & *Phavor.*

C. 2. v. 12. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρῳάδα, εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἔσχηκα &c. *Quum veniſſem autem Troadem, & oſtium mihi apertum eſſet per Dominum ad Evangelium Chriſti, non habui requiem Spiritui meo &c. eò quòd non invenerim Titum fratrem meum illic*, qui ſi præſens levâſſet mihi onus, quod ſoli adeò preſſè impendebat, ut nullam relaxationem habuerim ſpiritui meo. *Valde cruciatum animo fuiſſe* affirmat *Theodoretus*, *cùm videret multos ad prædicationem accedere, non habens*

bens ſocium miniſterii. Trajectiones hujuſmodi, ut ſæpiùs dixi, ſunt frequentiſſimæ.

C. 4. v. 2. συνιςῶντες ἑαυτὺς. *approbantes noſmetipſos* In quo ſenſu vox eadem occurrit. 7. 11. & alibi.

V. 4. Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τῦ αἰῶνος τύτυ ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίςων εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τῦ εὐαγγελίυ τῆς δόξης τῦ Χριςῦ. ut idoneus fiat ſenſus & conſtructio, τὸ ἐν vertendum reor, *inter*, & in hoc & in præcedente verſu, ſequentia verò per *metatheſim*, ut fecerunt aliqui è *Veteribus*. *Quod ſi opertum eſt Evangelium noſtrum*, ἐν ἀπολλυμένοις, *inter eos qui pereunt eſt opertum. Inter quos Deus excæcavit mentes infidelium hujus ſæculi, nè luceat illis lux glorioſi Evangelii Chriſti*, i e, luceat ut videant & intelligant. Videtur *Paulus* reſpexiſſe ad *Iſaiæ* 6. 10. ubi dixit ei *Dominus*. *Vade* &c *Excæca cor populi hujus*, & *aures ejus aggrava*, & *oculos ejus claude*, *ne fortè videant oculis* &c. & *convertantur*: αἰὼν eſt propriè *ævum*, & non *mundus*. *Infidelium hujus ſeculi* intelligit præcipuè *Judæos*. Si quis in trajectione adhuc hæreat, præterquam quòd è *Veteribus* ſenſerunt idem, ſciant velim innumeras eſſe ejuſmodi in *N.T.* E. g. præter quas jam alibi memoravimus. *Joh.* 11. 4. ἀπῆλθεν εἰς Ἐφραΐμ, λεγομένην πόλιν, pro εἰς πόλιν λεγομένην Ἐφραΐμ, *abiit in civitatem quæ vocatur Ephraim*. *Act.* 13. 1. Ἦσαν δέ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν ὖσαν ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, pro ἦσαν δέ τινες προφῆται καὶ διδάσκαλοι κατὰ τὴν ὖσαν ἐκκλησίαν ἐν Ἀντιοχείᾳ. *Erant verò quidam Prophetæ & Doctores in Eccleſia, quæ fuit in Antiochia*. & 25, 22. Ὁ δὲ αὔριον, φησὶν, ἀκύσῃ αὐτῦ. pro Ὁ δέ φησιν, αὔριον ἀκύσῃ αὐτῦ. *Ille verò inquit, cras audies eum.*

Digitized by Google

eum. Vide etiam *Animad. Act.* 13. 27. 1 *Pet.* 3. 21, 22.

V. 6. Ὁ εἰπὼν, *qui juſſit è tenebris lucem ſplendeſcere:* εἶπον, ῥῆμα προςακτικόν. *Vox mandatoria*, ut vox אמר apud *Hebræos.*

C. 5. v. 1. Ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους pro ἐὰν ἡ ἐπίγειος οἰκία τοῦ σκήνους ἡμῶν καταλυθῇ. *Si terreſtris domus hujus noſtri tabernaculi diſſolvatur* &c. τοῦ poſitum eſt pro τούτου. Vide ſimiles metatheſes. 2 *Pet* 3. 2. *Jud.* 18. & alibi

V. 3. Verſus iſte, opinor, parentheſi includendus, (Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα.) Εἰ verò hoc loco videtur eſſe ῥῆμα εὐκτικὸν, & vim habet *Optativi.* Precationes enim ejuſmodi apud *Apoſtolum* ſæpe interveniunt in medio ſenſu, γε frequenter vacat. Adeò ut verborum ſenſus & ordo ſit hujuſmodi. *In hoc enim domicilio ingemiſcimus habitationem noſtram, quæ ex cœlo eſt, ſuperindui cupientes. (Utinam etiam induti non nudi reperiamur.) Nam qui ſumus in hoc tabernaculo ingemiſcimus gravati, non quod velimus exui, ſed ſuperindui ut abſorbeatur quod mortale eſt à vita.* οὐ γὰρ ἀποδύσασθαι τὸ σῶμα, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι τὴν ἀφθαρσίαν ὀρεγόμεθα, *Non enim exuere corpus, ſed ſuperinduere immortalitatem cupimus. Theodoret. Continuare vitam lucrifacta morte per vicariam demutationem,* ut *Tertull.*. Precatur interim *Apoſtolus*, ut in ultimo die inveniantur cœleſtem habitationem ſuperinduti, & non ea deſtituti. Timet, μή ποτε δοκῇ τις ἐξ αὐτῶν ὑςερηκέναι, *ne quis eorum comperiatur ſic fruſtratus eſſe.* Vide ſimiles loquendi formas, *Matth.* 22. 11. & *Apocal.* 3. 18. 16. 15. Quoad uſum τοῦ Εἰ, in formula precationis ſive *Optativè*, vide *Animad. Luc.* 1?.49.

C. 6.

C. 6. v. 13. Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν (ὡς τέκνοις λέγω) πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. Subaudi κατ', *ſecundum verò eandem compenſationem (ut filiis loquor) dilatamini & vos.* Quaſi diceret, *ſicut cor meum dilatatum eſt erga vos*, v. 11. ſic etiam viciſſim dilatamini & vos in viſceribus veſtris erga nos. Ubique locus eſt Accuſativo, ſi intelligas κατ'.

C. 8. v. 1. Τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ &c. *Ingentem beneficentiam, quæ data eſt in Eccleſiis Macedoniæ.* Collectam ſignificat, quæ fiebat in Eccleſiis *Macedoniæ*, quæ *abundavit etiam ſupra vires in copioſa benignitate in miniſterium ſanctorum Dei in Jeruſalem*, de qua *Rom.* 15. 26. χάρις, δωρεὰ, *Heſych.* χάριν Θεοῦ. Eſt *Hebraiſmus*, rectéque vertitur, *ingentem beneficentiam*, vel *ingens donum quod datum eſt.* Qualis eſt *Jud.* 13. 6. איש האלהים ἄνθρωπος Θεοῦ, *vir Dei*, i.e. *cujus ſpecies erat auguſtior quàm hominum communiter*, ut *Druſius*, vel *qui mirum in modum erat facie veneranda*, ut *Vatablus.* *Pſal.* 80. 10. כהררי אל τὰς κέδρους τοῦ Θεοῦ, *Cedros Dei*, i.e. *proceras Cedros*; & *Pſal.* 36. 6. ארזי אל, *Juſtitia tua Domine*, ὡς ὄρη Θεοῦ, *ſicut montes Dei*, i.e. *excelſi montes. Scriptura enim rem excellentem ſignificatura, ſubjungit ei unum ex Dei nominibus. Schindl.* ut videre eſt etiam in *Hebræo*, *Gen.* 30. 8. & 1 *Sam.* 14. 15. Vide *Bezam* in verba illa, δυνατὰ τῷ Θεῷ, 10. 4. atque hujus Epiſtolæ 11. 2. ubi verba illa, ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ, *Schol. Græc.* interpretatur, περιεργῶς φιλῶ, *Ardenter amo vos.*

V. 18, 19. Συνεπέμψαμεν δὲ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν (οὗ ὁ ἔπαινος ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν, οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν)

Digitized by Google

μῶν) σὺν ταύτῃ τῇ χάριτι τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ὑμῶν. *Unà vero miſimus cum eo fratrem (cujus laus eſt in Evangelio, nec id ſolum, ſed etiam qui conſtitutus eſt ab Eccleſiis ſocius peregrinationis noſtræ) cum hoc miniſterio* ſive *dono, quod adminiſtratur à nobis ad ipſius Domini gloriam, & ad veſtram animationem.* Inprimis hoc loco viſum eſt parentheſim latius extendere, magis enim conſonum eſt dicere hunc fratrem miſſum à *Paulo* vel ab Eccleſiis unà cum *Tito*, cum hoc miniſterio ſive dono, quàm ab Eccleſiis conſtitutum vel delectum ſocium peregrinationis cum eo miniſterio vel dono dicere. Et deinde προθυμίαν ὑμῶν, rectè opinor verti, *ad animationem veſtram.* Eſt enim *animare*, προθυμίαν ἐμβάλλειν, nempe ut ſitis in dando alacriores & promptiores, *cum probos atque integros viros eſſe perſpexeritis, qui pecunias veſtras recipiunt* & adminiſtrant, ut *Chryſoſtomus.*

V. 23. Εἴτε ὑπὲρ Τίτου &c. εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν &c. poſt Τίτου repetendum ἀπὸ τοῦ κοινοῦ quod præceſſit. v. 20. τὶς ἡμᾶς μωμήσηται, & ante ἀδελφοὶ ἡμῶν, ſubaudiendum εἰσιν. *Sive quis nos carpat propter Titum, Socius eſt meus & apud vos adjutor, ſive* ſunt *fratres noſtri, apoſtoli Eccleſiarum, gloria Chriſti* Commendat ſingulis ſeparatim & conjunctim, primò *fratrem cujus laus fuit in evangelio.* v. 18. probabiliter *Lucam*; ſecundò fratrem *quem in multis probaverat diligentem* fortè *Barnabam.* v. 22. tertiò *Titum* quia *erat ſocius* &c Et tum denique omnes tres conjunctim, quia erant *fratres, apoſtoli eccleſiarum* ad deportandum earum beneficentiam ad ſanctos in *Jeruſalem*, & *gloria Chriſti*. Atque hoc ab eo factum ut ab omni ſuſpicione eos libe-

rarer,

tarer, ne quis illos vel ipſum *carperet in pleni-tudine quæ adminiſtrata erat* ab eis, *providebant enim bona non ſolum coràm Deo ſed etiam coram hominibus.* v. 20 & 21.

C. 9. v. 5. Εὐλογίαν ὑμῶν, *beneficentiam* vel *liberalem veſtram collectionem*; ἀ λέγω colligo; εὐλογία; πληθυσμὸς ἀγαθῶν ἐξ ἑκουσιότητος διδόμενος. *Phav.*

V. 8, 9, 10, &c. Δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς πᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν (καθὼς γέγραπται, ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρματα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν, χορηγήσαι καὶ πληθύναι καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν) ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα (ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῷ Θεῷ, ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἁγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ) διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ &c. *Qui verò potens eſt Deus omnem gratiam faciat abundare in vobis, ut in omnibus ſemper omnem ſufficientiam habeatis, abundantes in omne opus bonum, (ſicut ſcriptum eſt, Diſperſit, dedit pauperibus, miſericordia ejus manet in æternum. At qui ſuppeditat ſemen ſeminanti, & panem ad eſcam, ſuppeditet & multiplicet ſementem veſtram, & augeat fructus miſericordiæ veſtræ) in omni divites facti ad omnem liberalitatem (quæ adoperatur gratiarum actionem per nos Deo, quoniam miniſterium oblationis hujus non ſolum eſt ſupplens inopias ſanctorum, ſed etiam redundans per* vel *propter multas gratiarum actiones Deo) per probationem miniſterii hujus*

hujus glorificantes Deum in ſubjectione &c. Non equidem video quid opus ſit hoc loco vel *Hebraiſmo* vel *Atticiſmo*, ut ſalvetur ſenſus & conſtructio. Si enim bene animadvertantur binæ quæ in his verbis occurrunt parentheſes, prout nunc diſtinctæ, adeò planus eſt ſenſus & ſyntaxis, ut liceat currenti legere & intelligere, participiis πλουτιζόμενοι & δοξάζοντες regendis à verbo περισσεύητε, v. 8. Satius etiam putavi in formula precationis vertere, quia ſolenne eſt *Paulo*, ut obſervant *Patres, cum voto & prece concludere exhortationes. Multiplicet & augeat fructus miſericordiæ veſtræ*, Eſt ingeminatio voti, nempe nê deficiant unquam, ſed ut omni bono ſufficienter abundantes, habeant ſemper quod diſpergant in pauperes. Δικαιοσύνη enim proculdubio hoc loco ſignificat miſericordiam, ut ſæpe alibi: & ſic ſenſit *Theophylactus*. Vocem enim חסד LXX frequenter vertunt δικαιοσύνη, de quo vide animad: Matth. 1.

C. 11. v. 4. Καλῶς ἠνείχεσθε. Dictum σαρκικῶς vel *Ironicè*; ut eſt illud *Mar*. 7. 9. καλῶς ἀθετεῖτε; *pulchrè* ſive *bellè rejicitis præceptum Dei, ut traditionem veſtram obſervetis*: & etiam hoc loco, *Si quis enim veniens alium Jeſum prædicet, quem nos non prædicavimus*, &c. *pulchrè* ſive *bellè toleraretis eum*. Ἀνείχεσθε γὰρ &c. *Toleratis enim ſi quis vos in ſervitutem redigat*. v. 20. Levitatem eorum dum arguit, monſtrat quomodo *mentes eorum*, quod modo dixerat, *corruptæ fuerint à ſimplicitate quæ eſt in Chriſto. Bellè narras* eſt *Ironia Proverbialis de re dicta vehementer abſurdâ. Eraſ.*

C. 12. v. 21. Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεός μου πρὸς ὑμᾶς. *Nè rurſus quandò venero, Deus me vilem reddat apud vos.* Alludens

Digitized by Google

ad quod antea dixerat, 10. 1. ὁ κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινός, *Qui coram vilis ſum.* Quaſi diceret, Metuo nè quomodo me pro vili habuiſtis, cùm eſſem anteà apud vos, ſic etiam cùm rurſus ad vos venero, *Deus* permittat me vilem haberi in oculis veſtris, atque inde *lugere cogar multos eorum qui peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam*, nec, quia me deſpectui habent, curabunt agere. Ut ταπεινὸς eſt *vilis*, ſic ταπεινόω eſt *vilem reddo.*

C. 13. v. 5. Ἑαυτοὺς πειράζετε εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε (ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτοὺς ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν;) εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε. Verſus iſte ut & proximè ſequentes neceſſariò reſpiciunt & reſpondent verbis in initio tertii, ſenſu ſequente in hunc modum. Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ (ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ &c.) ἑαυτοὺς πειράζετε εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, ἑαυτοὺς δοκιμάζετε, εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε &c. *Quandoquidem quæritis probationem in me loquentis Chriſti* (*qui erga vos non infirmus* &c.) *tentate vosmet ipſos num ſitis in fide, voſmet ipſos probate, ſi* vel *utrum non ſitis ſine probatione* in vobis loquentis *Chriſti*, quam in me quærere non veremini. *Spero autem vos cognituros quòd nos non ſumus* ἀδόκιμοι, i. e. ut reſpondeat tertio, *ſine probatione in me loquentis Chriſti. Precor autem Deum nè quid mali faciatis, non* [precor] *ut nos appareamus* δόκιμοι, i. e. *cum probatione in nobis loquentis Chriſti, ſed ut vos faciatis quod bonum eſt, nos verò ſimus* ἀδόκιμοι, *ſine probatione illa.* Ἀδόκιμοι in hoc loco nil aliud ſignificat quàm ἄνευ τῆς δοκιμῆς, ab ἀ privativa, & δόκιμοι, *ſine probatione* vel in *Apoſtolo* vel in *Corinthiis* loquentis *Chriſti*. Verba prætermiſſa illæſo ſenſu parentheſi includuntur.

includuntur. Ut verò, ſi adhuc opus eſt, quid velim planius fiat, liceat ſine tœdio percurrere totum *Apoſtoli* de hac re ſermonem brevi Paraphraſi. Audiverat *Apoſtolus* fuiſſe inter *Corinthios* qui ipſum non pro dignitate *Apoſtoli* æſtimabant, ſed habebant pro *homine ſecundum carnem ambulante*, 10. 2. qui inter ſe etiam dixerant, *Epiſtolæ quidem ejus graves ſunt & validæ, ſed præſentia corporis infirma, & ſermo contemptibilis*, atque hinc ſumpſerunt ſibi licentiam liberius peccandi, non credentes omnino venturum, *ideoque inflati*, 1 *Cor*. 4. 18. vel ſi veniret, non venturum *cum virga & terrore*; imò non veriti ſunt ipſum *Apoſtolatum* in quæſtionem vocare. Quærebant enim δοκιμὴν, *probationem* in eo *loquentis Chriſti*. Ut ergo horum audaciæ obveniret, nec tamen cogeretur, quod nullo modo voluit, poteſtatem, quam dederat ei *Deus ad ædificationem, & non ad deſtructionem*, cum ſeveritate exercere, placuit ei eos præmonere. Διὰ τοῦτο, *propter hoc*, ut eſt v. 10 *hæc abſens ſcribo vobis*, & *tertiâ hac vice*, ut eſt in initio capitis, *ad vos venio*, nempe in hac Epiſtola, quoniam *ex ore duorum vel trium teſtium ſtabilietur omne verbum*, ut omnino abſque dubio fiatis certiores me venturum, idque cum virga, ſicut enim vobis antea dixerim cùm eſſem vobiſcum præſens, & uti abſens vobis annuntiaverim in priore Epiſtola, ſic etiam denuo vobis ſcribo, & *iis qui peccaverunt*, & *reliquis omnibus fore ut ſi rurſus venero non parcam*. At verò quod audio, vos non creditis hanc mihi a *Deo* concreditam eſſe poteſtatem, ſed pro contemptibili habetis, ideóque quæritis δοκιμὴν, *probationem in me loquentis Chriſti*, *quem* vos *non* invenietis *infirmum* ſi venero, *ſed potentem inter vos*; *nam etſi crucifixus fuit ex infirmitate, vivit ta-*

men ex potentia Dei; & etiam nos, quamvis infirmi ſumus cum eo, vivemus cum eo ex potentia Dei adverſum vos. Quoniam verò *quæritis probationem in nobis loquentis Chriſti,* hortor & admoneo vos, ut priuſquam quæratis eam in nobis, velitis *voſmet ipſos experi, num ſitis in fide, δοκιμάζετε ἑαυτοὺς εἰ μή τι ἀδόκιμοί ἐστε, Probate voſmet ipſos, utrum non ſitis ſine probatione* in vobis loquentis *Chriſti*, ſi fortè poſſibile eſt, cùm toties vobis prædicaverim, & ſcripſerim, *vos non ſcire voſmet ipſos, quòd Jeſus Chriſtus ſit in vobis.* Spero autem vos olim cognituros, quòd nos non ſumus *ἀδόκιμοι*, i.e. *ſine probatione* quam in me quæritis, ſed nollem ea uti, ideóque precor *Deum, nè quid mali vos faciatis, οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανῶμεν, Non* [precor] *ut nos appareamus δόκιμοι, cum probatione* in nobis loquentis *Chriſti*, cum poteſtate *Apoſtoli, ſed ut vos quod bonum eſt faciatis,* & ut nos ſimus tanquam *ἀδόκιμοι*, non habentes opus ut utamur poteſtate noſtrâ cum ſeveritate, *quam dedit nobis Deus ad ædificationem, & non ad deſtructionem. Emendatio enim veſtra eſt quam nos optamus, gaudentes cùm vos ſitis validi, nos verò infirmi,* i. e. tanquam *ἀδόκιμοι*, non habentes occaſionem poteſtatem vel authoritatem noſtram demonſtrandi. *Quia non poſſumus aliquid contra veritatem*, i. e. cum vos quod bonum eſt faciatis, *ſed pro veritate*, quando vos contra ipſam non veremini peccare. Atque hic germanus mihi videtur ſenſus & ſcopus hujus loci, & vocis *ἀδόκιμοι*. Ludere videtur *Apoſtolus* in vocem *δοκιμὴν*, more ſcribendi apud ipſum familiari.

Digitized by Google

In Epiſtolam ad Galatas.

GAL. c. 2. v. 2, 3. &c. Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον, ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι, κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι (μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον. ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ Ἕλλην ὢν ἠναγκάσθη περιτμηθῆναι) διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἣν ἔχομεν ἐν τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσωνται. Οἷς οὐδὲ πρὸς ὥραν εἴξαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναί τι, ὁποῖοί ποτε ἦσαν οὐδέν μοι διαφέρει &c. *Aſcendi autem ſecundùm revelationem, & contuli cum eis Evangelium quod prædico in gentibus, ſeorſim verò eminentiorbus,* ſive *iis qui videbantur eſſe aliquid, (ne fortè in vanum currerem vel cucurriſſem, ſed neque Titus qui mecum erat, cùm eſſet Gentilis, coactus eſt circumcidi) propter verò irreptitios falſos fratres qui ſubintroibant,* (i. e. ſolebant ſubintroire, eſt enim παρεισῆλθον tempus indefinitum) *ut explorarent libertatem noſtram quam habemus in Chriſto Jeſu, ut nos in ſervitutem redigant. Quibus* (i. e. eminentioribus, vel qui videbantur eſſe aliquid) *ne ad horam quidem ceſſimus ſubjectione, ut veritas Evangelii apud vos permaneat. Quales verò aliquando illi fuerint, qui videbantur eſſe aliquid, nihil meâ refert* vel *intereſt. Deus perſonam hominis non accipit],* &c. Quod præcipuè hic animadverten-

dum, non fuit propter irreptitios fratres, ut plerumque intelligitur, quòd non coactus eſt *Titus* circumcidi, qui omnino non intererant, conſultò enim propoſuit *Paulus* Evangelium ſuum quod prædicaverat apud gentes *primariis Apoſtolis* κατ' ἰδίαν, *privatim* vel *ſeorſim à cæteris*, nè ſubreperent falſi illi fratres ad explorandam libertatem. At verò propter veritatem *Evangelii*, ut illud nempe permaneret, nec videretur ipſe in vanum cucurriſſe, non coactus eſt *Titus* circumcidi. Rectè *Eſtius* in perſona Pauli, *Quod ſi Apoſtoli, cum quibus Evangelium contuli, quod prædico in gentibus, ſenſiſſent obſervationem legis, cujus præcipua pars eſt circumciſio, neceſſariam eſſe Chriſtianis, utiq; Titum quem mecum aſſumpſeram, juſſiſſent circumcidi, atqui id factum non eſt.* Neque τὸ οἷς, v. 5. ut vulgò exiſtimatur, eſt relativum τῷ, ψευδαδέλφους, falſis fratribus qui omnino non intererant, v. 4. ſed τοῖς δοκοῦσι, *eminentioribus Apoſtolis*, v. 2. quibus noluit pro momento cedere, ne vacillare videretur Evangelium quod prædicaverat apud gentes, *Moſaicam* nempe legem eſſe jam abolitam, ut poſtea ſe affirmat *Petro* ad faciem reſtitiſſe. Erant fortè illi *primarii Apoſtoli*, qui columnæ eſſe videbantur. v. 9. nimium καιρῷ δουλεύοντες, & ad connivendum proni, ne fideles aliqui è *Judæis* (qui cùm eſſent ζηλωταὶ τοῦ νόμου, *Act.* 21. 20. legem *Moſis* ſibi mordicus retinendam putârunt) offenderentur, & à *Chriſtiana* fide reſilirent. *Ob quam prudentiam non veritus eſt Paulus*, ut obſervat *Scholiaſtes Græcus, vocare illos* δοκοῦντας, καὶ κατεγνωσμένους, καὶ ὑποκρινομένους, μὴ ὀρθοποδοῦντας, *eminentiores, & reprehenſibiles, & ſimulatores, non rectè ambulantes.* Κατ' ἀποκάλυψιν, *ſecundum revelationem*, nempe aliquam, quæ

quæ ei facta fuerat ſive famâ ſive verbo ſive Epiſtolâ, eum diverſam à cæteris *Apoſtolis* doctrinam divulgare, de quo *Jacobus* eum diſertè monet *Act.* 21. 21. κατηχήθησαν περὶ σοῦ, &c. *Audiverunt de te quod Apoſtaſiam à Moſe doceas omnes Judæos inter gentes, dicens eos non debere circumcidere filios ſuos, nec in patriis ritibus ambulare.* cujus manifeſtationis vel rumoris gratiâ fortè dicit. *Act.* 20.22. *Ecce ego* δεδεμένος τῷ πνεύματι,&c. *obſtrictus animo proficiſcor Hieroſolymam,* i. e. penitus ſtatui quicquid de me fiat proficiſci *Hieroſolymam, ad teſtificandum,* ut ſequitur, *Evangelium gratiæ Dei.* Utrum verò itinera fuerant σύγχρονα, nolo fidenter ſtatuere; certum verò eſt hoc loco eum aſcendiſſe, ut teſtificaretur, &vindicaret Evangelium ſuum quod prædicaverat apud gentes. Antè ἀπὸ τῶν δοκούντων, ſubaudiendum οἱ, quale eſt *Joh.*16. 17. εἶπον οὖν ἐκ τῶν μαθητῶν, pro οἱ ἐκ τῶν μαθητῶν, *dixerunt diſcipuli,* ut *Vetus:* & *Luc.* 21.16. θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν pro τοὺς ἐξ ὑμῶν, *morte afficient vos.* Sic *Matth.*27.9. ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ, pro οἱ ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ, *filii Iſrael,*ut exponunt *Beza* & *Grotius.* Phraſis eſt vulgaris, ut οἱ ἀπὸ Πλάτωνος, *Platonici*; οἱ ἀπὸ πλήθους *Plebeii*; & οἱ ἐκ πίστεως, *fideles. Gal.* 3. 7. Δοκοῦσι, v. 2. rectè exponitur, *eminentioribus*; πυργοῦσ' ἄνω τὰ μηδὲν ὄντα, τὰ δὲ δοκοῦντ' ἀπώλεσαν. *Extollunt ſurſum humilia* vel *quæ nihil ſunt, eminentiora verò ſubruunt. Euripides* de *Diis.* Δοκοῦντες, ἔνδοξοι. *Phav.*

C. 3. v. 20. Ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν. Optimus hujus loci Expoſitor eſt *Interpres Æthiopicus*; *Deus tamen unus eſt duorum. Mediator unius non eſt, Deus verò unus eſt,* i. e. duorum, neceſſe enim eſt ut ſint perſonæ duæ inter quas ſit mediator,

Digitized by Google

ut fuit *Moſes* inter Deum & populum *Iſraeliticum*. Ταῦτα ὁ νόμος &c. *Hæc ſunt lex quam dedit Dominus inter ſe & filios Iſrael in monte Sina*, ἐν χειρὶ, *per manum Moſis. Levit.* 26. 46. Atque hæc interpretatio unicè quadrat cum ſcopo loci; quid verò ad rem ejus facit *Dei unitas*, vel *ſimplicitas*?

C. 4. v. 9, 10. *Nunc autem cùm Deum cognoveritis, potiùs verò cogniti ſitis à Deo*. πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν εἰς τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, *quomodo iterum revertimini ad impotentia & egena elementa*, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; i. e. per trajectionem valde familiarem, vocem, cui τὸ οἷς eſt relativum, repetendo, ut neceſſariò ſubauditur, οἷς ἄνωθεν στοιχείοις πάλιν δουλεύειν θέλετε; *quibus ſuperius* vel *à retro* elementis *rurſus ſervire vultis*? οἷς ἄνωθεν στοιχείοις, *quibus ſuperiùs elementis*, ut οἱ ἄνωθεν, *majores*, *qui ſuperioribus fuerunt temporibus*, & οἱ ἄνωθεν ἄρχοντες, *retrò principes*. *Steph.* Occurrit parallelum *Col.* 2, 20, 21, 22. *Si ergo mortui eſtis cum Chriſto*, ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, *ab elementis mundi*, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε; *quid ut viventes in mundo dogmatizamini*? i. e. *traditionibus* vel *dogmatibus regimini*? qualia ſunt, *Ne tetigeris, ne guſtaveris, ne contrectaveris*. Ἅ ἐστι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων, i. e. per *Hyperbaton*, *Quæ omnia*, nempe elementa ſive dogmata *ſunt ſecundum præcepta & doctrinas hominum ut intereant uſu*, vel *quoad uſum expiratura*. Elementa verò iſta ſunt omnino eadem, ac τὰ ἄνωθεν στοιχεῖα, de quibus ſuprà, quæ erant tantùm μέχρι καιροῦ διορθώσεως ἐπικείμενα, *uſque ad tempus correctionis impoſita*: *Heb.* 9. 10. εἰς φθοράν, vertitur aptiſſimè, *ut intereant*,

Digitized by Google

ant, pari modo quo vertimus εἰς πίστιν, *ut credatur*, *Rom.* 1. 17. in quæ verba videre eſt quæ ſuperius animadvertimus.

C. 6. v. 10. Ὡς καιρὸν ἔχομεν, *dum habemus tempus.* Ita vulgò, quaſi poneretur ὡς pro ἕως. Quidni verò potius? *Prout habemus opportunitatem, faciamus bonum omnibus.* Benefaciendi nulla prætermittenda opportunitas.

In Epiſtolam ad EPHESIOS.

EPH. c. 2. v. 1. Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς &c. In regimine vocis ὑμᾶς, ni fallor (ſi fas ſit dicere) diu cæcutierunt Interpretes, propter importunam capitum diviſionem. Pleriq; in verſione poſt ὑμᾶς, *vos*, addunt verbum, *vivificavit*, in ſupplementum ſenſus. Affirmat unus *Accuſativum iſtum* ὑμᾶς *regi à verbo* συνεζωποίησε, v. 5. *Eſt igitur*, ait, *hoc loco hyperbaton, & ſynchyſis, &* ἀποκοπὴ τοῦ περιόδου, *quæ eſt ſpecies τοῦ* ἀνανταποδότου, *cujus quidem anomaliæ cauſa eſt* ἐπεμβολὴ, *interjectio ſententiæ prolixioris.* Quorſum verò iſte ſtrepitus? Quid opus eſt tot figuris & ambagibus in re certe non ita obſcura? Reſpice enim tantùm præcedentis capitis verſum decimum nonum, & planiſſima fient omnia, & ſenſus

ſenſus cohærentia & ſyntaxis ſine vi vel figura: καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς &c. *Et quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis ejus in nos qui credimus, & vos qui eratis mortui in delictis & peccatis* &c. Verbis intermedis κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους &c. *per operationem potentiæ virtutis ejus quam operatus eſt per Chriſtum*, & ſic deinceps uſque ad finem capitis primi parentheſi includendis. Objiciunt verò aliqui, prælonga eſt parentheſis. At verò obſecro, num parentheſis non erit æquè longa, ſi ὑμᾶς regatur à συνεζωποίησε, v. 5. & conſtructio longè durior? Vide etiam *Rom.* 2. ubi v. 13. 14. &. 15. includuntur parentheſi non multò ſanè hâc breviori. Imò reſpice *Rom.* 1. ubi eſt parentheſis omninò æquè longa; incipit enim à verſu primo, & deſinit in fine ſexti, dum habeat interim duas alias in ſe incluſas. Præter loca etiam alia, in quibus occurrunt parentheſes æquè ferè longæ, multò verò magis implicitæ. En autem interim quantas offuderit tenebras importuna capitum diſtinctio!

V. 15. Τὴν ἔχθραν, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν, ἐν δόγμασι καταργήσας. Vertendum per hyperbaton, quale jam ſuprà animadvertimus. *Act.* 13. 27. quaſi legeretur. Τὴν ἔχθραν ἐν δόγμασι τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καταργήσας. *Inimicitiam illam in ritibus legem mandatorum per carnem ſuam abolendo.* Quale etiam eſt quod animadvertimus. *Col.* 2. 14. *Expungens quod contra nos erat chirographum*, τοῖς δόγμασιν ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, *quod erat in ritibus nobis contrarium.* Fuiſſe contra nos jam priùs dixerat, poſteriùs addit, in quo erat nobis contrarium, nempè in

cæremoniis

cæremoniis & ritibus. Idem enim ſonant τὴν ἔχθραν ἐν δόγμασι, & τὸ ὑπεναντίον ἡμῖν ἐν δόγμασι, τὴν dicitur pro πάντων ſive κατ' ἐξοχὴν.

C 3. v. 10. Ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς ἐκκλησίας ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ. *Ut nota nunc fiat principatibus & poteſtatibus multiformis ſapientia Dei per Eccleſiam in cæleſtibus.* Nempe, *rebus*, quæ ad æternam vitam in cœlis tranſigendam pertinent. Ut *Joh.* 3. 12. & *Eph.* 1. 3. Rectè *Chryſoſtomus*, ἐπουράνια *cæleſtia* dicuntur, κἂν ἐν τῇ γῇ ἐπιτελῆται, *etiamſi in terra peragun- tur.* Quod verò aliqui τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας interpretentur *Angelos*, videtur mihi ab inſtituto prorſus alienum. Quid enim refert, ſi multa fortè per prædicationem Evangelii innotuerunt *Angelis* Chriſtianorum myſteria, quæ priùs ignorabant? *Data eſt hæc gratia Paulo*, v. 8. hæc nota facere, at verò nemo opinor affirmaverit *Paulum* evangelizâſſe *Angelis*, ſed *principibus gentium*, quales erant *Herodes*, *Felix*, *Feſtus*, & *Agrippa*, & *magiſtratus* qui erant *Philippis*, *Theſſalonicæ* & *Athenis*. Annon erant hi omnes ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι? De quibus loquitur *Lucas*, cùm ait, ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας; 12. 11. De quibus *Paulus*, cùm jubet *Titum* admonere *ut ſubditi ſint* ταῖς ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις, niſi de terrenis magiſtratibus? Aliis trajectio diſplicet. At pari ratione dicant *Apoſtolum* debuiſſe dicere, ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐκκλησίας, æquè enim ſunt tranſpoſita, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, & διὰ τῆς ἐκκλησίας.

C. 4. v. 1. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως

ἧς

ἧς ἐκλήθητε· μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πρᾳότητος· μετὰ μακροθυμίας ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ &c. Locus iſte non caret vitio ut plerumque exponitur, non enim rectè vertitur, *ut ambuletis tolerantes*, quia *Participium* ἀνεχόμενοι in *Nominativo* non poteſt convenire cum voce ὑμᾶς in *Accuſativo*. Vertendum ergo in remedium cum puncto poſt ἐκλήθητε, ut ſuprà. *Obſecro itaque ego vos captivus in Domino ambulare dignè vocatione qua vocati eſtis. Cum omni humilitate & manſuctudine, cum longanimitate tolerantes eſtote* vel *tolerate*, *alii alios in charitate*. &c. ἀνεχόμενοι, ὀρθῶς vertitur, *tolerantes eſtote* vel *tolerate*, ſubaudiendo *verbum ſubſtantivum*, ἐςέ. Quale eſt, ἀρκούμενοι τοῖς παροῦσιν, *eſtote contenti præſentibus. Heb.* 13. 5. διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς &c. *docete & commonete voſmetipſos pſalmis* &c. *Col.* 3. 16. Οἱ οἰκέται ὑποτασσόμενοι τοῖς δεσπόταις, *Servi ſubditi eſtote Dominis.* 1 *Pet.* 2. 18. Οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας &c. *qui devorant domos viduarum* &c. *Mar.* 22. 40. καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν &c. *Et elegit duodecim ex ipſis. Luc.* 6. 13. & εὑρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον, *invenimus enim hunc hominem* &c. *Act.* 24. 5. In quibus ſingulis locis ſubauditur verbum ſubſtantivum ἐςὲ, εἰσὶν, ἦν vel ἐσμέν. Cujuſmodi occurrunt in *Homero*, *Sophocle*, & *Pindaro*, ut monet *Beza*. Phraſis enim eſt vulgaris: καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, *Et ipſe innuebat illis. Luc.* 1. 22. τοῦτο γὰρ ἐςε γινώσκοντες, *Hoc enim noſtis. Eph.* 5. 5. Exhortatur primò *ambulare dignè vocatione qua vocati ſunt.* Deinde docet, quomodo id rectè faciant, nempè ſi *toleraverint* ſe *invicem in charitate, cum humilitate, manſuetudine, & longanimitate*, *ſtudentes ſervare unitatem ſpiritûs in vinculo pacis.* Ideoq;

dicit,

dicit, *tolerate*, &c. Quid opus ergò eſt *incogitantiam* vel *ſolœciſmum* impingere *Apoſtolo*, ut faciunt aliqui, conſtructionem tacitè perſtringendo, quaſi dixiſſet inſolenter, περιπατῆσαι pro περιπατεῖτε.

V. 26. Ὀργίζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε, *Iraſcimini & nolite peccare*. Non dubito quin mutuatus ſit *Apoſtolus* hæc verba à *Pſalmiſta*, ex *pſalmo* 4. τῶν LXX. Licet *Beza*, & *Interpres Anglicus* id in margine pro more ſuo non agnoſcant. Ratio eſt, aliter interpretati ſunt *Hebræum*, ut & alii, legentes in *Pſalmo*, *contremiſcite*, *& nolite peccare*. Verùm ego potiùs *Muſculo* adſtipulor, qui vulgarem lectionem retinuit, authoritate ductus *Pauli*, *Iraſcimini & nolite peccare*. *Hebræum* enim רגז, ſignificat non ſolùm *contremuit*, ſed & *iratus eſt*, *commotus eſt animo* vel *præ metu* vel *præ irâ*; facit enim & ira tremere. Nec verò habemus ſolùm authoritatem *Pauli* pro hac lectione, ſed & expoſitionem etiam. Verba enim ſequentia *Pauli* ſunt mera expoſitio verborum ſequentium in *Pſalmiſta*; ſenſu enim ſunt eadem. Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω, ait *Apoſtolus*, ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν, μήτε δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ, *Ne occidat Sol ſuper iracundiam veſtram*, *neque date locum diabolo*. *Pſalmiſta* verò λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοίταις ὑμῶν κατανύγητε, *dicite in cordibus veſtris*, *ſuper cubilia veſtra quieto ſive ſedato eſtote animo*. Quaſi dicerent, *Iraſcimini*, *& nolite peccare*, quod ſi fortè accidat ut iraſcamini, neque ulla paſſio promptior, cavete ne peccetis iraſcendo ultrà quàm par eſt, ne maneat iracundia veſtra ad occaſum Solis ut indormiatis ei, nec faciatis Diabolum iſtum iracundiæ nocturnum etiam hoſpitem, ſinendo apud vos diutiùs commorari, ſed

omnino

Digitized by Google

omnino abigatur, priuſquam eatis cubitum, ut ſuper cubilia ſedato ſitis animo, ut poſſitis voſmet vobiſcum colloqui, *dicere orationem veſtram in corde veſtro*, ut *Chaldæus*; planè innuentes quàm jucundum & neceſſarium ſit meditationi piæ vacare, cùm primùm lecto decumbimus, cui nil magis inimicum quàm ſi exacerbatio aliqua iracundiæ maneat adhuc in animo: *κατανύγητε*, *ἡσυχάσατε*, *κατάνυξις ἡσυχία*. *Heſych.* Et ſic in *Pſalmo*, pro *κατανύγητε*, *Aquila* habet *ἡσυχάσατε*, *quieti eſtote*.

C. 5. v. 8. Ἦτε γὰρ ποτὲ σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ, ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε. *Eratis enim olim tenebræ, nunc verò cum ſitis lux in Domino, ut filii lucis ambulate* ſubaudiendo; ὄντες, νῦν δὲ φῶς ὄντες ἐν Κυρίῳ. Appoſitivè dicitur.

V. 13. Τὰ δὲ πάντα, ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς, φανεροῦται. i. e. per hyperbaton, Τὰ δὲ πάντα φανεροῦται &c. *Hæc verò omnia manifeſtantur cum à luce arguuntur.* Quaſi diceret, Hæc verò omnia τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης ut vocantur. 2 *Cor.* 4. 2. de quibus hîc modo dictum eſt, & ſi ab illis quàm occultiſſimè perpetrentur, manifeſta tamen fient cum ad lucem examinentur: *Omnia enim lux manifeſta facit*, ut licitè etiam exponitur, per hyperbaton πᾶν γὰρ τὸ φῶς ἐστι φανερούμενον. Tranſponitur enim ſuo loco tantùm vox unica φανερούμενον, quod etiam activè accipitur, quo nil vulgarius. Τὰ dicitur pro ταῦτα, ut ſenſus & ordo verborum poſtulat. ἔλεγξις, φανέρωσις τῶν κεκρυμμένων. *Phav.*

V. 14. Διὸ λέγει, ἔγειραι &c. Quæritur verò, quis dicit, *expergiſcere* &c? Ego nullus dubito, quin reſpexit *Paulus* vocem Πνεύματος.

τος.

τ@. v. 9. *Quapropter dicit Spiritus. Expergiſcere* &c. Nec ſunt ejuſmodi tranſitiones apud *Apoſtolum* infrequentes. præterquam etiam quod fortè proximè reſpondeat; Non enim verſus iſte ſuo loco apponitur, ſed à textu reliquo parentheſi diſtinguitur eò quòd interrumpat ſenſum & ſyntaxim. Utitur etiam eâdem dicendi formula. 1. *Tim.* 1. Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει. *Spiritus autem expreſſè dicit.* Et quid ni per *Paulum* utrumque dicat ſpiritus. Nuſquam verò legas, *dicit lux*, nec vox *ſcriptura* uſquam intelligitur, niſi ubi præceſſit in terminis, ut *Jac.* 4 5. & 6.

C. 6. v. 20. Ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, *pro quo legatione fungor in vinculis.* Quid ni potius? *Pro quo ſeneſco in vinculis.* Sic *Paulus* ſeipſum nominat, *Philem.* 9. Παῦλ@ πρεσβύτης καὶ δέσμι@, *Paulus ſenex & vinctus.* Epiſtola utraque ſcripta fuit à *Roma* cùm ibi vinctus erat *Paulus*, ubi non parvo quidem tempore, ſcilicet biennio etſi in libera cuſtodia, detentus erat, ut non ſit mirum dicere, *ſeneſco in vinculis*, cùm in iis tam diu foret.

In Epiſtolam ad Philippenſes.

PHILIP. c. 2. v. 16. Λόγον ζωῆς ἐπέχοντες, *Verbum vitæ firmiter tenentes, ut gloriari poſſim in die Chriſti.* En mercedem *Pauli*, eorum nempe perſeverantiam.

Vide 1 *Cor.* 3. 14, 15. & 2 *Joh.* 8. ἐπέχοντες, κρατοῦντες. *Heſych.*

C. 3. v. 5. Περιτομὴ ὀκταήμερος &c. Fruſtrà eſt repetere varias de horum verborum lectione & ſyntaxi opiniones, quæ non mediocriter vexârunt ingenia Interpretum, ut nodum tandem in ſcirpo reperirent, cùm ſine ulla variatione lectionis vel figurâ ſyntaxis ſit planiſſimè obvia; ſubaudiendo tantum ἦ vel ἦν, quod toties occurrit unaquâque ferè paginâ. Περιτομὴ ἦν ὀκταήμερος, ἐκ γένους ἦν Ἰσραὴλ &c. *Si quis alius videtur habere fiduciam in carne, ego magis. Circumciſio erat octiduana,* i. e. *octavo die, ut pateat,* ut ait *Chryſoſtomus, non fuiſſe proſelytum, Ex gente fui Iſraelis, ut pateat neque à parentibus quidem natum proſelytis* &c.

V. 15. 16. Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν, καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει (πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν) τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. *Quotquot ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus, & ſi quid aliter ſentitis; & hoc quoque revelet vobis Deus (præter ad quod perva ſimus) eadem incedere regula; idem ſentire.* Futurum frequenter uſurpatur pro Imperativo. Quod verò adeò multi vertunt, *Eâdem incedamus regulâ, idem ſentiamus,* eſt neque ſenſui nec ſyntaxi conſonum, ſed ab omni more loquendi alienum.

In

In Epiſtolam ad Coloſſenſes.

COLOSS. c 1. v. 2. Τοῖς ἐν Κολοσσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς &c. ἅγιοι & πιστοὶ ſunt viſibilis Eccleſia in *Coloſſis.*

V. 27. Οἷς ἠθέλησεν ὁ Θεὸς γνωρίσαι τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τοῦ μυστηρίου τούτου ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅς ἐστι Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἡ ἐλπὶς τῆς δόξης &c. Ut conſtructio fiat, ὃς abſque dubio eſt relativum voci πλοῦτος. *Quibus voluit Deus notum facere quæ ſit opulentia gloriæ hujus myſterii inter gentes, quæ eſt Chriſtus inter vos, ſpes gloriæ.*

C. 2. v. 14. Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, τοῖς δόγμασιν ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν. *Expungens quod adverſum nos erat Chirographum, quod erat in traditionibus nobis contrarium.*

V. 18. Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων. *Nemo vos ſubdolâ argumentatione fallat, qui delectatur in humilitate & cultu Angelorum, ingrediens in ea quæ non vidit, temere inflatus à ſenſu carnis ſuæ.* καταβραβευέτω, παραλογιζέσθω. *Phavor.* θέλω, εὐδοκῶ. *ibidem.* ut *Mar.* 12. 38. & *Pſal.* 147. 10, ἐμβατεύων *Hieronymus* & *Eraſmus* vertunt *faſtuoſe incedens in ea quæ non vidit*, i.e. audens diſſerere vel affirmare de iis quæ non vidit, vel intelligit, temerè inflatus à ſuâ ipſius carnali phantaſiâ.

V. 22. Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. Poſt οὐκ vel τινι, ſubaudi ὄντος. *Quæ rationem quidem habent ſapientiæ in voluntario cultu & humilitate, & neglectu corporis, quod non eſt in pretio aliquo ut ſaturetur caro,* i. e. *ad ſaturitatem carnis.*

C. 3. v. 7. Ὅτε ἐζῆτε ἐν αὐτοῖς. *cùm viveretis inter illos,* i. e. ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, *inter filios inobedientiæ.* v. 6.

C. 4. v. 16. Καὶ τὴν ἐκ Λαοδικείας. Nil opus eſt cum *Grotio* variare lectionem, expungendo ἐκ, contra omnium codicum fidem, cùm ſit ὀρθῶς dictum cum *Vetere. Et eam quæ eſt Laodicenſium vos legatis.* Non quæ à *Laodicenſibus* ad illos miſſa fuerat, ſed quæ ab *Apoſtolo* ad *Laodicenſes* ſcripta. Quæ cur vel quomodo perierit, ut & altera ad *Corinthios*, & altera ad *Epheſios*, ſoli notum eſt *Deo.* Vulgò uſurpatur in hoc ſenſu τὸ ἐκ; ut τινες τῆς ἐκ τῆς συναγωγῆς, *Quidam Synagogæ,* οἱ ἐκ πίστεως, *fideles,* οἱ ἐκ Στοᾶς, *Stoici,* ἄνεμοι ἐκ νυκτῶν χαλεποί, *Venti nocturni graves.*

In

In Epiſtolam primam ad THESSALONICENSES.

1 THES. c. 2. v. 16. Ἔφθασε δ' ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. *Pervenit verò in eos vindicta in fine.* De *Judæis* loquitur. *Occiderunt Jeſum & ſuos Prophetas, & vos perſecuti ſunt, nec Deum curant, & contrarii ſunt omnibus, prohibentes nos etiam prædicare vobis ut ſalvemini, ſed pervenit in eos vindicta in fine*, ſive *Ira Dei.* ut *Vetus.* Adfuit tempus excidii *Hieroſolymæ*, & recens in eos ſupervenerat διασπορά.

In ſecundam Epiſtolam ad THESSALONICENSES.

2 THES. c. 2. v. 1. ὑπὲρ τῆς παρουσίας &c. *Rogamus verò vos fratres de adventu Domini &c.* i e. ut rectiſſimè *Zegerus*, *quoad adventum Domini, ne moveamini &c.* ὑπὲρ *ſuper*, *de*, apud *Grammaticos*. ut ὑπὲρ ἧς ἐν οἰκείῳ τόπῳ διαλέξομαι. *de* vel *ſu-*

per quâ ſuo loco dicam Dion. Halic, & *Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa. Virg.* Atque hic ſenſus unicè quadrat cum ſcopo Loci. ὑπὲρ, ὁμοίως τοῦ περὶ. *Phav.*

V. 3. Μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον ὅτι, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον. Poſt ὅτι, ſubaudi ἐνέστηκεν, quæ vox ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repetenda. *Ne citò mente commoveamini, neque turbemini, neque per Spiritum, neque per ſermonem, neque per Epiſtolam, tanquam per nos*, ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡμέρα τοῦ Χριστοῦ, *tanquàm quod inſtet dies Chriſti*; μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι. *Ne quis ſeducat vos ullo modo quod* inſtet, *ſi non venerit prius apoſtaſia* &c. Interpretes excudunt ſenſum, non ſunt verò de Syntaxi ſoliciti. Quid enim velit, ὅτι ἐὰν μὴ, ut univerſim diſtinguitur, fateor equidem me non intelligere.

V. 6, 7. Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε. εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν ἑαυτοῦ καιρῷ. Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας, μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται. Verbum ſubſtantivum in utroque loco ſubaudiendum, nempe poſt τὸ κατέχον, εἶναι, & poſt ὁ κατέχων, ἐστι, *Hebræorum* more, cujus exempla reperire licet & in novo & in vetere unaquaque ferè pagina, nè dicam linea. *Et nunc eſſe quod obſtat ſcitis, ut reveletur ille in ſuo tempore. Myſterium enim iniquitatis jam jam operatur, tantùm* eſt *qui ad præſens obſtat, uſque dum è medio fiat.* Non ſciverunt quid vel quis obſtaret, ignotum enim erat, neque certum eſt in hunc uſque diem, ſed à *Paulo*, ut videtur, edocti fuerant, aliquid eſſe quod obſtaret, uſque dum è medio tolleretur. Dixerunt *è Veteribus Romanum fuiſſe ſtatum*,

quod

Digitized by Google

quod obſtabat, uſque dum è medio tolleretur, ſed ſcienter nemo Vide 1 *Joh.* 2. 18. 4. 3.

In Epiſtolam primam ad TIMOTHEUM.

1 TIM. c. 1. v. 3. Καθὼς παρεκάλεσά σε, προσμεῖναι ἐν Ἐφέσῳ, πορευόμενος εἰς Μακεδονίαν, ἵνα παραγγείλῃς &c. Quod ſi circumflectitur vox προσμεῖναι, ſubauditur *Imperativus*, θέλε vel μέμνησο. De quo vide *Animad. Act.* 1. 4. Si verò acuitur tertiâ à fine, πρόσμειναι, ut fortè debuit, non ſunt enim accentus ex *Authore*, tum demùm eſt *Imperativus Aoriſtus vocis mediæ*, qui frequenter uſurpatur *in Veteri*, adeò ut nihil opus ſit ſupplemento, *Grammaticè* enim & rectè dicitur utrovis modo, *Quemadmodum admonui te, mane*, vel *manere memento in Epheſo proficiſcens in Macedoniam, ut denunties*, &c.

C. 2. v. 6, 7. Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ Ἀπόστολος &c. Ut ſenſus fiat manifeſtior & conſtructio, quàm vulgò ſolet, repetenda ſunt verba proximè præcedentia, Εἷς γὰρ Θεὸς &c. *Unus enim eſt Deus, unus etiam mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Jeſus*, ὁ δοὺς *qui dedit ſe redemptionis pretium pro omnibus*,

τὸ μαρτύριον, ipſum Evangelium, cujus ego proprio tempore conſtitutus ſum prædicator, & Apoſtolus &c. Τὸ ſumitur appoſitivè, ſive ut aiunt τεχνικῶς. Quaſi diceret, ſummam Evangelii, cujus ipſe conſtitutus eſt prædicator & *Apoſtolus* proprio tempore, eſſe in notione vel ſcientiâ unius *Dei, & unius Mediatoris Chriſti Jeſu, qui ſe dedit redemptionis pretium pro omnibus*, μαρτύριον, uſurpatur pro *Evangelio*. 1 *Cor*. 1. 6. 2. 1. 2 *Tim*. 1. 8. & 10. Quoad trajectionem nil vulgarius. Applicatur eodem modo, καιροῖς ἰδίοις, *Tit*. 1. 3.

V. 10. Ἀλλ' ὃ πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν δι' ἔργων ἀγαθῶν. Melius cum *Stephano* omittitur parentheſis. Ante ὃ, ſubaudi κατὰ. *Sed quemadmodum decet mulieres quæ pietatem ſpondent per bona opera*. Eſt enim inconcinnum etiam & inſolens dicere, κοσμεῖν ἑαυτὰς διὰ ἔργων ἀγαθῶν, quod potius debuit exprimi cum præpoſitione, ἐν, ut in præcedentibus, μὴ ἐν πλέγμασιν &c. ἀλλ' ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, Sic, vidua eligatur ἐν ἔργοις καλοῖς μαρτυρουμένη, *quæ teſtimonium habuit in bonis operibus*. 1 *Tim*. 5. 10.

V. 15. Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, *Salvabitur verò per generationem filii*, i. e. *per ſemen mulieris*, quod *conteret caput ſerpentis*, per quod & *Adam* & *Eva*, & eorum poſteri ſalvabuntur, *ſi manſerint in fide*. Atque ita ſenſiſſe aliquos ante ipſius tempora refert *Theophylactus*. Τεκνογονίαν, ἐνόησαν, τὴν τῆς Θεοτόκου, *De generatione intellexerunt Deiparæ*.

V. 15 & 16. & C. 4. v. 1. Ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, &c. *Quæ eſt eccleſia viventis Dei, columna & firmamentum veritatis*, &c. Quid opus eſt confugere ad interpretationes violentas? Qualis eſt

eorum

eorum qui hæc verba, στύλ☉ κ̀ ἑδραίωμα τ̃ ἀληθείας, laborant adeò connectere cum ſequentibus, quaſi ſcribendum foret vel eo ordine ſaltem intelligendum, στύλ☉ κ̀ ἑδραίωμα τ̃ ἀληθείας κ̀ ὁμολογουμένως μέγα τ̃ εὐσεβείας μυστήριόν ἐστι, τὸ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ &c. *Columna & firmamentum veritatis & citrà controverſiam magnum pietatis eſt myſterium*, nempè *Deus manifeſtatus eſt in carne.* Quæ metatheſis eſt adeo meis auribus dura, ut nullo modo poſſim eam cum ſilentio præterire, præſertim cum nec omninò ſit neceſſaria. Verè enim & ὄντως *Eccleſia Dei* eſt *columna & firmamentum veritatis*, In Eccleſia enim Dei recta fides in Deum colitur, quæ, certè eſt *columna & firmamentum veritatis*. Quod ſi quæ dicitur eccleſia non recta fide Deum amplectitur manifeſtatum in carne, non eſt amplius eccleſia Dei *Domus* enim *ſumus Dei, ſi fiduciam & gloriam ſpei* [nempè in Chriſto] *teneamus firmam uſque ad finem Heb.* 3. 6. Si verò non teneant *confeſſionem ſpei ſine declinatione*, ſed *prolapſi fuerint* ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπισυναγωγὴν, *deſerentes congregationem*, 10. 25. non ſunt amplius eccleſia vel domus Dei,] ſed apoſtatæ. *Eccleſia* enim & *veritas* ſunt ita inter ſe relatæ & mutuò complicatæ, ut altera ſine alterâ eſſe nequeat, ut poſita alterâ, altera neceſſariò ſupponatur. Ubi enim *veritas* ibi eſt *eccleſia*, & ubi eſt *eccleſia* ibi *veritas*. Adeò ut rectè cum *Chryſoſtomo* dicatur etiam *veritas columna & firmamentum eccleſiæ.* vel *eccleſia* poteſt dici *columna & firmamentũ veritatis* μετωνυμικῶς idque variis modis. Vel *poſſeſſore* poſito pro *re poſſeſſa*, quale eſt illud apud *Virgilium* *Jam proximus ardet Ucalegon*, cum non ille ſed domus ejus flagraret. Eſt e-

nim *eccleſia* poſſeſſor & cuſtos rectæ in Deum fidei, quæ eſt *columna veritatis*. Vel *continente* poſito pro *re contenta*, quale eſt apud *Lucam.* 22. 20. *Hoc poculum eſt Novum Teſtamentum*, cum non poculum, ſed vinum in poculo eſſet Teſtamentum. In *eccleſia* enim conſervatur recta in Deum fides, quæ eſt veritas. Vel *adjuncto* poſito pro *ſubjecto*, *Eccleſia* ponitur pro *petra* ſuper quam ædificata eſt *eccleſia*, quæ *petra* certe fuit *columna & firmamentum veritatis*, & *myſterium illud magnum quod nec caro nec ſanguis revelavit*, ſcilicet, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. *Tu es ipſe Chriſtus filius viventis Dei Matth.* 16. 16. Adeò ut ſenſu diviſo ſequatur opportunè Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι, &c. *Et citra controverſiam magnum eſt pietatis myſterium, Deus manifeſtatus eſt in carne, juſtificatus eſt per ſpiritum*, &c. Non enim oratio eſt *biulca* vel *ſuſpenſa*, ut interpretes illi volunt, ſed per ſe perfecta admodùm & emphatica, his verbis non ſolum fidem ſed & admirationem poſtulantibus, eſt enim τὸ, καὶ, hoc loco admirationis nota. Ineffabile enim & mirandum eſt myſterium, *Deus manifeſtatus eſt in carne.* Quòd *verbum Caro factum ſit*, quòd *homo Chriſtus ſit filius viventis Dei*, eſt citra controverſiam religionis noſtræ myſterium ingens, *quod nec caro nec ſanguis unquam revelavit.* Quæ ſequuntur, ἐδικαιώθη ἐν Πνεύματι, &c non ſunt myſteria, ſed teſtimonia rem verè prout dicitur ita ſe habere, nempè, *Deum manifeſtatum eſſe in carne*, ideoque τὸ, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, refertur ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ad ea ſingula. *Juſtificatus eſt per ſpiritum Deus manifeſtatus eſſe in carne*, cum *ſedit ſuper*

eum Spiritus in ſpecie columbæ & audita eſt vox à cælo, Hic eſt filius meus &c. *Matth.* 3. 16. & 17. ut etiam alibi per miracula quæ edidit per virtutem *ſpiritus.* Sic etiam *viſus eſt ab Angelis Deus in carne, Matth.* 4. 11 *Luc.* 2, 13, 14. & *Act.* 1. 9, 10, & 11. Atque ita *prædicatus eſt in gentibus, creditus in mundo, & aſſumptus eſt in gloria.* Mirum verò, ſtupendum ſanè, contra tot & tantos teſtes futuros fuiſſe aliquos, qui oculos occluderent vel averterent; Licet enim *Deum manifeſtatum* eſſe *in carne*, teſtetur *Spiritus*, teſtentur *Angeli*, teſtetur prædicatio *Evangelii* cui fides eſt exhibita per totum mundum, & conſpicua ejus in cœlum aſſumptio, immediatè ſequitur. c. 4. v 1. connexione admodum apposita etſi dividantur capita. Τὸ δὲ Πνεῦμα &c. *Spiritus tamen expreſſè dicit quod in poſteris temporibus,* ἀποςήσονταί τινες ἀπὸ τῆς πίςεως, *deſciſcent aliqui ab hâc* [ipſa] *fide attendentes ſpiritibus erroris* &c. τῆς poſito pro ταύτης. ut vult etiam *Medus* noſter. Quod ipſum prædixit *Petrus*, 2. ep. 2. 1. *& inter vos erunt falſi doctores qui introducent hæreſes perditionis & qui emit eos Dominum negabunt* i. e. *Deum* qui *manifeſtatus eſt in carne.* ἐδικαιώθη, *juſtificatus eſt*, ſenſu quo vulgò loquimur *Anglicè*, I will justify such a thing to be so or so, vel ut explanatur apud legis peritos noſtros. Justification is an upholding, or ſhewing a good reaſon in court, why he did ſuch a thing he was called to anſwer. *Brooke, titulo Replevim.* Quale eſt illud *Matth.* 11. 19 καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία &c. *& juſtificata eſt hæc ſapientia à filiis ejus.* i.e. ab iis declarata fuiſſe ipſorum ſenſu ipſa vera, à quo ſenſu nec omnino differt τὸ ἀποδεδειγμένον, *Act.* 2. 22. ut ibidem ſuprà animadvertimus.

madvertimus. In ſumma, τὸ δικαιοῦν, eſt *juſtis argumentis & teſtimoniis comprobare.* Τὸ ἐν cum *Dativo* paſſim ponitur pro διὰ cum *Genitivo*, ut, εἰ δὲ ἐγὼ ἐν πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια &c. *Et ſi ego per ſpiritum Dei ejicio dæmonia,* &c. *Matth.* 12. 28 & ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, *per hominem quem ſtatuit. Act.* 17. 31. & centies alibi in *N. T.*

V. 1. Προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων &c. *Attendentes ſpiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, per hypochriſin hominum falſiloquorum*, ut animadvertit *Caſtalio*, addens ultrà, *hominum addidi, nè falſiloquorum*, & ſequentia referrentur ad Dæmonia. Quod certè, ut obſervavit *Medus* noſter, foret prodigioſum dicere, Dæmonia nempe *loqui mendacia in hypochriſi, & habere conſcientias cauteriatas*, &c. qui etiam διδασκαλίαις δαιμονίων, vult intelligi, *doctrinis de Dæmoniis*, i. e. *de Canonizatis ſanctis,* & *imaginibus* vel *Idolis. Dæmonia* enim legitimè exponi *Idola*, authoritatem habemus, *Pſal.* 96. 15. כי כל אלהי העמים אלילים: ὅτι οἱ Θεοὶ πάντες τῶν ἐθνῶν δαιμόνια, *Quoniam omnes Dii gentium idola ſunt*, ut *Paraphr. Chal.* Ver. *Lat*, & Interpres *Anglicus*; ut etiam vertunt ipſiſſima verba LXX, 1 *Paral.* 16. 26. ὅτι πάντες οἱ Θεοὶ τῶν ἐθνῶν εἴδωλα. Sic *Clemens Alexandrinus*, in *admonitione ad gentes*, εἴδωλα γοῦν εἰκότως, αὐτοὺς καὶ δαίμονας ὑμεῖς αὐτοὶ κεκλήκατε, *Similiter eos vos ipſi idola & dæmones vocatis.* Et ſic etiam 1 *Cor.* 10 20. quæ gentes dicuntur *immolare dæmoniis*, 8 4. & 7. vocantur εἰδωλόθυτα, *quæ idolis immolantur.*

V. 3. Κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων

των &c. Miror interpretes plerumque animum non advertere ad ea quæ *Scholiaſtes Græcus* in hæc verba obſervaverit. *Nempe in iis eſſe nullum* σφάλμα καλλιγραφικόν, ut quidam volunt, *nec ullum* πάρεργα Ἀποστολικόν, ut alii, *ſed propriè et* ὀρθῶς *eſſe dictum ſecundum genuinum Atticiſmum*, ut ἐκώλυσε μὴ κλέπτειν, *prohibuit furari*, ἐκώλυσεν ἀπέχεσθαι ἀῤῥητοποιΐας, *vetuit actum nefandorum*. Quomodo etiam hoc loco repetendo vocem κωλυόντων, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ, rectè dicitur, κωλυόντων γαμεῖν, κωλυόντων ἀπέχεσθαι βρωμάτων, *prohibentium conjugium, prohibentium cibos*, &c *Verbis enim, quæ ſunt per ſe negantia, Attici negationem addunt*. Vide ſimile 1 *Joh*. 2. 22.

V. 14. Μὴ ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοὶ διὰ προφητείας, μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν, τοῦ πρεσβυτερίου. i. e. trajectione frequentiſſima, & τῶν poſito pro τούτων, & vertendo διὰ προφητείας in plurali, *Noli negligere gratiam quæ in te eſt, quæ data eſt tibi propter prophetias presbyterii, per impoſitionem harum manuum.* Atque ita locus iſte congruit cum 2 *Tim*. 1. 6. ubi dicitur, τῶν χειρῶν μου *manuum mearum*. *Propter Prophetias*, i.e propter προαγούσας *præcedentes de te prophetias presbyterii*, quales jam antea memoravit. 1. 18. Propter hanc enim cauſam, eò quòd prophetæ & doctores eccleſiæ [qui collective fecerunt *presbyterium*] conſtanter de *Timothei fide* & *bona conſcientia* prædixerunt ſive prophetârunt, quas eum ibi *retinere* jubet *Paulus*, videtur fortè ſolus ei impoſuiſſe manus & ordinaſſe epiſcopum, ut etiam ſolus in *Creta* reliquit *Titum*, ἐπίσκοπον πρότερον ποιήσας *cum prius feciſſet epiſcopum* ut *Schol. Græc.* Vel τοῦ πρεσβυτερίου poteſt convenire

convenire cum χαρίσματος & denotare *offici-um*, ut *Calvinus* & *alii*. *Noli negligere grati-am presbyterii, quæ in te eſt, quæ data eſt tibi propter prophetias* [nempè de te præcedentes ut ſuprà] *cum impoſitione harum manuum.* Διὰ cum *Accuſativo* propriè *propter*. Ideo dicit *prophetias*, quia juſſu & inſtinctu prædixerunt *Spiritus*. Nec eſt vulgarius aliquid quàm τῶν pro πάντων. Sciat verò *Lector* me non hæc apponere eò quòd aliorum interpretationes improbem, ſed quia noſtra non videtur omninò contemnenda.

C. 5. v. 4. Εἰ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἔκγονα ἔχει, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὐσεβεῖν, καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνοις. *Quod ſiqua vidua liberos habet vel nepotes, diſcant in primis propriam domum officiose colere, et vicem rependere parentibus.* Τὸ εὐσεβεῖν quandoque ſignificat *pietatis officio fungi erga parentes*; eſt enim & in parentes pietas, hinc apud *Virgilium*,-- *Sum pius Æneas*, propter pietatem erga parentem *Anchiſem*, eò quòd portârit eum humeris jam valdè ſenem in cumbuſtione *Trojæ*. Sic *Cic.* 3. *Offic.* *Ipſi patriæ conducit pios habere cives in parentes*, Et *Quintilianus*, *Præſtanda pietas parentibus.* Et *Solinus*, *Ciconiis etiam pietas eximia ineſt, etenim quantum temporis ſuis fœtibus educandis elargiuntur, tantum et ipſæ à pullis ſuis invicem aluntur.* Hinc ἀντιπελαργεῖν, apud *Suidam*, eſt *Ciconiarum more vicem rependere* vel *gratiam referre*; οἱ γὰρ πελαργοὶ ἐπὶ τῶν πτερύγων βαστάζουσι τοὺς γεγηρακότας, *Ciconiæ enim parentes ſenio confectos in alis geſtant.* Scopus loci eſt, quod ſi aliquando ſit vidua ſenex, quæ præ ſenio non poſſit ſeipſam alere, liberos ejus vel nepotes debere ejus in primis curam gerere.

C. 6.

C. 6. v. 5. Νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν, *Exiſtimantium pietatem eſſe quæſtum* ſive *mercaturam*: ut *Interpres Arabicus*. De iis loquitur qui religionem profitentur ut diteſcant: πορισμὸς, *modus victum quærendi*, vel *quæſtum faciendi*. *Ipſa actio comparandi & acquirendi*. *Steph*. φησὶ γὰρ δυσὶ μόνοις κεχρῆσθαι πορισμοῖς γεωργίᾳ καὶ φειδοῖ: *Dicunt enim duobus tantùm uti modis faciendi quæſtum, agricultura & parcimonia*. *Plut*.

In Epiſtolam ſecundam ad TIMOTHEUM.

2 TIM. c 1. v. 3. Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ &c. ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σοῦ μνείαν; *Gratias ago Deo* &c. *habeo quàm continuam de te memoriam in precibus meis nocte & die*.

C. 2. v. 2. Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ, διὰ πολλῶν μαρτύρων ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις &c. *Et quæ audiviſti à me, tu ea multis teſtans commenda fidelibus hominibus*, &c. Vel Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν, μαρτύρων ταῦτα παράθου &c. *Et quæ audiviſti à me multis, tu ea teſtans commenda*, vel *teſtare & commenda fidelibus hominibus*, &c. Διὰ πολλῶν, ut δι' ὀλίγων, 1 *Pet*. 5. 12. & διὰ βραχέων, *Heb*. 13. 22. Neque vero ſunt commata aut accentus ab *Authore*,

adeò ut veniam mihi fore ſperem, ſi præter ſententiam veterum diſtinctionem mutem & accentum, præſertim ſi eo facto faciliorem & gratiorem reddam ſenſum. Ægrè enim διὰ πολλῶν μαρτύρων cum *Grammatica*, & recto exponuntur ſenſu. Quid enim ſibi velit, *quæ audiviſti à me per multos teſtes*, non bene convenit inter Interpretes.

C. 2. v. 25. Μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν &c. *Cum lenitate eos corripientem qui reſiſtunt, forte dabit eis Deus pœnitentiam* &c. ἴσως, φησίν, ἔσται τις διόρθωσις. *Fortè, inquit, erit aliqua emendatio, fortaſſe dederit Dominus pœnitentiam. Theophylact.* LXX vocem אולי, fortè, ſæpiùs vertunt μήποτε, ut *Gen.* 24. 5. & 39. 43. 12. 50. 15. & alibi.

In Epiſtolam ad Titum.

TIT. 1. 1. Παῦλος δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, 2. (Ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς Θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων, ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις) 3. Τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι ὃ ἐπιστεύθην ἐγώ, &c. *Paulus ſervus Dei, Apoſtolus autem Jeſu Chriſti ſecundum fidem electorum Dei, & ſcientiam veritatis quæ eſt ſecundum pietatem in ſpe vitæ æternæ, 2. (Quam promiſit qui non mentitur Deus ante tempora ſæcularia, manifeſtavit autem in temporibus ſuis.) 3. Ipſum verbum ejus in prædicatione quæ mihi concredita eſt per præceptum Dei ſalvatoris noſtri.*

Τὸν

Τὸν λόγον αὐτῦ, *ipſum verbum ejus*, videtur appoſitivum τῷ, κτ πίςιν ἐκλεκτῶν Θεȣ̃, &c. *ſecundum fidem electorum Dei*, &c. v. 1. Quaſi innueret ſummam *verbi Dei*, i. e. *Evangelii*, ut vocatur *Col.* 1. 25. eſſe vel comprehendi *in fide electorum dei*, & *ſcientia veritatis quæ eſt ſecundum pietatem in ſpe vitæ æternæ.* Cujus non omnino abſimilis eſt ſenſus & conſtructio, ut ſuprà animadvertimus, 1. *Tim.* 2. 6. 7. Εἷς γὰρ ὁ Θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης Θεȣ̃ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριςὸς Ἰησȣ̃ς, ὁ δȣ̀ς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον, &c. ubi τὸ μαρτύριον eſt certè appoſitivum. *Unus enim eſt Deus, unus etiam mediator Dei et hominum, homo Chriſtus Jeſus, qui dedit ſe redemptionis pretium pro omnibus, ipſum Evangelium*, vel *teſtimonium, cujus ego proprio tempore conſtitutus ſum prædicator et Apoſtolus.* Quid enim eſt fides electorum *Dei*, &c. niſi fides & ſcientia *unum eſſe Deum, et unum Mediatorem Jeſum Chriſtum, qui dedit ſe redemptionis pretium pro omnibus?* An non hoc eſt *verbum Dei per prædicationem quæ concredita eſt Paulo per præceptum Dei Salvatoris noſtri? Act.* 20. 24. *Gal.* 1. 1.

C. 3. v. 7. Κληρονόμοι γενώμεθα (κατ' ἐλπίδα) ζωῆς αἰωνίȣ, *Heredes ſimus* (*ſecundum ſpem*) *æternæ vitæ.*

In

In Epiſtolam ad Hebræos.

HEB. c. 1. v. 3 Ὃς ὢν ἀπαύγασμα, *Qui cùm ſit radius gloriæ* [ejus] ut interpres *Syrus*. Eſt enim certè ἀπαύγασμα aliquid amplius hoc loco quam ſimplex αὔγασμα; ἀπαύγασμα, αὔγασμα ἀπὸ τῆς δόξης. *Splendor emicans è gloria Dei*, ἔκλαμψις, ut *Phavor. relucentia*, ſeu *reſulgentia*, *aliquid quod ex alio reſplendet*, ut *Eraſm.* & *Vatab.* φῶς ἐκ φωτὸς, ut *Schol Græc.* ἀπόῤῥοια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης. *Emanatio gloriæ omnipotentis. Sap.. Solom.* 7. 25.

V. 4. Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, *Tanto ſuperior factus Angelis.* Τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται, *Minus* ſeu *inferius à ſuperiore benedicitur*. 7. 7. & apud *Philemonem*

Ἀγαθῆς γυναικός ἐστι ὦ Νικόστρατη
Μὴ κρείττον' εἶναι τ' ἀνδρὸς ἀλλ' ὑπήκοον.

Bonam uxorem decet, Nicoſtrate, non eſſe ſuperiorem viro ſed obedientem.

V. 7. Ὁ ποιῶν τοὺς Ἀγγέλους αὐτοῦ, πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ, πυρὸς φλόγα, *Qui facit Angelos ſuos, ſpiritus, & miniſtros ſuos, flammam ignis.* v. 14. vocat *conjunctim* λειτουργικὰ πνεύματα, quos hîc *diviſim* nominat πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ. Πυρὸς φλόγα, *flammam ignis* puto appoſitivè dici: Omnino ac ſi diceret, Ὁ ποιῶν τοὺς Ἀγγέλους αὐτοῦ, πυρὸς φλόγα, *Qui facit Angelos ſuos flammam ignis.* Sic ferè diserte dicitur *Exod.* 3. 2. ὤφθη δὲ αὐτῷ Ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς, *Et apparuit ei Angelus Domini*

mini in flamma ignis, i. e. in ſpecie flammæ ignis. Varias enim frequens eſt *Angelos Dei* induere formas, dum funguntur ejus miniſterio.

C. 2. v. 5. Οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκουμένην τὴν μέλλουσαν περὶ ἧς λαλοῦμεν, *Non enim Angelis ſubjecit mundum hunc futurum de quo loquimur.* Futurus mundus, de quo nunc loquitur, eſt ætas mundi in qua incœpit *ſalutis iſtius*, de qua v. 3. *per Chriſtum & Apoſtolos diſpenſatio*, quæ quidem miniſtrationi Angelorum non ſubjecta fuit, ut erat lex prioribus ſæculis, quæ *ordinata eſt per Angelos. Act.* 7. 53 & *Gal* 3. 19. *Antequam enim veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur concluſi* εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι, *in eam quæ revelanda erat fidem. Gal.* 3. 23. Atque hujus fidei miniſtratio non ſubjecta fuit *Angelis*, ſed regno *Chriſti*, quod per Evangelii prædicationem ἐν ὑστέροις καιροῖς, *in poſterioribus temporibus* miniſtratum eſt, *cum ſignis & miraculis*, καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, *& multis virtutibus*, quas etiam vocat, 6. 5. δυνάμεις μέλλοντος αἰῶνος, *Virtutes futuri ſæculi*. Quod quidem non poteſt eſſe aliud quàm ἡ οἰκουμένη μέλλουσα. *hic futurus mundus* ſæculum ſalutis, mundus Evangelii.

C. 6. v. 4. &c. Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας &c. καὶ παραπεσόντας πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας. *Impoſſibile eſt enim eos qui ſemel ſunt illuminati & guſtarunt donum cæleſte, & participes facti ſunt ſpiritus ſancti, & guſtarunt bonum verbum Dei, & virtutes futuri ſæculi, & prolapſi fuerint rurſum ſibi metipſis crucifigentes filium Dei, & ad ignominiam exponentes denuo renovare ad pænitenti-*

am. Eſt etiam neceſſariò in hoc loco metatheſis, Nam certè τὸ πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν non ſuo loco apponitur, vel enim ſequi debuit ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας, vel præcedere poſt ἀδύνατον γὰρ v. 4.

C. 7. v. 1. Οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδὲκ &c. Ut recta fiat interpretatio, recurrendum ad verſum decimum nonum præcedentis capitis. Καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπετάσματος, ὅπου πρόδρομος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα. Οὗτος γὰρ (ὁ Μελχισεδὲκ βασιλεὺς Σαλὴμ, ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ συναντήσας Ἀβραὰμ ὑποστρέφοντι ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν βασιλέων, καὶ εὐλογήσας αὐτόν. ᾧ καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Ἀβραὰμ, πρῶτον μὲν ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλὴμ, ὅ ἐστι, βασιλεὺς εἰρήνης, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ υἱῷ τοῦ Θεοῦ,) μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. *Et incedentem in interiora velaminis, ubi præcurſor pro nobis introiit Jeſus ſecundum ſimilitudinem Melchiſedec Pontifex factus in æternum Hic enim* [Jeſus](*ipſe Melchiſedec rex Salem, ſacerdos* Dei *altiſſimi, qui occurrit Abrahæ revertenti à cæde regum, & benedixit ei, cui & decimas ex omnibus diviſit Abraham, qui quidem primum eſt interpretatione Rex juſtitiæ, deinde autem & rex Salem, quod eſt rex pacis, ſine patre ſine matre, ſine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, ſed aſſimilatus filio Dei,*) *manet ſacerdos in æternum.* Vox, *Jeſus*, à communi repetenda. *Hic enim Jeſus, qui introiit in interiora velaminis, pontifex factus in æternum ſecundum ſimilitudinem*

litudinem Melchiſedec, ipſe, verus exiſtens *Melchiſedecus*, præfiguratus verò in *Melchiſedeco, qui obviavit Abrahamo* , &c. erat enim ille niſi figura *Chriſti*. *Hic Jeſus*, aio, *manet ſacerdos in æternum.* Dicitur *Melchiſedec aſſimilatus filio Dei*, eò quod vocatur *ſacerdos Dei altiſſimi* , *Rex juſtitiæ & pacis* , *neque dierum initium* , *neque finem vitæ habens* , &c. quæ attributa ſunt ſoli congrua filio *Dei* ; licèt tamen quodammodò *Melchiſedeco* communicabilia, quia nec pater, nec mater , nec ætas ejus memoratur in Scripturâ. Atque hæc lectio, diſtinctio, & interpretatio , quæ ſunt in ſe admodùm legitimæ, vitant duas egregias ἀντιλογίας, alteram in natura, mortalem vivere in perpetuum, alteram in fide, duos eſſe ſacerdotes qui remanent in æternum. Adeò ut nihil reſtet ; his expeditis ; quod impediat difficillimæ quæſtionis ſolutionem ; niſi verba quæ ſequuntur. v. 8: Καὶ ὧδε μὲν δεκάτας ἀποθνήσκοντες ἄνθρωποι λαμβάνουσιν, ἐκεῖ δὲ μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ. Quæ verba ſi pari modo rectè exponantur(ut fieri poteſt licitè) omnia ſalva fiunt , nec eſt quod quis ultrà de mentè hujus loci dubitet. Atqui ut id fiat, poſt ἐκεῖ ſubaudiendum ἐστὶ, & non λαμβάνει : ἐκεῖ δὲ ἐστὶ μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ. *Atque hîc quidem decimas accipiunt morientes homines* , *ibi verò* eſt *de quo teſtatum eſt quod vivit.* Ut ſemel dicam; ὧδε, *hic*, i. e. in hoc mundo homines qui moriuntur ſunt ſacerdotes , illi enim ſoli accipiebant decimas , ἐκεῖ δὲ, *ibi verô*, i. e. ἐν τῷ ἐσωτέρῳ τοῦ καταπετάσματος,&c. *in interiore velaminis ubi præcurſor pro nobis introiit Jeſus*, nempè in ſummo cœlo *eſt ille de quo teſtatum eſt , quod factus ſit ſacerdos in æternum ſecundum ſimilitudinem Melchiſedec*, qui ſemper vivit *Jeſus Chriſtus*. Atque hoc totidem ferè verbis ipſiſſimo

Digitized by Google

ſenſu repetit *Apoſtolus*, v. 23. 24 & 25. quaſi de induſtria ut mentem hujus loci explicet. Καὶ οἱ μὲν πλείονές εἰσι γεγονότες ἱερεῖς &c. *Et illi quidem*, qui ſunt ὧδε, *hîc*, in hoc mundo, *plures ſunt facti ſacerdotes, idcircò quod morte prohiberentur permanere; hic verò* [nempe *Jeſus*] *eò quòd maneat in æternum, ſempiternum habet ſacerdotium, unde & ſalvare in perpetuum poteſt accedentes per ſemetipſum ad Deum*, πάντοτε ζῶν, *ſemper vivens ad interpellandum pro eis.* Ita ut qui *accipiunt decimas & moriuntur*, v. 8. non poſſint eſſe alii quàm *plures ſacerdotes qui morte prohibebantur permanere*, v. 23. Neque *ille de quo teſtatum eſt quod vivit*, v. 8. poteſt eſſe alius quàm ipſe *Jeſus*, qui v. 24. dicitur *manere in æternum*, & v. 25. *ſemper vivens.* De mente igitur hujus loci non eſt opinor quod quis ultra dubitet, niſi ſponte occludat oculos. Et quidem *Heinſius* poſitivè affirmavit, neceſſariò ipſiſſimos eoſdémque eſſe utriſque locis nominatos, in majorem fidem *Ambroſii* teſtimonium addens. *Quis eſt qui vivit? Ille etiam qui ſecundum ordinem Melchiſedec factus eſt ſacerdos in æternum.* Multa plura poſſunt addi, ſed hæc reor ſufficere ad demonſtrandum, verba illa, *manet ſacerdos in æternum*, v. 3. & *de quo teſtatum eſt quod vivit*, v. 8. unicè intelligi de ipſo *Jeſu*, nullo verò modo de *Melchiſedeco.* Adeò ut evaneſcat prorſus opinio *Cunæi*, qui *Chriſtum* voluit ipſum eundémque fuiſſe *Melchiſedecum*, qui obviavit *Abrahamo*, *Gen.* 14. *ſpecie humanâ, ſacerdotis, regiſque habitu indutus.* De qua opinione non amplius addam, quàm quod pronunciavit *Beza. Eos nempè eſſe apertè fanaticos qui eam tuebantur*; & argumentum *Epiphanii*, Οὐ γάρ τις ἑαυτῷ ὅμοιος γενήσεταί ποτε, *Non enim ſibi ſimilis quiſquam*

unquam

unquam erit vel *appellari poteſt*, ut *Interpres.* Κατὰ τάξιν, ipſe *Apoſtolus* interpretatur, κατὰ τὴν ὁμοιότητα, *ſecundum ſimilitudinem Melchiſedec*, v. 15. & ſic paſſim exponunt interpretes.

V. 4. ᾧ καὶ δεκάτην Ἀβραὰμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης. Inſigne eſt & hic Hyperbaton pro ᾧ καὶ δεκάτην ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ &c.

C. 9. v. 1. Τό, τε ἅγιον κοσμικόν, *Sanctuarium mundanum*, i. e. Sanctuarium factum opificio humano, ἀντίτυπον τῶ ἀληθινῶ, *antitypum veri* Sanctuarii in quod ingreſſus eſt *Chriſtus*, nempè εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν, *in ipſum cælum*. v. 24. vocatur etiam v. 11 χειροποίητον, τουτέστι, ταύτης τῆς κτίσεως, *manufactum*, i. e. *hujus mundi*, Diſtinguit inter ſanctuarium cœleſte, quod *fixit Deus, & non homo*, 8. 2. cujus miniſter eſt *Chriſtus*, & inter *ſanctuarium mundanum*, quod fabricavit *Solomon* ope humanâ, cujus miniſtri ſunt ſacerdotes *Aaronici.* Neque vero *atrium Gentium*, quod aliqui hoc loco volunt eſſe τὸ ἅγιον κοσμικὸν uſquam vocatur ἅγιον. Imò ipſi, quibus patebat *atrium gentium*, ἐντὸς τῶ ἁγίω παριέναι, &c *tranſire in locum ſanctum, ſcripto literis Græcis & Latinis prohibebantur*, *Joſeph. de bell Jud. lib. 6. c. 6.*

V. 15. Καὶ διὰ τοῦτο διαθήκης καινῆς μεσίτης ἐστὶν, ὅπως θανάτου γενομένου εἰς ἀπολύτρωσιν τῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων, τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι τῆς αἰωνίου κληρονομίας. *Et propter hoc novi teſtamenti mediator eſt, ut, morte facta* [nempè ſua] *in redemptionem ſub priore teſtamento tranſgreſſionum, promiſſionem accipiant qui vocati ſunt æternæ hæreditatis*

i. e. *accipiant* omnes *qui vocati ſunt* vel ſub priore vel ſub novo teſtamento. Vel aliter, *ut, morte facta* vitulorum nempe & hircorum *ad expiandum peccata* ſacerdotis & populi *ſub teſtamento priore*, *Lev.* 16. *qui vocati ſunt* ſub teſtamento novo per prædicationem Evangelii, *accipiant promiſſionem æternæ hæreditatis*; *Per prædicationem* aio *Evangelii*, eſt enim τὸ κεκλημένοι in ſpirituali ſenſu ſive ſpiritualiter intellectum verbum purè *Evangelicum.* Porrò per prædicationem Evangelii diſcimus, quòd *Chriſtus ingreſſus eſt in ſancta*, i. e. in ſummum cœlum *per proprium ſanguinem*, ſuâ morte pro nobis *æternam redemptionem adeptus*, v. 12. Atque hinc idoneo ſenſu ſequitur v. 16. & 22. *Nam ubi teſtamentum eſt, mortem neceſſe eſt intercedere teſtatoris, & abſque ſanguinis effuſione non fit remiſſio.* Mors enim & effuſio ſanguinis hircorum & vitulorum ſub lege typus erat mortis *Chriſti* ſub Evangelio, adeò ut ſalvarentur patres per fidem in venturo *Chriſto* dum typicè peragebant ejus mortis ſymbola per effuſionem ſanguinis hircorum & vitulorum pro expiatione peccatorum, ut ſalvantur nunc fideles per fidem ſuam in *Chriſto* jam exhibito. Vel adhuc aliter, locus enim eſt non adeò facilis; *Ut, morte exiſtente in priore Teſtamento ad redemptionem trangreſſionum, promiſſionem accipiant qui vocati ſunt æternæ hæreditatis, morte exiſtente*, i.e. τῆς νεκρώσεως γινομένης, quod *Anglicè* diceremus, ut *Rom.* 4. 19. **There being a deadneſs in the firſt Teſtament as to the redemption of tranſgreſſions.** Quaſi diceret, *Idcirco mediator eſt novi Teſtamenti, ut*, cum prius ſit quaſi emortuum ſine viribus ad liberandum ſervientes à peccatis, *promiſſionem* nunc *accipi-*

ant

Digitized by Google

ant æternæ hæreditatis, *qui vocati ſunt* per prædicationem Evangelii, quæ fidem poſtulat in morte *Chriſti*, propterea quod *Lex nunquam poteſt* ſuis *hoſtiis accedentes perfectos facere*, neque *poſſunt hoſtiæ peccata auferre*. c. 10. v. 1. & 11. Propterea quod emortuum & impotens erat prius teſtamentum ad peccata redimendum, eſt *Jeſus Chriſtus* mediator novi. *Quod ſi prius vacaſſet culpâ, non quæreretur ſecundo locus. Heb.* 8. 7.

C. 10. v. 26. Ἑκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων, &c. *Voluntariè enim peccantibus nobis poſt acceptam notitiam veritatis non amplius relinquitur pro peccatis hoſtia.* Sic 2 *Macc.* 14. 3. ἑκουσίως μεμολυμμένος, *Voluntariè coinquinatus* ut in utriſq; locis *Vetus*, i. e. *volente animo* ſeu *volenter*, *prudenter*, & *ſcienter*, ut dicimus *Anglicè*, wilfully, in quo ſenſu ſe dicit *Cicero pro Marcello*, *nulla cupiditate*, *ſed ne ſpe quidem prudentem & ſcientem tanquam ad interitum ruiſſe voluntarium.* Qui vero voluntariè poſt acceptam notitiam veritatis peccant, ſunt *Apoſtatæ*, qui ex profeſſo reſiliunt à *Chriſto*, ut bellum indicant veritati, qui quantum in ſe eſt *rurſum crucifigunt filium Dei*, *& ad ignominiam exponunt*, c. 6. cui cùm ſemel volenter renunciârint, quid aliud poſſunt expectare niſi horrendum judicium, cùm præter ipſum *non ſit* in mundo *pro peccatis relicta hoſtia*?

C. 11. v. 4. Καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται. Subaudiendum εἶναι, Elleipſi frequentiſſimâ, i. e. ἀποθανὼν εἶναι. *Et propter eam adhuc dicitur eſſe mortuus*, nempè propter fidem. Fratrem enim ſuum occidiſſe *Cain* propter fidem, *per quam teſtimonium obtinuit quòd eſſet juſtus*, adhuc in hunc uſque diem dicimus. Vide 1 *Joh.* 3. 12.

V. 11. Εἰς καταβολὴν σπέρματος, *Virtutem accepit in fundationem ſeminis, quod futurum erat*, ut ſequitur, *tanquam ſydera cœli in multitudine*, &c, *In quo benedicenda erant omnes familiæ terræ*. Καταβολὴ dicitur, *cùm res aliqua ſumit exordium. Hieron* ut καταβολὴ κόσμου, *Fundatio mundi. Matth.* 13. 35. *Luc.* 11. 50. *Heb.* 4. 3. *Apocal.* 13 8. 17. 8. Quâ verò Philoſophiâ, Logicâ, Grammaticâ, vel quo Lexico poterit verti, *virtutem in conceptionem ſeminis accepit*, vel *ad ejaculatum ſemen concipiendum*, magis literatis inquirendum egomet relinquo.

V. 37. Ἐπειράσθησαν, *Tentati ſunt*: ut *Job. Schol Græc.* ut *Abraham* & *Iſaac. Theodoret.* Sed plerique recentes, ut & aliqui inter *Veteres*, alterius ſunt ſententiæ, ideoque dicunt irrepſiſſe hoc verbum imperitiâ Amanuenſis, vel non recte ſcribi vel per πάρεργμα καλλιγραφικὸν vel ἀποστολικόν. Eò enim quòd tautologia foret dicere ἐπειράσθησαν, *tentati ſunt*, cùm modò dictum ſit πεῖραν ἔλαβον, quod unum idémque ſonat, & quia ſunt ab utráque manu verba denotantia aliquod genus mortis, probabile exiſtimant, vel hoc verbum non debere omninò legi, ut à *Syro*, *Æthiopico*, *Chryſoſtomo*, & aliis omittitur; vel ſi legatur, delere intelligi in aliquâ notione, cujus nulla antea facta eſt mentio, & quæ genus aliquod mortis denotat. Atque inde mori legerunt aliqui, ἐπυρώθησαν, alii ἐπυράσθησαν, *cremati ſunt*. At verò ſi quis eſt conjecturæ locus, crediderim ego potiùs debuiſſe ſcribi, ἐπέρθησαν, propter magis gratam *paranomaſiam*, quæ familiaris erat *Paulo*; ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐπέρθησαν, *lapidati ſunt*, *ferrâ diſſecti ſunt*, *transfoſſi* vel *transfixi ſunt*, Mortis genere

nere adeò noto, ut non ſit credibile *Apoſtolum* hoc loco illud poſſe præterire, ubi ſingulatim enumerat tot mortis genera, quæ *Chriſtiani* iis temporibus, & *Propheta* olim perpeſſi ſunt propter fidem; Inter quæ *Nicephorus* & *Euſebius* ex *Dionyſii ſcriptis de Martyribus Alexandrinis* enumerant etiam *tranſverberationem viſcerum per ſudes*, quod apud *Phavorinum* ἀνασκολοπίζειν dicitur. Τὸ γὰρ παλαιὸν τοὺς κακουργοῦντας ἀνασκολόπιζον (ὀξύνοντες ξύλον διὰ τῆς ῥάχεως τοῦ νώτου) καθάπερ τοὺς ὀπτωμένους ἰχθύας ἐπὶ ὀβελίσκων· *Olim enim malefactores transfigebant (figentes palum per ſpinam dorſi) quemadmodum piſces aſſatos in verubus.*

C, 12. v, 24. Καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἀβέλ· *Et ad ſanguinem aſperſionis quæ meliora loquitur quàm Abelis* aſperſio: ſive ut quidam codices legunt, παρὰ τὸ, quàm ſanguis *Abelis*, ſive ut *Interlinçaris* in *Bibliis noſtris Polyglottis*, *Et ſanguine aſperſionis meliora loquentem quàm Abel.* Legas verò quocunque modo velis, ſenſus eòdem recidit, & planè eſt hujuſmodi. Sacrificium ſive oblationem *Chriſti* in cruce meliora loqui ad placandam iram *Dei*, quàm ſacrificium vel oblatio *Abelis*, i.e. quàm locutus eſt ſanguis, quem obtulit *Abel Deo* in ſacrificium, quod ſcilicet erat typus, iſque omnium quos novimus primus magni illius ſacrificii, qnod in plenitudine temporis obtulit in cruce per effuſionem ſanguinis ſui *Chriſtus* propter peccata mundi; & propter hoc ipſum quod *Abel* primus omnium viventium obtulit oblationem *Domino de primogenitis gregis ſui*, per quam teſtificatus eſt fidem in venturo *Chriſto*, & ſeſe oblaturo pro peccatis mundi, omninò videtur *Deus* reſpexiſſe ad *Abelem* & *oblationem ejus*. *Fide* enim dicitur

tur *Abel obtuliſſe Deo melius ſacrificium quàm Cain*, & *per hanc* ſive *propter hanc fidem teſtimonium conſecutus eſt quòd eſſet juſtus*. Adeò ut nihil aliud denotet hoc loco τὸ, Ἀβὲλ, quàm ritus & oblationes *veteris Teſtamenti*, unico exemplo eóque nobiliſſimo poſito pro omnibus. Dicere verò, quòd ſanguis *Chriſti* meliora loquitur quàm ſanguis *Abelis*, qui clamat ad cœlum pro vindicta contra *Cain*, ut mitiùs dicam, non convenit cum ſcopo loci, cùm *Apoſtolus* ferè totus in hoc laborat, ut palam faciat quàm invalidæ cæremoniæ veteris legis erant ad acquirendam vitam æternam, & quantum fœdus *Evangelii* præſtiterit fœderi *veteris Teſtamenti*, ut liquidò manifeſtum eſt per totam ſermonis ſeriem, c. 9. & 10. Sed ut rem ipſam ſalvâ reverentiâ dicam, expoſitio illa eſt planè ἄτοπος, contraria ipſi Logicæ. *Comparata enim eſſe oportet ſecundum magis & minus ejuſdem ſpeciei & naturæ*, ita, ut in comparatione melioritatis alterum dici poſſit aliquo modo & gradu bonum ad id, ad quod alterum melius dicitur; τὸ κρεῖττον καλοῦ τινὸς ἐστι κρεῖττον, *Quod melius eſt, melius eſt aliquo quod bonum eſt*, *Chryſoſt.* At verò ſanguis *Abelis* proprius non fuit omninò bonus, ad id, ad quod valebat ſanguis *Chriſti*.

C. 13. v. 4. Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος. Verba ſunt mandatoria, ut præcedentia & ſubſequentia, ſubaudiendo ἔστω. *Memores eſtote vinctorum*, &c. *Conjugium ſit ſupra omnia pretioſum* vel *honorabile*, & *torus impollutus*. *Sint mores alieni ab avaritia, contenti eſtote præſentibus.*

V. 22. Ἀνέχεσθε τοῦ λόγου τῆς παρακλήσεως, *Rogo autem vos fratres ut ſufferatis hoc verbum exhortationis*; τοῦ pro τούτου.

In Jacobum.

JAC. c. 2. v. 1. Nolite habere in acceptione perſonarum, τὴν πίστιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς δόξης: nobilis trajectio, pro τὴν πίστιν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν τῆς δόξης. *Fidem Jeſu Chriſti Domini noſtri gloriæ.* Qualis etiam occurrit 3. 1. Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, pro μὴ πολλοὶ γίνεσθε διδάσκαλοι: *Nolite multi* [veſtrum] *fieri doctores, ſcientes quòd gravius accipiemus judicium.* Et etiam 3. τῶν ἵππων τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα βάλλομεν, pro τοὺς χαλινοὺς εἰς τὰ στόματα τῶν ἵππων βάλλομεν: *Fræna immittimus in ora equorum*, nè quis dubitet eam etiam eſſe de induſtriâ affectatam elegantiæ gratiâ.

C. 4. v. 5, 6. Ἢ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα, ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν; Μείζονα δὲ δίδωσι χάριν, διὸ λέγει, ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται &c. *Vel putatis fruſtra Scripturam dicere, ſpiritus, qui habitat in nobis, concupiſcit* ſive *appetentiâ quâdam fertur ad invidiam? Majorem verò dat gratiam, in eo quod dicit, Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.* Ubi reperiatur ſcriptum in terminis, (*Spiritus qui habitat in nobis concupiſcit ad invidiam*) non liquet, periit ergò ut & alia Scripturæ multa. Senſum verò petendum arbitror ex iis quæ præcedunt. Dicitur enim v. 2. ἐπιθυμεῖτε καὶ οὐκ ἔχετε, φθονεῖτε καὶ ζηλοῦτε, καὶ οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν, μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε,

λεμεῖτε, &c. *Concupiſcitis & non habetis, invidetis & æmulamini & non poteſtis adipiſci, pugnatis & belligeratis, ſed non habetis propterea quod non petitis.* Fate orin omnibus quos vidi codicibus legi φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, *occiditis & æmulamini*, ſed multò magis conveniunt ſenſu φθονεῖτε καὶ ζηλοῦτε, (ut debere legi opinatur *Beza*) quia ſunt Synonyma, ut ſunt μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε: quid etiam æmulentur ſi occiderint: Quod ſi omninò legatur vox φονεύετε, ſequeretur aptiùs poſt μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, *pugnatis & belligeratis & occiditis*, importunè enim certè connectitur cum ζηλοῦτε. Sententia *Apoſtoli* ex ordine verborum videtur eſſe, ut oſtendat quomodo ex concupiſcentiâ iſtâ, quæ habitat in nobis, oriantur bella. Primo inquit concupiſcitis, deinde quia non habetis quod concupiſcitis, invidetis proximo qui potitur eo quod concupiſcitis, & ultimo quia non poteſtis aliter adipiſci, ad pugnam itur & ad bellum, ut illud vi extorqueatis. Atqne hinc docemur, quomodo *ſpiritus qui habitat in nobis concupiſcit ad invidiam.* Propter concupiſcentiam alicujus rei quam non habemus, ſpiritus noſter fertur ad invidiam proximi, ex qua bellum oritur & contentio. Concupiſcentia mater invidiæ, invidia belli. Sequitur, *majorem verò dat gratiam, in eo quod dicit*, i. e. *Scriptura* utroque loco, non eſt enim aliud antecedens. Quaſi diceret *Apoſtolus*, Scriptura quidem dicit naturaliter nos eſſe ad invidiam, & conſequenter ad omne malum pronos, ſed magis alibi eſt propitia, ubi dicit, *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Job. 22. 29. Prov. 3. 34.* Eo ipſo monens, quòd ſi velimus ſpiritum illum, quo ita proni ferimur ad invidiam, compeſcere, & *ſubjicere nos Deo & humiliari coram eo*,

ut

ut ſequitur 7. & 10. cum velle ſuo tempore nos *extollere*.

C. 5. v. 9. Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων *Nolite ingemiſcere in alterutrum*, vel *lugere voſmet ipſos invicem*. Verbis præeuntibus *patientes eſſe* jubet, *& ſtabilire corda, quoniam adſuit adventus Domini*. Hic rurſus ſuadet non deſpondere animum, & ſe lugere invicem, *nè propter impatientiam condemnentur, nam ecce Judex*, qui fuit eos vindicaturus, *erat præ foribus, antè januam aſtitit*, &c. Κατασteνάζω, *cum gemitu deploro. Baſil.* Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων, idem eſt ac ſi dixiſſet, μὴ καταστενάζετε ἀλλήλων, *nè ingemiſcatis alius ſuper alium*, Sed prius mollius ſonat, eò quod hiatum tollat; κατὰ cum *Genitivo, ſuper*.

V. 16. πολὺ ἰσχύει δέησις δικαίου ἐνεργουμένη. *Multùm valet potens oratio juſti.* **The powerfull prayer of a righteous man availeth much**, ἐνεργὴς, δυνατὸς, ἰσχυρὸς, *potens, validus* vel *fortis. Heſych.* i. e. ut *Eraſmus, deprecatio ex animo profuſa, intenta & inſtans ut aſſequatur quod petit.* Qualis fuit *Annæ cum profudit animam coram Deo* 1 *Sam.* 1. 15. vel *Jacobi* cum *luctabatur cum Angelo. Gen.* 32. 24. & 28. vel *Moſis* cum adeò inſtaret, ut diceret ei *Dominus, dimitte me* &c. *Exod.* 32. 10. 11. Atque hæc verſio mihi videtur aptior, quam eſt, *efficax*, *effectuall*. *Efficax* enim propriè eſt quod certò efficit, & non quod aptum eſt efficere. At non dicitur πάνυ ἰσχύει, *omninò valet*, ſed πολὺ *multùm valet potens oratio juſti*. Ut habet verſio *Æthiopica* pro more ſuo paraphraſticè. *Multum juvat oratio juſti, potens eſt & aſſiſtit.* ἐνεργουμένη eſt *potenter operans*, ſed non ſemper *effectivè*. Et ſic opinor aptiùs

Digitized by Google

vertitur. *Gal.* 2. 8. Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ &c. *Qui enim potenter operatus eſt Petro ad apoſtolatum circumciſionis*, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη, *potenter etiam operatus eſt mihi ad gentes.* For he that wrought poweerfully in Peter toward the Apoſtleſhip of the circumciſion, wrought alſo powerfully in me toward the gentiles.

In Epiſtolam primam PETRI.

1 PET. 1. v. 1, 2. Hi duo verſus poterunt diſtingui aliter quàm vulgò ſolent, & verba forte exponi magis accommodè per Hyperbaton, conſtruendo τὸ κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ πατρὸς, cum Πέτρος Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, & non cum ἐκλεκτοῖς &c. 1. Πέτρος Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκλεκτοῖς παρεπιδήμοις διασπορᾶς Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ἀσίας, καὶ Βιθυνίας, κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ πατρὸς, 2. Ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος εἰς ὑπακοὴν καὶ ῥαντισμὸν αἵματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθείη. *Petrus Apoſtolus Jeſu Christi ſecundum* [vel] *per præſcientiam Dei Patris Electis peregrinis diſperſionis, Ponti, Galatiæ, Cappadociæ & Bithyniæ,* 2. *Gratia vobis & pax multiplicetur*

plicetur in ſanctificatione Spiritus ad [vel] *per obedientiam & aſperſionem ſanguinis Jeſu Chriſti.* Quali non omnino abſimili pro loquendi formulâ ſalutatione utitur 2 Ep. c. 1. v. 2. χάρις ὑμῖν &c. *Gratia vobis & pax multiplicetur in ſcientia Dei & Jeſu Chriſti Domini noſtri.* Trajectiones ejuſmodi non ſunt apud *Petrum*, nec alibi in *N. T.* inuſitatæ, ut jam ſæpiùs dictum eſt. Ἀπόστολος κατὰ πρόγνωσιν Θεοῦ, idem omninò ſonat quod ferè dicitur in omnibus *Pauli* Epiſtolis, Παῦλος Ἀπόστολος διὰ θελήματος Θεοῦ, *Paulus Apoſtolus per voluntatem Dei*; & 1 *Tim.* 1. 1. κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ, *per ordinationem Dei.* ἐκλεκτοῖς idem eſt ac ſi dixiſſet, ἁγίοις *ſanctis* vel πιστοῖς *fidelibus. Eph.* 1. 1. & alibi. Sed hæc ἀπερισπάστως dicta ſunto, οὐχ ἵνα βρόχον ἐπιβάλω, *non ut vinculum imponam*, liberum eſt cuique prout vult ſentire.

C. 2. v. 7. Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν, ἀπειθοῦσι δὲ, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ λίθος προσκόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου. Aut verba illa [λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας] non debuerunt omnino legi, ut omiſſa ſunt à *Syro*; aut periocha iſta eſt exponenda per metatheſim, ut diſtincta ſupra; neque ſunt ejuſmodi metatheſes in *N. T.* omnino infrequentes, ut videre eſt in *animad. Act.* 13. 27. & alibi. τιμὴ, ἀπειθοῦσι δὲ, ſequente recto ſenſu poſt γωνίας, Quaſi legeretur, ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσι λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, ἀπειθοῦσι δὲ καὶ λίθος προσκόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου. i. e. Conſtruendo ἡ τιμὴ appoſitivè. *Vobis igitur honor credentibus lapis ille quem reprobaverunt*

runt ædificantes factus eſt in caput anguli, non credentibus autem & lapis offenſionis & petra ſcandali. In quo ferè ordine & ſenſu exponit etiam per metatheſim *Scholiaſtes Græcus.* ἔστι οὖν τὸ ὅλον οὕτως· Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον &c. ἔντιμον ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν· ἀπειθοῦσι δὲ λίθον προσκόμματος, ὃν λίθον μὲν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος δὲ ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, συνάπτων μὲν τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν, λίθος δὲ προσκόμματος τούτοις οἱ προσκόπτουσι τῷ λόγῳ &c. *Eſt igitur totius ſumma hujuſmodi. Ecce pono in Sion lapidem ſummum angularem* &c. *pretioſum vobis qui creditis, at verò non credentibus lapidem offenſionis, quem lapidem reprobaverunt quidem ædificantes, ſed factus eſt ille in caput anguli, connectens ſibi eos qui credunt, lapis verò offenſionis iis, qui impingunt non credentes verbo evangelii in id ad quod erant poſiti.* Aut potuit iſta τοῖς, ἀπειθοῦσι δὲ tranſpoſitio aliquo fato accidere, fortè erat appoſita in margine & incuria apographi non ſuo loco inſerta. Nullo enim opinor ſenſu poteſt dici vel intelligi, *Chriſtum fuiſſe factum non credentibus caput anguli:* Licet tamen ita exponant aliqui, nempè, *Chriſtum vel invitis ac rejicientibus eum Judæis factum eſſe templi ſpiritualis caput.* Sed expoſitio iſta eſt coacta, nec quadrat cum ſcopo loci, qui prorſus eſt hujuſmodi. Vobis igitur quod honor eſt credentibus lapis ille, quem reprobaverunt ædificantes in nullo habentes pretio, factus eſt lapis ſummus angularis, in quem vos eſtis omnes ædificati, *Eph.* 2. 22. dum interim lapis idem ſit factus non credentibus lapis offenſionis & petra ſcandali, in quem impingentes confundentur. λίθον ὃν, per trajectionem dicitur, pro ὃν λίθον,

λίθον, quale eſt illud apud *Virgilium, Urbem quam ſtatuo veſtra eſt.* fortè per *Antiptoſim.*

V. 12. Ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες, *Ut in eo quod loquuntur contra vos uti maleficos, ſpectantes veſtra bona opera, glorificent Deum in die viſitationis.* Subaudiendo τὰ & repetendo ὑμῶν à communi. i. e. τὰ ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ὑμῶν. Dictio eſt elleiptica, qualis eſt *Luc.* 21.16. καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν pro τοὺς ἐξ ὑμῶν. *Et trucidabunt vos,* & *Pſal.* 78.31. καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς πίοσιν αὐτῶν pro τοὺς ἐν τοῖς πίοσιν αὐτῶν. *Et occidit pingues eorum* & 1 *Job.* 4.5. ἐξ τοῦ κόσμου λαλοῦσι, *mundana loquuntur*, ut reddit *Beza*, ſubintelligendo etiam τὰ ἐκ τοῦ κόσμου. Eadem eſt ferè phraſis. 1 *Pet.* 5. 9. τὰ αὐτὰ τῶν παθημάτων, *casdem affli-ones.*

C. 3. v. 20. 21. Εἰς ἣν ὀλίγαι (τουτέστιν ὀκτὼ) ψυχαὶ διεσώθησαν· Δι' ὕδατος ὃ καὶ ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεὸν δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. *In diebus Noæ cùm fabricaretur arca, in qua pauca (id eſt octo) animæ ſervatæ ſunt; per aquam etiam quod eſt antitypum nos nunc ſervat baptiſma, non depoſitio ſordium carnis, ſed bonæ conſcientiæ ſtipulatio in Deum per reſurrectionem Jeſu Chriſti.* Atque hâc trajectione, diſtinctione, & verſione, ſubaudiendo ὄντι (quod eſt adeò familiare) vitatur inſolentia vocis διὰ, ut plerumq; è exponitur, articulus ὃ appoſitè reſpondet voci βάπτισμα, (neque verò poteſt alterius vocis eſſe relativum, βάπτισμα enim non eſt antitypum ὕδατος, ſed κιβωτοῦ, quæ vox eſt fœminini generis,) & verus etiam ſcopus mentis *Apoſtolicæ* fit

multò planior. Neque eſt hæc trajectio omnino dura, imò tantum abeſt ab inſolentiâ vel duritie, ut potius videatur grata. *Trajectione* enim ſimili *ſæpius uſum eſſe Demoſthenem* affirmat *Stephanus ad venuſtatem ſermoni conciliandam*, quales etiam affectâſſe & alios *Græcos* & *Latinos*, atq; ipſos etiam *Apoſtolos* eſt abundè notum. Eſt enim alia in hoc ipſo loco translocatio non invenuſta, nè dicam affectata; ὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπυ, pro ὐ ῥύπυ σαρκὸς ἀπόθεσις: & alia, 2 Ep. 1. 19. ᾧ καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, pro ᾧ προσέχοντες καλῶς ποιεῖτε. Vide etiam *Animad. Act* 13. 17. 2 *Cor.* 4. 4 *Jac.* 2. 1 & 3. 3. In ſummâ ſenſus eſt. *Baptiſma quod nunc nos ſervat per aquam*, i. e. per miniſterium aquæ, & eſt antitypum arcæ *Noæ*, non ſignificat depoſitionem ſordium carnis δι' ὕδατος *per aquam*, ſed bonæ conſcientiæ ſtipulationem in *Deum*, dum immergimur in aquam, (quod eſt verus uſus æquæ in baptiſmate) ut teſtificemur fidem in reſurrectione *Jeſu Chriſti*. Adeò ut manifeſta ſit antitheſis inter δι' ὕδατος & δι' ἀναστάσεως, & in eâ non ingrata elegantia. Ac ſi diceret, *Arca Noæ* [non Diluvium] erat *Baptiſmi* typus, & *Baptiſmus* erat *Arcæ antitypum*, ſed non in eo quòd *Baptiſma* ſit *ablutio ſordium carnis per aquam*, in quo non omninò reſpondet *arcæ*, ſed quia ſit *bonæ conſcientiæ in Deum ſtipulatio per reſurrectionem Jeſu Chriſti*, in cujus reſurrectionis fide nos nunc ſervamur, ut ſervati ſunt illi in arca *Noæ*. Reſurrectionis enim & *arca Noæ*, & *Baptiſmus* erant utrique typus & figura. Ita ut proprius finis baptiſmi non debeat intelligi quaſi ſignum foret ablutionis peccatorum (etſi ita ſæpiùs in novo fœdere, & à *Patribus* accipiatur μετωνυμικῶς) ſed κυρίως ſignum reſurrectionis, per fidem in reſur-

rection‑

rectione *Jeſu Chriſti*. Cujus *baptiſma* maximè viva & Emphatica eſt figura, ſicut erat & *arca Noæ*, ex quâ *Noah* rediit tanquam è ſepulchro ad vitam novam, ideóque non ineptè a *Philone* dictus παλιγγενεσίας ἡγεμὼν, & venter *Cete*, ex quo poſt triduanam ſepulturam reſurrexit *Jonah*; & *nubes*, & *mare rubrum*, in quibus populus *Iſraeliticus* dicitur fuiſſe baptizatus, i. e. non ablutus ſed ſepultus. Omnia enim erant typi ejuſdem rei cum baptiſmo, non ablutionis peccatorum, i. e. *depoſitionis ſordium carnis*, ſed mortis & reſurrectionis *Chriſti* ſimul & noſtrûm. Atque huic veritati ſuffragantur *Apoſtoli*, *Patres*, *Scholaſtici*, & *Interpretes* ferè omnes. Res eſt quidem ita manifeſta, ut teſtimoniis non indigeat, quoniam vero ſunt non pauci, qui non ita vulgò docent, non ſupervacaneum erit, nè gr. tís loqui videar, aliqua ex innumeris proferre teſtimonia. Et primo initium ſumamus a *ſancto Paulo*. Ἠ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; &c *An ignoratis quod quicunque baptizati ſumus in Chriſtum Jeſum, in ejus mortem baptizati ſumus? conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem, ut quomodo Chriſtus ſurrexit à mortuis per Patrem gloriæ, ita & nos in novitate vitæ ambulemus* &c. *Rom*. 6. 3, 4. & *Coloſſ*. 2. 12. ut etiam 1 *Cor*. 15. 29. Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, &c. *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, ſi omnino mortui non reſurgunt?* ac ſi diceret, ſi non eſt reſurrectio, ad quid baptizamur? in vanum utitur *Eccleſia* ſymbolo Baptiſmi, ſi mortui non reſurgant. Occurrunt ſimilia paſſim teſtimonia apud *Patres*. e. g. *ut credentes in ejus mortem* διὰ τοῦ βαπτίσματος, *per baptiſmum fiatis participes*

ejus reſurrectionis. Ignat. Ep. ad Trall. Βάπτισμα εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου διδόμενον. *Baptiſma datum in mortem Domini. Ep. ad Philadel.* nomine *Ignatii.* Τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ἐν τῷ βαπτίσματι τελοῦμεν τὰ σύμβολα. *Paſſionis & reſurrectionis ejus in Baptiſmo peragimus ſymbola. Juſt. Mart. Unum novimus ſalutiferum baptiſma, quandoquidem una eſt pro mundo mors, & una ex mortuis reſurrectio,* ὧν τύπος ἐστὶ τὸ βάπτισμα, *quorum typus eſt baptiſmus. Baſil. Mag. Audi clamantem Paulum, Mare tranſierunt, & omnes baptizati ſunt in nube & in mari,* βάπτισμα καλεῖ τὴν θαλάττης ὁδὸν, θανάτου γὰρ ἦν φυγὴ πληρουμένου διὰ ὕδατος· *Baptiſma vocat viam maris, fuga enim erat mortis impletæ per aquam. Baſil. Seleuc.* Τὸ γὰρ βαπτίζεσθαι καὶ καταδύεσθαι, εἶτα ἀνανεύειν, τῆς εἰς ᾅδου καταβάσεως ἐστὶ σύμβολον καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀνόδου. *Baptizari enim & demergi, deinde ſurſum remeare & emergere, eſt ſymbolum* ſive *ſignum deſcenſûs ad inferos* ſive *Hadem, & ex eo aſcenſûs* ſive *reditûs. Chryſoſt. Baptiſmus reſurrectionis pignus & imago. Ambroſ. Baptiſmus arrhabo reſurrectionis. Lactan. Merſio mortis & ſepulturæ formam gerit. Bern.* Innumera poſſem accumulare teſtimonia, ſed hæc opinor abundè ſufficient ad probandum, *Baptiſmum* eſſe propriè typum mortis & reſurrectionis *Jeſu Chriſti*, (ex quo agnoſcimus myſterium religionis noſtræ, nempe, humanitatem & deitatem ejus. *Rom.* 1.4.) ac etiam omnium fidelium, qui in ejus fidem baptizati ſunt, à morte in peccato ad novitatem vitæ, quod ſi fecerint in hoc mundo, habent ſpem firmiſſimam ſe poſt mortem cum *Chriſto* in futuro reſurrecturos ad gloriam. Unicum liceat ultra judicium apponere viri ingenui & literati, cujus in hac

re

Digitized by Google

re teſtimonium nec ſuſpicari poſſumus nec ſubterfugere. Verba ejus ſunt ejuſmodi. *Porro quamvis immerſionis cæremonia & olim fuit communior, ut patet ex communi Patrum ſermone, quoties de Baptiſmo loquuntur, & expreſſiùs repræſentet mortem, ſepulturam, ac reſurrectionem Domini ſimul et noſtram, quæ fit myſtice in Baptiſmo, quam immerſionis ſignificationem diligenter urgent Patres,* &c. *unde & laudabiliorem eſſe immergendi ritum S. Thomas aſſirmat, multæ tamen rationes extiterunt ob quas mutari interdum immerſionem conveniebat in cæremoniam vicinam,* &c. *Hinc igitur perfuſionis cæremonia tanquam inter aſperſionem & immerſionem media multum obtinuit; quem morem refert Bonaventura jam ſuum ſuo tempore ſervatum fuiſſe in Eccleſiis Gallicanis & nonnullis aliis, licèt fateatur immerſionis ritum & communiorem eſſe & aptiorem, & ſecuriorem, quemadmodum S. Thomas docet. Veruntamen ubicunque perfuſionis vel aſperſionis ritus jam obtinet, privatâ authoritate mutari non debet: imò quoniam nunc paſſim obtinet per Eccleſiam, in re tam neceſſariâ ad ſalutem non debet ullo modo revocari in dubium.* Hactenus *Eſtius.* In cujus verbis manifeſtam habemus & ingenuam confeſſionem, Immerſionem fuiſſe cæremoniam veterem, quam conſtanter urgebant *Patres*, utpote expreſſiùs repræſentantem mortem, ſepulturam, & reſurrectionem *Chriſti* ſimul & noſtram; eandem tenuiſſe *Scholaſticos*, pro ritu maximè laudabili, apto & ſecuro; cæremoniam verò perfuſionis accidenter irrepſiſſe in *Eccleſiam*, quibus de cauſis ſilet. Quoniam verò illa à longo tempore jam obtinuit, non æquum eſſe vel expediens vocari nunc in dubium num valeat. Atque in hac ſententiâ lubens ego acquieſco, modò baptiſma-

Digitized by Google

ti miniſtri veram illam & genuinam ejus inſtitutionis rationem doceant, & non allegoricam illam, ut mos eſt, ablutionis ſolùm; quam etiam non negârim & piè & utiliter quandóque uſurpari, fecerunt enim id *Apoſtoli* & *Patres*. Et ſi hæc ita ſint, quæ tam viſibilis, obſecro, eſt affinitas ſepulturæ cum ablutione, ut baptiſmus *Chriſtianus* putetur originem trahere â *Judaicis* lotionibus; & baptiſmis? Quod ſi verum eſſet baptiſmum noſtrum lotionem vel ablutionem ſignificare, vel ſi verum eſſet *Judæos* ab initio vel ſuos vel Proſelytos admiſiſſe in *Eccleſiam* ſuam per baptiſmi collationem, quod à doctiſſimis viris à diebus nuperis promulgatum eſt, argumentum foret fateor probabile inſtitutionem baptiſmi noſtri peti à baptiſmis *Judæorum*; ſed cùm de priore, ut ſupra oſtendimus, contrarium, & de altero nihil certi conſtet, multò aptius & etiam fortius eſſe equidem credo vetus Circumciſionis argumentum pro baptiſmo Infantium, quàm hoc novum & incertum. *Baptiſmum* enim noſtrum verè eſſe *typum* ſepulturæ & reſurrectionis, non verò lavationis jam ſatis dictum eſt; quoad verò argumentum eorum, quo peti volunt baptiſmum noſtrum à *Judaicis* lotionibus, ut de eo nihil certi conſtat, ita etiam adeò procul eſt ab eo omnis *ſacræ Scripturæ* authoritas, ut vix ejus in veteri veſtigia reperire queam. Originem volunt petere à voce כבס *lavit* vel *purgavit*. *Exod*. 19. 10. At *Magiſtri*, ni fallor, habent pro Baptiſmo vocem טבל, quæ ſignificat *immerſionem*, ſatis eò indicantes ſe debere notionem iſtius vocis *Græcis* vel potiùs *Chriſtianis* Quid enim affine eſt inter lotionem & immerſionem? Legimus enim quoſdam arenâ etiam baptizatos. Adeò verò ipſa res incerta eſt, ut neque de *Rabbinis*

binis affirmari poſſit, non fuiſſe inter ipſos, qui de hac re diſſentirent: in ipſo enim textu, quem laudant docriſſimi viri, *Rabbi Eliezer* expreſſe contradicit *Rabbi Joſhuæ*, qui primus quòd novi hoc Baptiſmi genus inter *Judæos* aſſeruit; *Rabbi* enim *Eliezer*, (ut ex *Talmudo* affirmatur) qui *Joſhuæ* fuit coætaneus, ſi non ætate prior, aperte dicit, *Proſelytum circumciſum & non baptizatum verum eſſe Proſelytum, nam ſic legimus de Patribus, Abrahamo, Iſaaco, & Jacobo, qui circumciſi erant & non baptizati.* Affirmat verò è contrario *Rabbi Joſhua, eum, qui baptizatus eſt, & non circumciſus, eſſe Proſelytum*; utri verò potiùs aſſentiar? *Eliezero*, qui affirmat quod *Scriptura* docet, an *Joſhuæ* qui affirmat quod *Scriptura* nuſquam habet? *Magiſtri* verò (quid mirum?) ſtabant pro *Rabbi Joſhuâ*, faciebat enim in rem ſuam, in honorem ſcilicet religionis *Judaicæ*, *Chriſtianos* mutuò petere ab ipſis ſuas cæremonias. At cùm videam ſummi judicii viros in his temporibus è *Rabbinis* fundamenta petere veritatis, non poſſum non tantiper hæſitare; *Unde enim nobis miſſus eſt Talmudus* (verba ſunt *Buxtorfii* in ſuâ *Synagogâ Judaicâ*) *ut ei nos tantum fidei adhibere debeamus, ut ex eo legem Moſaicam intelligi vel poſſe vel debere credamus*? Multò minus *Evangelium*, cui ex profeſſo erant inimici. Vocatur enim *Talmudus errorum Labyrinthus*, & *fabularum Judaicarum fundamentum*: perfectus eſt, & pro *Authentico* habitus quingentis poſt *Chriſtum* annis; non eſt ergo æquum ejus teſtimonio acquieſcere. Et quod me magis movet, ipſe *Joſephus*, ut taceam univerſos *Patres* ante *Talmudi* tempora, qui etiam *Judæus*, & *Rabbi Eliezero* coævus, qui etiam de induſtriâ ſcripſit de ritibus, moribus, & geſtis *Judæorum*, totus in

Digitized by Google

hac re ſilet, adeò ut mihi ſit argumentum demonſtrationi proximum, nempè duos tantæ eminentiæ viros, utróſque *Judæos*, & coævos, alterum diſertè negare, alterum in ſuâ hiſtoriâ de hoc baptiſmo nullam omninò mentionem facere. Præterea ſi baptiſmus hodierno ſenſu fuiſſet in uſu apud *Judæos* temporibus priſcis, cùr dixerùnt *Baptiſtæ Phariſæi*, *Quid ergo baptizas, ſi tu non es Chriſtus, neque Elias, neque Propheta iſte?* *Joh.* 1. 25. An non planè innuunt nullum fuiſſe antea baptiſmi uſum, & receptam fuiſſe opinionem inter ipſos nullum debere eſſe uſquedum veniret *Chriſtus* vel *Elias* vel *Propheta iſte?* Quomodo igitur tanta ſit affinitas inter baptiſmum noſtrum & baptiſmos *Judæorum*, ut alter alteri ullo jure vel prætextu putetur ſuccedere, eſt fateor ultra fidem meam. *Arrianum* verò aiunt vocare *Judæum* βεβαμμένον, verùm ego cum ejus Commentatore ſentio, ipſum *confuſè loqui*, & velle potiùs *Chriſtianum Judæum*, ut etiam alibi vocat *Chriſtianos Galilæos*; ut *Lubinus* etiam in illud *Juvenalis:*

Nunc ſacri fontis nemus & delubra locantur Judæis. &c.

Judæis vult intelligi *Chriſtianis*, *qui edicto Domitiani urbe pulſi, ſylvas illas inhabitare cogebantur*, quæ ſacræ erant ſuperſtitioni Gentilium. Ut verò imponam finem, aio cum *Alexandro de Halys*, *Tinctio eſt formalis cauſa baptiſmi.* Quoad vocem ἐπερώτημα, adeò frequenter pro *ſtipulatione* accipitur, ut de eâ non ſit opus quicquam addere. Diutius fortè nimis hæſi in his verbis, ut oſtenderem germanum eſſe Baptiſmi finem, ut monſtret mortem & reſurrectionem *Chriſti* ſimul & noſtram, noſtrámque in eâ fidem, non verò eſſe propriè ablutionis ſignum à peccato, quod

Apoſtolus

Digitized by Google

Apoſtolus videtur his verbis quaſi de induſtriâ diſertè negarè.

C 4. v. 6 Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη, ἵνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκὶ, ζῶσι δὲ κατὰ Θεὸν πνεύματι. Subaudiendum οἱ, ante κατὰ ἀνθρώπους, & ante κατὰ Θεὸν, Elleipſi admodum familiari, de qua vide *Animad.* 1 *Cor.* 2. 2. *Ad hoc enim & mortuis prædicatum eſt* ſive *Evangelizatum, ut damnarentur qui erant ſecundum homines in carne, vivant autem qui* erant *ſecundum Deum in Spiritu,* i e. ut damnarentur qui incedebant vel vivebant ἐν ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις &c. *in cupiditatibus hominum*; ſalventur verò qui vivebant ἐν θελήματι Θεοῦ, *in voluntate Dei*, ut eſt v. 2. Phraſis eſt omninò eadem apud *Paulum*, *Rom.* 8. 5. Οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν, οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα τὰ τοῦ πνεύματος. *Qui enim ſunt ſecundum carnem quæ carnis ſunt ſapiunt, qui verò ſunt ſecundum Spiritum, ea quæ ſunt Spiritûs.*

In Epiſtolam ſecundam
PETRI.

2 PET. c. 1. v. 5. Καὶ αὐτὸ τοῦτο δὲ σπουδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν, ἐν δὲ τῇ ἀρετῇ γνῶσιν &c. Ante vocem σπουδὴν ,ſubaudi κτ., ἐν frequenter pro σὺν cum. *Et hoc ipſum cum omni diligentiâ introducentes, jungite invicem cum fide virtutem , cum virtute ſcientiam , cum ſcientia temperantiam, cum temperantia autem patientiam,cum patientia pietatem, cum pietate verò fraternum amorem. Introducentes* , i e. conantes introducere , *hoc ipſum cum omni diligentiâ promoventes.* Reſpexiſſe videtur *Apoſtolus* ad antiquum morem ducendi *choros*; vox enim ἐπιχορηγεῖν propriè | ſignificat *chorum ducere.* In *choris* verò συνεπλέκοντο ἀλλήλοις, *complicabantur invicem.*

Ὠρχεῦντ' ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχοντες.

Saltabant tenentes manus invicem per volam. Hom. Saltabant invicem juncti complicatis manibus,alii aliis famulantes vel miniſtrantes, & ſe invicem ſuſtinentes. Unde vox iſta, ἐπιχορηγεῖν, omnes has videtur obtinuiſſe ſignificationes. En verò hic bellum *Gratiarum* chorum , ubi chorum ducit fides, eique invicem complicatæ famulantur reliquæ *Gratiæ* ſeſe mutuò ſuſtinentes. Graphicum in choris ſaltandi morem videre eſt apud les tableaux de *Philoſtrate* in figura.

V. 20.

V. 20. Ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίας ἐπιλύσεως ὐ γίνεται. *Quòd omnis Prophetia Scripturæ propriâ interpretatione non fit*, ut *Interlinearis* & *Vetus*. γίνεται, ἀποτελεῖται, εἰς τέλος ἐνεργεῖται. *Piſc.* Adeò ut ſenſus meâ ſententiâ ſit hujuſmodi. Omnis Prophetia non perficitur ſecundum literalem (literalis enim eſt ordinariè propria) interpretationem Scripturæ. Vel reddi poterit, *omnis prophetia Scripturæ propriâ interpretatione* vel *ſolutione non fit. Prophetiæ* enim plerumque habent ſenſum *typicum*, *myſticum*, & *analogicum.* Atque hic ſenſus admodum quadrat cum contextu, καὶ ἔχομεν &c. *Et habemus firmiorem propheticum ſermonem, cui benè facitis attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco, donec dies illuceſcat, & Lucifer oriatur in cordibus veſtris.* Quidnam verò eſt hæc *lucerna lucens in caliginoſo loco*, niſi Prophetiæ de *Chriſto*, in propriâ interpretatione Scripturæ, i. e. ordinariâ, obſcuræ & caligine obvolutæ, uſque dum typum & myſterium lux evolvat Evangelii in cordibus; ideóque hoc *præcipuè* monet *dignoſcere* & cavere, nè hærerent nimiùm in nudâ literâ, ſed animum potiùs adverterent ad mentem Prophetiæ, ad myſterium quod velatum erat in litera. ὐ γὰρ θελήματι &c. *Non enim voluntate hominis allata eſt olim prophetia*, i.e non pro ſuo libitu prophetârunt homines, ſed *locuti ſunt ſancti Dei homines prout agebantur ſpiritu*; ſenſu aliquando *typico*, aliquando *myſtico*, in *ænigmate*, ut videntes γραφὴν, non viderent ἐπίλυσιν, niſi in quorum cordibus illuxit dies *Evangelii*.

C. 3. v. 2. Καὶ τῆς τῶν Ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς τῦ Κυρίυ καὶ σωτῆρος. Eſt & hic trajectio notabilis, recta enim conſtructione dicitur, καὶ τῆς

τῆς ἐντολῆς τῶν Ἀποστόλων τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος, ut eſt infra, v. 8. *Ut memores ſitis verborum quæ prædicta ſunt à ſanctis prophetis, & præcepti Apoſtolorum Domini & ſervatoris noſtri.* Quæ fere ipſiſſima habet *Judas.* v. 17. μνήσθητε τῶν ῥημάτων τῶν προειρημένων ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

V. 6. Δι' ὧν ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο. Δι' ὧν, idem ſignificat quod ἀνθ' ὧν, *propterea, idcirco, quamobrem. Propter quæ qui tunc erat mundus aquâ inundatus periit.* Senſus eſt, Mundum illum, qui olim fuerat, diluvio periiſſe propter ea ipſa, propter quæ qui nunc eſt mundus igni *repoſitus*, & *reſervatus eſt in diem judicii.* Nempe quia erant in illis diebus, ut erunt in noviſſimis, *irriſores, juxta proprias concupiſcentias ambulantes, & dicentes, ubi eſt pollicitatio adventus ejus?* qui volenter ignorantes, noluerunt credere prædicationi *Noæ*, quapropter in eos ſupervenit Diluvium, ut *fur* etiam in *nocte*. Vide *Luc.* 17. 26.

In Epiſtolam 1. *Johannis.*

I JOH c. 1. v. 2. Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη &c. *Et hæc vita manifeſtata eſt & vidimus & teſtamur & annuntiamus vobis* τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον *hanc vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & nobis manifeſtata eſt.* ἡ pro αὕτη & τὴν pro ταύτην.

C. 2. v. 22. Τίς ἐστιν ὁ ψεύστης εἰ μὴ ὁ ἀρ-

νέμενος

νέμϑμ@ ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ὁ Χριστός. *Verbis, quæ ſunt per ſe negantia, Attici negationem addunt, Quis eſt mendax niſi qui negat quòd Jeſus eſt Chriſtus?* Importunum verò hoc loco videtur addere, quæ reſtituit *Beza* & *Interpres Anglicus* ex manuſcripto codice *Syro* & *Latino*, viz. *Qui confitetur filium & patrem habet.* Quæ verba ſunt omnino ſuperflua, nec ulli ſerviunt uſui, imò potiùs deſtruunt ſenſum. Verba enim, *omnis qui negat filium, nec patrem habet*, adducuntur in probationem propoſitionis præcedentis, nempè, quòd *ille eſt Antichriſtus, qui negat patrem & filium.* Quaſi ſi objiceret quiſquam, Ego non ſum *Antichriſtus*, quia ego non nego *patrem* & *filium*, agnoſco enim *patrem*, reſpondeatur illicò, At verò tu es *Antichriſtus*, qui ita dicis & negas *filium*, *Qui* enim *negat filium, non habet patrem. Quiſquis enim diligit genitorem, diligit etiam eum qui ex eo genitus eſt.* 5. 1. &, *qui non honorat filium, non honorat patrem qui miſit filium. Joh.* 5.23.

In Judam.

JUD. v.18. Κατὰ τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἀσεβειῶν, Eſt etiam in hoc loco Hyperbaton non vulgare, nec enim parum vexavit interpretes pro κατὰ τὰς ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἑαυτῶν ἀσεβειῶν unica voce tantùm ἑαυτῶν tranſpoſita. *Et ſecundum cupiditates incedentes ſuarum impietatum.* vel ſecundum impias ſuas cupiditates incedentes. Adeò ut fatendum ſit in ſingulis *Apoſtolis* reperiri Hyperbata, ne quis ultra in iis hæreat.

In

In Apocalypſin.

APOC. c. 1. v. 5, 6. Τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς καὶ λύσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ. αὐτῷ ἡ δόξα &c. *Et qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis noſtris ſanguine ſuo, qui fecit nos reges & ſacerdotes Deo & Patri ejus. ipſi gloria & imperium in ſæcula ſæculorum, Amen.* Secundum vulgarem ſyntaxin oportuit ſcribi, καὶ ποιήσαντι, ſed locutus eſt *Apoſtolus* eâdem phraſi quâ uſus eſt in Evangelio, 15. 6. ἐβλήθη ἔξω ὡς τὸ κλῆμα καὶ ἐξηράνθη, *Projicitur foras ut palmes qui exaruit:* de qua vide *animad.* ſuo loco.

C. 2. v. 22. Ἰδοὺ ἐγὼ βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην καὶ τοὺς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς εἰς θλῖψιν μεγάλην. *Ecce ego mittam eam, & eos qui mœchantur cum ea in lecto in afflictionem magnam.* Trajectio iſta eſt adeò abundè frequens in *N. T.* ut in eâ quenquam hærere, non poſſum mirari ſatis, præ ertim cùm vulgaris verſio ſit ita inſignificans. *Codex Alexandrinus* legit φυλακὴν pro κλίνην; ſed quia ſolus, non ei acquieſcendum reor; neque verò eſt iſta lectio ita commoda, ut in ea admodùm delecter.

C. 13. v. 8. Ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Quòd ſi hæc verba intelligantur de agno occiſo ab origine mundi, quod adeò multi putant, intelligenda reor de *Chriſto* exhibit*o*

bito in *typo Agni*, qui ab origine mundi pro ſacrificio occiſus ab *Abele.* Sed fortè melius dicendum cum *Scholiaſte Græco*, Ἐν ὑπερβατῷ ἀκουστέον τὸ, ὧν γέγραπται, ἀπὸ καταβολῆς γέγραπται. Quaſi legendum foret, *Quorum nomina ab origine mundi non erant ſcripta in libro agni occiſi.* Ut fuerunt,qui *non adorabant Draconem*, quales etiam fuerant πάντες οἱ διὰ εὐσέβειαν μαρτυρούμενοι ἐν τῇ παλαιᾷ, *Omnes qui fuerant martyres in Veteri.* Quomodo etiam *Lucas* ait in *Evangelio*, *Gaudete quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis.* Atque hanc trajectionem confirmat etiam 17. 8. *Et mirabantur inhabitantes terram*, ὧν οὐ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, *Quorum nomina non ſunt ſcripta in libro vitæ ab origine mundi*: ubi nulla mentio *agni occiſi*, Quod planè innuit, τὸ, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου debere conſtrui cum ὧν οὐ γέγραπται. & non cum τοῦ ἀρνίου ἐσφαγμένου

F I N I S.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

1-7-2-3

Digitized by Google

Digitized by Google

1-7-2-3

Digitized by Google